

magazin istoric

SERIE NOUĂ — OCTOMBRIE 1992

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVI — nr. 10 (307)
octombrie 1992

Director — redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

București, strada Ministerului,
nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul
poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70100, Telefon: 15.02.00, inte-
rioare 406, 917.

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lă-
custă (responsabil de număr), Dorin
Matei, Marian Ștefan

Secretar de redacție: Theodor Lianos

Macheta artistică: Radu Ion Popescu

Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanța
Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Editura Presa Națională S.A., director
ing. Stan Pelteacu; director economic Ion
Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. —
Imprimeria „Coresi” — București, în
secțiile fotoculegere, offset și legătorie

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

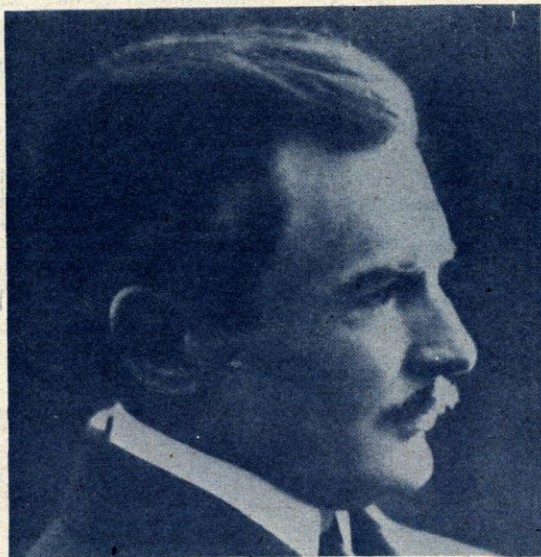
SUMAR

Forme de viață istorică: P.P. Negulescu	2
La locurile Sarmizegetusei...: George Barițiu	3
Burghesia în veacul fanariot: Paul Cernovodeanu	6
Moscova: 11-12 septembrie 1944. O minută românească	12
Căderea în comunism — pagini de jurnal: René de Weck	17
Piese noi la „Dosarul Ana Pauker”: M. Ștefan, Gh. Neacșu	23
„Poporul român și-a salvat credința în omenie”: M. Radnev	27
M.A.E.: 130 de ani: Adrian Năstase	31
Rhône-Poulenc — Călătorie într-o lume necunoscută: Dorin Matei	33
Bibliotecar la Palatul Regal: G.T. Kirileanu	36
Léon Davico: A XX-a aniversare a patrimoniului mondial — o reușită	41
Victor Iamandi: „De ce am combătut Garda de fier?”	42
Tirguri, orașe și cetăți dintre Prut și Nistru: C.C. Giurescu	47
Jean Monnet și destinul contemporan al Europei	49
1916-1918. N. Lupu Kostaki — Din Bucureștii ocupați	54
1917, Kaiserul la Curtea de Argeș: Al. Tzigara Samurcaș	58
Septembrie 1722. „Apocalipsul” la București: R. Theodorescu	59
Cum a murit Cristofor Columb?: Arnolde Canclini	61
În București, acum 50 ani	64
Dicționar istoric — Ucraina: Florentina Dolghin	68
Holocaustul romilor: Christian Bernadac	72
Anna Golăiasa: Maria Magdalena Székely	76
1907. Cutremur pe Wall Street: Bertier de Sauvigny	79
Plachetă Theodor Aman: Adrian-Silvan Ionescu	84
Drama de la Mayerling — asasinat politic?: Dominique Paoli	85
• Cărți sosite la redacție... 26 • Burse pentru elevi ale F.C.M.I...63 • Rebus istoric...89 • Istoria în școală...90 • Cititorii scriu istorie...92 • Dialog cu cititorii	95

P.P. NEGULESCU

Forme de viață istorică

Istoria apasă, ca o grea povară sufletească, asupra mai tuturor popoarelor europene. Ele au de regulat, mai toate, socoteli vechi și incurcate. Indivizii ce le compun moștenesc, la naștere, obligații istorice; ei trebuie să ducă mai departe și, dacă se poate, să cîștige procesele seculare, începute altădată de strămoșii lor și pe care le cred încă deschise. Iar ostilitatea surdă de care sint stăpînite, din această

cauză, popoarele preocupate de asemenea răfuieli nu le înstreinează numai sufletește unele de altele, nu le împiedică numai să primească unele de la altele forme de viață ce le-ar fi depotrivă utile, dar creează la ele un fel de incapacitate a originalității. Fiecare ține să fie altfel, să trăiască altfel, să gîndească și să simtă altfel decît vecinii cu care se găsește în conflict latent și pe care, poate, îi detestă. Iar această căutare îndărătnică și îndirjită a originalității nu poate duce, evident, la uniformizare. Dimpotrivă, la cauzele obiective ale diversificării formelor de viață, ea adaugă o cauză subiectivă, dacă nu mai eficace decît ele, dar capabilă în orice caz să le intensifice acțiunea și să le mărească efectele.

În sfîrșit, înăuntrul fiecărui popor în parte, unificarea formelor de viață și, în general, uniformizarea sufletească se lovea de diversitatea intereselor sociale, politice, economice și a concepțiilor ce le exprimă. Aceste interese și aceste concepții împart pe cei ce compun națiunile moderne în tabere ce se cred în conflict și se consideră, aproape, ca dușmane. Asemenea tabere erau altădată, cînd proletariatul nu conta încă de ajuns, aristocrația și burghezia. Astăzi, cînd aristocrația nu mai contează prea mult, taberele de căpetenie sînt burghezia și proletariatul. Etichetele politice ale grupelor cetățenești în luptă, erau, odinioară, mai puțin numeroase și mai simple. Englezii aveau la în-

ceputul vieții lor constituționale pe *tories* și *whigs*, care au devenit, mai tirziu, consumatori și liberali. Astăzi, și la ei, dar mai ales la alții, etichetele politice s-au înmulțit și s-au complicat. Alături de conservatorii tradiționaliști au apărut conservatorii-democrați și conservatorii-progreșiști, ca să nu cităm decît formații mai cunoscute. Alături de liberali au apărut liberali-naționali, liberali-radicali, neolibe-

rali, democrați, național-democrați, democrații radicali etc. Alături de socialiști au apărut social-democrații, socialiști creștini, național-socialiști; laburiști, comuniști etc. Ca partide de clasă au mai apărut agrarienii, național-agrarienii, țărăniști, național-țărăniști, țărăniști radicali etc.

Ca apărători ai principiului autorității au apărut fasciștii, ca partizani ai structurii profesionale a statului corporațiștii etc. Această înmulțire a etichetelor indică, netăgăduit, o creștere a diversității concepțiilor, fapt care nu poate contribui, desigur, la uniformizarea apropiată a vieții popoarelor...

Primejdia „uniformizării” nu este iminentă. După toate probabilitățile, diversitatea, dacă nu antropologică cel puțin socială, politică, economică, și, firește, culturală va continua să crească. Trebuie deci să presupunem că instabilitatea caracterelor, fizice și psihice, ale oamenilor ce alcătuiesc diferitele popoare va mai dura încă. Poate chiar că nu va înceta niciodată. Variabilitatea lor rămînînd în orice caz, din punct de vedere practic, quasi-permanentă nu e probabil să ajungem prea curînd, ca să nu zicem că nu vom ajunge niciodată să prevedem cu siguranță formele de viață ale viitorului, mai ales nu ale unui viitor mai îndepărtat.

(Geneza formelor culturii, București, 1934; ediție Z. Ornea, București, 1984)

LA LOCURILE SARMIZEGETUSEI...

GEORGE BARIȚIU

Membru al Societății Academice Române (devenită ulterior Academia Română), încă de la înființarea ei, în 1866, George Barițiu¹ (1812-1893) — pe lângă munca sa de gazetar, de istoric și de luptător pentru drepturile politice ale românilor transilvăneni — a desfășurat și o susținută activitate în cadrul acesteia fiind președinte (1868) și vicepreședinte (1878) al Secțiunii istorice, iar în 1893 președinte al Academiei.

În 1882, din însărcinarea înaltului for, a vizitat ruinele fostei capitale a Daciei romane, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, întocmind un Raport publicat apoi în Analele Academiei Române, seria a doua, tomul V, secțiunea a II-a, Memorii și notițe. El răspundea, astfel, preocupărilor forului academic pentru cunoașterea și conservarea măturilor trecutului istoric din tot spațiul locuit de români (pe atunci Transilvania aflându-se sub dominația austro-ungară).

Înainte de-a prezenta unele fragmente semnificative din acest raport al lui G. Barițiu, să consemnăm câteva date referitoare la Ulpia Traiana Sarmizegetusa².

A fost întemeiată prin anii 108-110, pe locul castrului Legiunii a IV-a Flavia Felix. Numele inițial a fost Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica, adăugându-i-se, sub împăratul Hadrian (117-138), și acela de Sarmizegetusa, revenirea la vechiul nume fiind una din dovezile grăitoare ale persistenței geto-dacilor și după încheierea războaielor daco-romane. În zona centrală, înconjurată cu ziduri de 1,80 m lățime și 4-5 m înălțime, avea o suprafață de 22,36 ha. Această parte fortificată era străbătută de două străzi principale, având în centru forul, în jurul căruia se grupau edificiile administrative publice, economice și religioase. În alte zone, din afara zidurilor, se aflau un amfiteatru, temple, ateliere, locuințe, necropole, vile etc. Populația așezării se estimează că a fost de circa 15-20 000 de locuitori.

După retragerea administrației romane din

Dacia, Sarmizegetusa părăsită a suferit măcinarea timpului. Pe locul ei s-a ridicat un sat — care a purtat, în timp, diferite denumiri: Britonia (Magazin istoric, nr. 8/1977), Grădștea; în prezent localitatea a revenit la numele străvechi: Sarmizegetusa — elementele de construcție fiind luate din ruinele vechii cetăți. Materiale provenite de la Sarmizegetusa au fost identificate și în alte așezări din Țara Hațegului. La înălțarea monumentului de la Densuș, de pildă, s-a folosit și piatra de construcție de la fosta capitală a Daciei romane. Procedeele s-a petrecut alina în toate cetățile și vestigiile antice, medievale timpurii ș.a.m.d.

În 1516, umanistul Johannes Mezerzius a identificat în așezarea de la Grădștea urmele Sarmizegetusei romane. Dar primele săpături sistematice au început abia în 1880, fiind soldate cu scoaterea la lumină a unor importante monumente și edificii. Multe din descoperirile arheologice de la Sarmizegetusa (ca, de altfel, din întreaga Transilvanie) au fost duse la Viena, Budapesta sau în colecțiile particulare ale unor nobili maghiari sau austrieci.

După unirea Transilvaniei cu patria mamă, România, la 1 Decembrie 1918, în anii 1924-1936 au fost întreprinse cercetări arheologice temelnice de consolidare și conservare a vestigiilor, înființându-se și un muzeu local (1924).

În 1882, deci, cum am amintit, G. Barițiu, în vîrstă de 70 de ani, s-a deplasat, la recomandarea Academiei Române, să cerceteze ruinele anticei Sarmizegetuse. Să-l urmărim în cele relatate, precizînd că intreruperile de text le-am marcat prin trei puncte, iar notele de subsol și explicațiile din paranteze drepte ne aparțin. Am păstrat, de asemenea, particularitățile stilistice ale autorului, inclusiv numele de Sarmisagetusa, cum apare în scrierile vremii și în raportul său.

I. LĂCUSTĂ

In urmarea știrilor venite în anul expirat la acest corp academic despre

¹ Magazin istoric, nr. 2/1982, 3/1988.

² Am folosit informațiile din lucrarea prof. univ. dr. Ion Horațiu Crișsan, *Itinerare arheologice transilvănene*, București, 1982.

săpăturile care erau să se întreprindă în ruinele Sarmisagetusei (Ulpia Traiană — de către o societate istorică și arheologică³, d-voastră a-ți

³ Este vorba despre Societatea de istorie și arheologie din județul Hunedoara, înființată în 1879, care își propunea studiarea urmelor trecutului în

binevoit a-mi încredința onorifică misiune ca să călătoresc la fața locului cu scop de a culege în interesul știin-

departat de pe teritoriul județului respectiv, unde s-a aflat „capitala imperiului dac”, după cum consemnează un articol din *Anuarul Societății*, apărut în 1882.

tei informațiuni relative la
acea întreprindere.

Înainte de a supune la cunoștința d-voastră pe cât se poate mai pe scurt rezultatele cercetărilor mele, [precizez] îndată aceea că distanța de la Sibiu pînă la străvechea capitală a Daciei este una de zece poște austriace. De la Sibiu pînă la Deva, călătoria se face pe drum de fier; de acolo la Hunedoara, vechea reședință a glorioasei familii a Corvinilor, cu poșta și de la Hunedoara prin orașul Hațeg la ruinele Sarmisagetusei, adică la satul de astăzi Grădiștea, cu trăsura privată.

Am plecat de la Sibiu în 17/29 mai seara și la 18/30 am ajuns la Deva, unde am stat în acea zi cu scop de a mă informa, dacă se va putea, de către unii membri ai societății arheologice despre stadiul în care va fi ajuns realizarea planului la săpăturile de care se interesează toți oamenii științei. În Deva aflai numai atîta, că tînașă societate arheologică din loc, foarte zeloasă în executarea planului său, a și adunat peste două mii obiecte de diverse specii, nu numai de la Sarmisagetusa, ci și din alte localități ale vastului comitat al Hunedoarei care, cu excepțiunea teritoriului cetății Alba Iulia, din comitatul limitrof, este în toată Transilvania cel mai bogat în antichități, nu numai din perioada domniei romane, ci și din secolii 15 și 16...

Acestea și alte informațiuni culese în Deva mă îndemnară să-mi accelerez călătoria, cu atît mai virtuos cu cît eu de la Hunedoara înainte nu mai cunoșteam așa-numita Țară a Hațegului, limitrofă cu Oltenia și simțeam imperios necesitatea de a mă convinge în persoană despre importanța actuală a ruinelor de la Sarmisagetusa, exploatate, cum am zice, de lume și țară, descrise mai des ca de ani una sută încoace de către mulți călători, nu numai arheologi de profesie, ci și numai simpli diletanți.

În Hunedoara mă apucară ploii mari, care mă ținură două zile pe loc. A treia zi di-

minea, după ce se mai înșenină, plecai însoțit de un ginere al meu peste păduri înainte spre Hațeg, cu trăsura descoperită; dar în pădurile Silvașului ne apucă din nou o ploaie torențială, care ne urmări pînă în Hațeg și străbătînd prin toate vestmintele, încît nu simțirăm nici o trebuință de a mai lua și altă baie rece.

Hațegul este un orașel cu populațiune în partea sa cea mai mare românească... În ziua de Constantin și Elena (21 mai stil vechi) ajunserăm de la Hațeg în două ore jumătate la Grădiștea... Am fost primit de notariul comunei, un maghiar, înaintat în etate, care, locuind de mulți ani în aceea comună, cunoștea firește toate ruinele pe cît ele se mai afla deasupra pămîntului, [și care] ne informă despre mulțime de obiecte prețioase, cărute de colo în tot timpul, nu numai de către proprietarii de prin acel ținut, ci și de către străini; adăose însă că de cînd s-a format societatea istorică și arheologică în Deva se poartă mare grijă, chiar și prin organele politice, administrative, ca orice obiect antic de orîșice valoare s-ar observa ca descoperit de către locuitori, îndată să fie cumpărat pentru muzeul societății. De altminteri măsura aceasta e luată pentru toate comunele din acel district.

Bună măsură este aceasta, spre a mai înfrîna vandalismul încînta, este însă luată cu sute de ani mai tîrziu decît ar fi trebuit să se ia în tot cuprinsul Daciei și cu atît mai virtuos în capitale centrale, în capitalele celor trei Dacii¹, în colonii, în municipii, în castrastative, în castele, în specule sau turnuri de pază, cum și în valuri (Vallum Valla²). De s-ar fi luat demult o măsură ca aceasta, istoria veche, chiar și din evul mediu. a

¹ În timpul stăpînirii romane, Dacia a fost împărțită în trei provincii: Dacia Superior (Dacia Apulensis), Dacia Inferior (Dacia Malvensis) și Dacia Porolissensis.

² Numite de către popor în provinciile Daciei „Șanturile lui Traian” [nota lui G. Barițiu].

acestor țări ar diferi foarte mult de cea actuală, plină de lacune, de corecturi și conjecturi.

Voind a-mi face o idee, deși numai superficială, despre întinderea explorațiunilor și săpăturilor care ar fi a se începe în acele ruine ale Ulpiei Traiane, mă luai după scurta descripțiune publicată de repausatul arheolog M. I. Ackner [Magazin istoric, nr. 11/1987], în anul 1857, care însă dacă s-ar redacta în zilele acestea ar ieși mult modificată.

Am început îndată de la intrarea în comuna sătească, unde se află ruinele amfiteatrului, din care însă nici o parte din ziduri nu se mai vede deasupra pămîntului, căci tot ce a existat pînă jos la așa-numitul soclu al edificiului, au dispărut, unde? vom afla îndată, iar restul jur-împrejur era acoperit cu iarbă deasă, sub care însă simțai că calci pe pietre...

De aici luarmă pe colină în sus, către fostul odinioară Castrum, căruia locuitorii îi zic și astăzi cetate. Arheologii pun circumferința castrului militar la 1200 (una mie două sute) stînjini de Viena; dară vai, astăzi nu mai stau nici măcar resturi ale zidurilor, cîte se mai vedeau pe suprafață pînă înainte cu 30-40 de ani; de altă parte, în tot parcursul pedestru, ca de 20 minute, treci printre mai multe împrejurimi de piatră, cum am zice ziduri uscate, cu care locuitorii își impresură livezile și agrii [ogoarele] lor, cu pietre luate atît din castru, cît și din alte edificii, cum temple, basilice și alte locale publice și private, ale căror urme se văd pretutindeni pe unde au stat ele. Din unele au mai rămas numai boltele subterane. Ce se va fi aflînd mai afund sub scoarța pămîntului se va ști numai dacă se vor întreprinde săpături sistematice.

De la cetate ne întoarșerăm în sat, pe care-l luarmă de-a lungul și latul peste tot pe unde, deștept călăuz, un sătean ne conduse, căci nota-riul ne lăsase încă de la amfi-

teatru, de unde se întoarse la afacerile sale...

Mergeam încet, pe neregulatele strade, oprindu-ne la toată casa pe unde ni se spunea că este ceva demn de văzut. Cu câteva săptămîni mai înainte arsesse unele case și alte apartinențe economice. Unii economi se și apucaseră de repararea caselor. Cei care zideau din piatră

un membru al societății arheologice apucase a o calca și decopia, prin urmare ca și eu ca membru al aceleia (societăți) o voi avea la timpul său.

Dînd pe vale în jos, steterăm la casa omului în a cărui curte se aflase *pavimentul de mozaic*, despre care acest corp academic fusese înștiințat că s-ar mai afla din el un rest...

atita apă; dar curînd reflectai la informațiile date de către arheologii noștri ardeleni la două împrejurări de cea mai mare importanță în această privință și anume: 1. Că în Ulpia Traiana se înființaseră aquaeducte [apeducte] din cele mai mărețe... 2. Că circumferința acelei capitale a fost neasemănat mai largă decît se crezuse, de ex. pînă

Obiect din tezaurul arheologic descoperit în ruinele antice Sarmizegetusa

luară material din ruine. Cu acea ocaziune săpîndu-se și cîte un fundament, oamenii iarăși mai aflară unele obiecte antice, care apoi toate călătoriră la Deva.

La o casă aflară un monument pătrat din piatră cioplită cu o lungă inscripțiune latină aproape toată întreagă. Nu mi-am luat osteneala ca să o citesc după ce aflai că

După aceasta întorcîndu-ne la ospătărie, unde aveam să luăm ceva, apucărăm pe partea inferioară a comunei, pe lîngă rîulețul ce trece cam în curmeziș, pînă ce dă în altul mai mare. În acele momente îmi bătui foarte la ochi misiunea aceluia rîu și mă întrebai cum se poate ca acea capitală să fi existat numai cu

înainte 50-60 de ani. Astăzi adică e constatat că acea capitală cu suburbiile sale s-a întins jur împrejur pe cîte o jumătate pînă la trei pătrimi de oră [de mers], pînă unde se află astăzi comunele rurale Ohaba, Clopotiva, Suseni (Riu de Moară), pe sub

(Continuare în p. 32)

BURGHEZIA (V)

PAUL CERNOVODEANU

În încheierea fresceli prin care am încercat să recompunem o imagine a societății românești în veacul fanariot, vom zăbovi asupra burgheziei. Cu aceasta avem schițat, cel puțin în linii mari, etajul superior al societății, acela compus din clase și categorii sociale privilegiate.

Paginile care urmează nu sînt decît o privire generală asupra principalelor fenomene ce au marcat procesul istoric de apariție și afirmare a burgheziei, insistîndu-se asupra a ceea ce s-ar putea numi „izvoarele” noulor clase sociale în devenire. Cel interesat de analiza aprofundată și în detaliu a acestui proces istoric au la dispoziție o largă bibliografie, îndeosebi monografiile lui Ștefan Zeletin (Burghezia română. Originea și rolul ei istoric, apărută în 1925 și reeditată de curînd) și Constantin C. Giurescu (Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române pînă la 1848, publicată în 1974).

Drumul spre sine

Condițiile nașterii burgheziei în sud-estul Europei în general, în principatele române în special, sînt mult mai complexe și mai dificil de elucidat decît în apusul continentului, unde această nouă clasă socială a apărut și s-a dezvoltat în condiții devenite clasice. Factori locali specifici, evoluția istorică aparte a spațiului balcano-pontico-danubian determinată de dominația directă (prin sistemul pașalicurilor) sau prin impunerea suzeranității sale de către Imperiul otoman, preponderența economiei domeniale în agricultură, întreruperea comerțului internațional medieval prin devierea sau strămutarea axelor comerciale spre alte orizonturi geografice, decalajul științific și tehnologic apreciabil, slaba dezvoltare „industrială” reflectată în activitatea nesatisfăcătoare a breslelor meșteșugărești sînt numai cîteva dintre factorii principali care au contribuit într-o măsură apreciabilă la întîrzierea apariției burgheziei în această zonă a continentului.

Cele două clase sociale de bază ale societății românești în evul mediu, *farânimea* — cu cea mai mare pondere în rîndul populației, producătoare într-o largă măsură a

bunurilor materiale, dar lipsită de orice drepturi și supusă oprimării — și *boierimea* (incluzând în rîndurile ei și înaltul cler, posesor de moșii, averi și robi țigani) — prin excelență consumatoare de bunuri și deținind pîrghiile puterii economice și politice prin intermediul unui aparat de stat conceput tocmai spre a-i servi și apăra privilegiile și interesele — au rămas timp de secole principalele componente ale societății. În evul mediu au existat însă și alte categorii sociale producătoare de bunuri materiale, precum meșteșugarii și neguțătorii. Aceste pături din care, în sec. XIII-XIV, în Occident a apărut burghezia de factură comercială, avîndu-și ca locuri de reședință îndeosebi orașele, la noi n-au atins niciodată ponderea și influența de care s-au bucurat în țările din apusul continentului.

Începînd cu sfîrșitul sec. XVII și debutul veacului XVIII, unele modificări, e drept lente, dar ireversibile, apar și în sinul păturilor urbane românești, care prind a se manifesta cu mai mult aplomb ca forțe economice, prin sensibile acumulări de capital. În Occident, această „stare a treia”, alcătuită din mari negustori companiști, fermieri, bancheri, patroni de întreprinderi și ateliere manufacturiere, folosind munca salariată, cărora li se adăugau cei care compuneau așa-zisa „inteligentă” (liber profesioniști, avocați, medici, profesori, publiciști) acționează în spirit militant, demascînd racilele „vechilui regim”, cerînd abolirea privilegiilor feudale și promovînd noua ideologie burgheză ca suport al modului de producție capitalist. La noi — cum aprecia Nicolae Iorga — chiar dacă meșteșugăria și mai ales negustoria începe să dobindească treptat unele poziții economice însemnate, virtuțile acestei pături sociale sînt lipsite, inițial, de spirit militant-revoluționar și, pentru început, sînt preocupate doar să se integreze în rîndurile privilegiaților, în-

cuscrîndu-se cu boierimea și uneori intrînd în sinul acestei clase. Apoi — cel puțin pînă către sfîrșitul sec. XVIII — în principatele române nu se constată nici apariția acelei intelectualități militante, capabile să dinamizeze societatea și să propună și să pretindă transformări de substanță în organizarea acesteia. Să nu uităm apoi că în țările române, pentru aceste pături sociale în ascensiune, pe care le vom numi mai apoi burghezie comercială, cele mai importante surse de acumulare le-au constituit comerțul, cîmătăria, arendașia, vînzarea și cumpărarea venală a slujbelor, munca salariată în manufacturi, sistemul de luare în arendă a ocnelor și vîmlor, împrumuturile către stat.

Treptat negustoria se plantează în viața economică, începe să pătrundă în rîndurile boierimii și exercită asupra acesteia o sensibilă influență în sensul „îmburghezirii” ei. Un suflu nou, o revigorare spirituală a întregii societăți și în special a elementelor alcătuiind burghezia incipientă, se constată în ultimele decenii ale sec. XVIII, mai ales prin infuzia unor idei novatoare venite din Transilvania, unde deja se putea vorbi despre existența unei „intelligenții” alcătuită din dascăli și clerici luminați. Pe vechiul filon cărtăresc existent în principate, moștenit de la cronicari și evidențind de conștiința unității de neam și limbă, acum se grefează, mai cu seamă după marea răscoală condusă de Horea, o înțelegere superioară a unității și solidarității naționale, dezvoltată pe plan ideologic și cultural prin activitatea Școlii Ardelene. Argumentarea istorică a drepturilor inalienabile ale poporului român condensate atît de sugestiv în *Supplex Libellus Valachorum* (1791) și difuzarea pe diferite căi, în principal tot pe filieră transilvană, a ideilor Revoluției franceze din 1789, ce consacrau triumful ideologiei burgheze, contribuie la radicalizarea unei părți a burgheziei

românești, ridicînd totodată conștiința românilor de pretutindeni, care aspiră la libertate socială și națională. În acest context istoric nou, burghezia nu se mai mulțumește cu împărtășirea din privilegiile clasei boierești și începe să pună deschis problema unei noi organizări a societății, pe măsura propriilor interese. La cumpăna dintre cele două veacuri, dar mai ales în primele decenii ale sec. XIX, se constată și în principate apariția unei „inteligente” românești, puternic infuzată de idei demofile și care, datorită contactelor cu elementele progresiste din centrul și sud-estul Europei sau chiar direct din Franța, începe să împărtășească și să acționeze în spiritul ideologiei burgheze. Concomitent s-a produs și o decantare a elementelor aparținînd prin structură socială noii clase în devenire: apare o pătură subțire de „mari” burghezi — negustori aveau, arendași îmbogățiți, patroni de ateliere manufacturiere — care devine adeptă curentelor „reformatoare”, de înlocuire a regimului fanariot, dar nu și de înlăturare a rangurilor și privilegiilor. În 1821, „vîrfurile” burgheziei se vor afla în aceeași tabără cu boierimea și prin inconsecvența atitudinilor și contradicțiilor cărora le vor da naștere, vor contribui în mare măsură la eșecul mișcării, îndeosebi pe plan social, căci scopul politic principal al acesteia — abolirea regimului fanariot — va fi atins. În schimb, forțele de la baza „piramidei” — micii negustori și meseriași, boiernașii și intelectuali — vor fi alături de masele țărănești în timpul revoluției condusă de Tudor Vladimirescu.

Arendași...

Acumularea unor sume de bani — premisa oricărei producții de tip capitalist — a îmbrăcat diferite forme în principate, unele dintre ele fiind specifice spațiului românesc. Prin excelență, trei au fost categoriile sociale care au constituit factorii motori ai

acestei acumulări: arendașii, negustorii ce se îndeletniceau și cu cămătăria și patronii de ateliere care foloseau munca salariată. Arendașii, cum sublinia Ioana Constantinescu într-o monografie apărută în 1985, proveneau din toate straturile societății (inclusiv boieri sau clerici), dar mai ales din pătura negustorilor, activitățile lor îngăduindu-le rapide și fructuoase acumulări bănești. Arendarea de moșii, a ocnelor de sare și a vâmlor statului devine treptat un plasament sigur al capitalului acumulat și, totodată, prin arendare, respectiv își asigurau și o parte din marfa indispensabilă activității de negoț.

Arendășii au apărut atât dintre pămînteni cît și dintre străinii „sudiiți” sau supuși străini, care, puși sub protecția consulatelor marilor puteri recent deschise în principate, beneficiau de importante privilegii și scutiri de taxe către stat. În rîndurile lor se întîneau greci, aromâni, sîrbi, bulgari, armeni, evrei etc.

Printre figurile marcante de negustori care practica intens arendașia în principatul muntean s-au evidențiat frații Hagi Ianuș și serdarul Polihronie, conducători ai unei prospere întreprinderi comerciale și bancare din Craiova, intrați chiar în tagma marilor proprietari de pămînt. Astfel, între 1804 și 1821, ei au deținut în arendă nu mai puțin de 46 moșii ale marelui ban Grigore Brîncoveanu, pe care le administrau direct sau prin interpuși („oamenii casei”). Tot în Oltenia și-au completat „fieful” arendașesc cu alte 9 moșii ale mănăstirii Bistrița, iar prin partenerii lor comerciali, precum marele negustor Anastasie Mihaloglu, arendaș al moșiilor marelui logofăt Dumitrachi Brăiloiu, dominau în mod incontestabil aproape toate pîrghiile vieții comercial-bancare din provincia de peste Olt.

La rîndul său, Ioan Hagi Moscu — la origine negustor aromân — a practicat arendașia cu venitul vâmlor Țării Românești în timpul ocupa-

ției rusești din vremea războiului ruso-turc din anii 1806-1812. Astfel, atît în 1807 cît și în 1809 el a cumpărat vîmlile principatului muntean, a doua oară cu 420 000 lei, subarendînd o parte a lor cu 444 450 lei și rezervîndu-și restul pentru exploatare directă. La fel influentul bogătaș armean — negustor, zaraf și proprietar de case, prăvălii și moșii în jud. Ilfov și Prahova, constructor al unui mare han — Manuc bei Mirzaean (1769-1817) — a găsit foarte mînoasă exploatarea ocnelor de sare din Țara Românească, pe care le-a luat în arendașie la 22 decembrie 1808, în tovărășie cu serdarul Dinu Cernovodeanu, pentru „1 400 pungi ca să scoată și să vîndă sare cît va voi”. Tot așa, în 1814, Dumitru Polizu sau Polizachi și alții iau în arendă vîmlile Olteniei, apoi vinăriciul și oieritul, iar în 1819 salinele din provincia de peste Olt.

În Moldova întîlnim încă de timpuriu un fel de „cartel” arendașesc încheiat la 21 martie 1789 între patru boieri (logofătul Nicolae Rosetti, vistierul Gheorghe Balș, vistierul Gheorghe Rosetti și serdarul Phanaioti Cazimir) și înstăritul negustor bucovinean Teodor Mustățea pentru a cumpăra venitul a 35 moșii din Moldova, moșii aparținînd mănăstirilor din județele Drobeta, Botoșani, Hîrlău, Suceava și Bacău, prețul arendei anuale fiind de 16 546, 45 florini. Ulterior intervine o nouă înțelegere între parteneri prin care Mustățea cumpără de la Gh. Balș venitul tuturor moșiilor din „Moldova otomană” (!) la prețul de 331 000 florini, arendîndu-le în perpetuitate cu o dobîndă de 5%.

Un alt negustor, Dumitrache Trochiu, ia în arendă pe trei ani, începînd de la 3 noiembrie 1800, o moșie în jud. Neamț aparținînd logofătului Gh. Hermezîu.

Există apoi o serie de arendași dregători, recrutați din rîndurile boierimii. Așa era cazul paharnicului Ion Tăutu, arendaș la 31 martie 1810 al unei moșii în jud. Hotin, al

paharnicului Tudorache Ciure sau serdarului Ilie Burhi. Un caz aparte îl reprezintă marele boier, vornicul Teodor Balș, ce ia în arendă de la mănăstirea Slatina, la 23 aprilie 1806, satele de munte de pe Bistrița pe timp de 6 ani, cu 2 500 lei anual.

Mulți arendași din Moldova sînt însă negustori alogeni, în special armeni, greci și evrei. Putem da ca exemplu pe Mirzac armeanul, ținînd în arendă cu contract pentru patru ani moșia Nichitenii din jud. Neamț, apoi pe Gheorghe Mirzacu și Adam Grecul, ce cumpăraseră de la aga Costache Balș venitul moșiei Cucuteni pe patru ani, cu 12 000 lei anual, pe negustorul Anton Antonovici, pe Gh. Calinos ș.a.

Deși mai mulți domni moldoveni (Grigore III Ghica și Constantin Mavrocordat) au interzis evreilor să ia moșii în arendă, se pare că la începutul sec. XIX măsura n-a mai fost respectată deoarece întîlnim, la 22 februarie 1809, pe un negustor Leiba devenit arendaș al moșiei Săpeteni, iar în 1820 pe un altul, Leizăr, devenit „contracțiu” al moșiei Negrești din jud. Vaslui.

...negustori...

În privința negustorilor propriu-ziși, aceștia s-au înmulțit și s-au divizat în mai multe bresle, după specialitate, naționalitate, regiunea sau centrul cu care practicau schimburi. Astfel, existau, încă din sec. XVIII, brașovenii (cu măruri din orașul de la poalele Timpei); chiproviceni (cu măruri aduse de la Ki-provo sau din „țara turcească”); lipscanii (cu măruri aduse din Lipsca); toți aceștia alcătuind corporații separate, ca și grecii, armenii și evreii. Breslele erau conduse de staroști și vătăfi, bucurîndu-se de privilegii acordate prin numeroase hrisoave domnești. În afara unei taxe globale vărsate Vistierilor prin vătăfii lor, negustorii erau scutiți de orice fel de alte taxe atunci cînd umblau la țîrguri, bilciuri sau iarmaroace.

După volumul afacerilor și

starea materială, negustorii erau împărțiți în două categorii: cei mari (*toptangii*) și cei mici (*mărchitanii* și *mămularii*), cei din urmă vinzând cu amănuntul. Toptangii importau mărfuri din diferite colțuri ale lumii: Turcia, Rusia, Polonia, Grecia, Viena, Lipsca, Veneția, Graz, Brașov etc. etc. Din rândurile acestor negustori amintim mai întâi pe Dimitrie Aman, orginar din Macedonia, apoi boierit în 1817 și stabilit la Craiova. Casa sa de comerț desfășura

bucureștean l-a jucat însă marea casă de comerț a olteanului Hagi Constantin Pop din Sibiu care, între 1768-1836, a dominat comerțul Țării Românești în toate sectoarele lui: import, export, tranzit, comision, valori mobiliare, credit, antrenând în vastele sale operațiuni un mare număr de negustori și agenți locali, printre care: Nicolita Iovipale la Rîmnic, Mihai Tudoran la Craiova și Hagi Antonie Teohari la București. De la începutul

În ce privește procesul de diferențiere socială, acesta devine tot mai evident. Astfel, dintre 78 negustori lipscani doar 57 sînt de starea I; între „mărchitani” întîlnim doar 3 de starea I, 4 de starea II, 26 din a III-a și 4 dintr-a IV-a; în sfîrșit, la băcani înregistrăm 26 de starea I, 16 din a II-a, 33 din a III-a și 120 de starea a IV-a.

Pe ansamblu, numărul negustorilor pămînteni din Capitală, conform unei statistici din 1811, se ridica la 2 442,

De la stînga la dreapta: Apostol Băcanul și trei negustori români la tîrgul din Lipsca (1825)

În p. 6: vestitul negustor Hagi Tudorache

cantități apreciabile de unt și seu din Oltenia la Vidin și de asemenea 25 000 ocale de lînă în 1804 și 40 000 ocale în 1805, cantități procurate din Bugeac. Contemporani cu el sînt Hagi Tudor Tudorache (Tudor Tudoran), mare negustor bucureștean, importator de mărfuri din Viena și Lipsca, precum și Nicolae Kirilof, vestitul negustor de blănuri aduse din Rusia, tăbăcite la Lipsca și vîndute pe piața Bucureștilor. În sfîrșit, în aceeași „pleiadă” a marilor negustori trebuie amintiți cei care practicau un schimb activ cu Sibiu și Brașovul, printre ei numărîndu-se Tudoran Constantin Cincu, Elefterie Ioan, Mărgărit Ioan, Gh. Castriș, Teodor și Ioan Anastasiu ș.a.

Un rol de seamă în negoțul

sec. XIX Hagi Constantin Pop, fără a părăsi comerțul, se lansează în operațiuni bancare, înființînd o sucursală la Viena și întreținînd legături cu oameni de afaceri și bancheri din Viena, Graz, Pesta, Triest, Zemun, Belgrad, Zagreb, Fiume și Istanbul.

Ampluarea comerțului, exterior al țărilor române în primele decenii ale sec. XIX a dus la creșterea numărului de negustori străini. Astfel, la București, în 1811, majoritatea „mărchitanilor” (28 din 37) și toți „cazacii” erau suđiți ruși; dintre cei 78 lipscani — cei mai de seamă negustori bucureșteni — 50 erau „supuși” nemți, 13 francezi, 5 ruși și doar 10 erau pămînteni; dintre 34 brașoveni, 29 erau „supuși” nemți.

În timp ce acei străini nu erau decît 796 (394 austrieci și germani, 272 ruși și 130 francezi); aceeași proporție se păstra și la scara întregului principat muntean: 776 pămînteni (173 în Oltenia, 208 la Craiova și 395 în Muntenia) față de 175 străini (7 austrieci, 3 ruși, 1 francez în Oltenia; 16 austrieci și 12 ruși la Craiova, 86 austrieci și germani, 34 francezi, 16 ruși în Muntenia).

Dintre figurile de mari negustori din Moldova se desprinde mai ales aceea a lui Manoli din Botoșani, care la sfîrșitul sec. XVIII intră în stăpînirea moșiei Popăuți, vîndută pentru datorii de fostul ban Dumitrașcu Călmașul. Alături de un renumit negustor Toma, creditor al vistierului Bașotă, și de un alt ne-

gustor Gavril, în Iași dădea bani cu împrumut un anume Hagi Tănăsă, dar mai ales Atanasie Gani, care între 1813-1821 a asigurat capitala Moldovei cu cele mai variate produse, de la articolele de modă, papuci, cerneală, tabac, cărți franceze și grecești, până la hîrtie. La Bîrlad activa un negustor pe nume Ene, ce credita cu 450 galbeni pe toți „tirgoveții”; tot aici acționau Lupu Nacul, Neculai, „Jupinul” Gheuca, Dumitru Bacal, Gheorghită Chiper, „toptangiu” armean Bogos Apik la Dorohoi etc. Nici marii boieri moldoveni nu se dau îndărăt de la camătă (așa au fost în sec. XVIII marele logofăt Manolachi Costachi, Lupu Balș, Iordache Ruset, Iordache Cantacuzino, Mihalache Sturdza, hatmanii Vasile Ruset și Constantin Costache, spătarii Ion Paladi și Șerban Costache-Negel, paharnicii Ioniță Cuza și Ilie Ruset, comisul Filip Catargi, sulgerul Costache Garp ș.a., iar la începutul veacului trecut marele logofăt Costache Balș acordă o serie de împrumuturi cu dobînz pe perioadă lungă, ca și postelnicul Costache Canta sau vornicul Ștefan Rosetti).

...și „patroni”

În sfîrșit, ultima categorie care s-a orientat spre modul de producție capitalist a fost aceea a proprietarilor de ateliere manufacturiere, utilizînd mina de lucrî salariată. În Țara Românească și Moldova, manufacturile care funcționau în a doua jumătate a secolului XVIII și în primele decenii ale veacului XIX, produceau: postavuri, luminări, sticlărie, hîrtie, ceramică, textile, săpun și produse alimentare (arpacas, fidea și bere). Cele mai numeroase erau concentrate în cele două capitale sau în preajma lor, dar și pe unele moșii boieresti sau ale domniei. Conducătorii lor s-au recrutat din cadrul boierimii și al negustorilor. Mina de lucru

era eterogenă, constînd din lucrători localnici și meșteri străini. În rîndul muncitorilor salariați se întîlneau foști meșteșugari sărăciți, salahori, țărani liberi ori clăcași, datornici, condamnați la pușcărie, prostituate și chiar copii între 12-16 ani.

Să aruncăm o privire asupra celor mai importante manufacturi și a proprietarilor lor. Astfel, la 14 iulie 1764, Ștefan vodă Racoviță întărește privilegiul unei luminări de ceară albă, înființată de marele vistiier Mihai Cantacuzino, deși actul indică faptul că au venit „meșteri de albesc ceara” în țară încă din vremea lui Scarlat Ghica (1758-1761); această luminărie a funcționat pînă în deceniul trei al secolului trecut.

În 1765, la Fundeni, pe apa Colentinei, funcționa o manufactură („hardughie”) de hîrtie a fostului mare vistiier Dumitrașco Racoviță, cu mină de lucru alcătuită din 40 liude și meșteri străini, iar peste un deceniu, în 1776, Alexandru Ipsilanti vodă înființă și el o „fabrică” de hîrtie pe apa Leutei (în jud. Prahova), dar ambele întreprinderi își încetează activitatea în timpul războiului ruso-turc din 1787-1791. Este și motivul pentru care Alexandru Moruzi vodă înființează o nouă „hardughie” la 16 ianuarie 1796, la Ciorogirla-Cățichea, pe apa Săbaruului, cu o participare de capitală și din partea mitropolitului Ungrovlahiei, Dositei Filiti, dar și-a încetat și aceasta activitatea în urma războiului ruso-turc din 1806-1812.

În 1766, fostul mare clucer Radu Slătineanu era „patronul” unei manufacturi de postav „subțire” creată la Pociovaliște, cu meșteri aduși de la o întreprindere similară existentă la Chiperesti (Iași), în timp ce la Afumați, prin anii 1770-1774, funcționa o altă manufactură de postav „gros”. La 2 septembrie 1793, Alexandru vodă Moruzi făcea cunoscut regulamentul manufacturii de la Pociovaliște, pe care la 18 august 1794 o reorganizează sub conducerea negustorului grec Chiriac

Arbut din Chios, iar peste doi ani o mută la Grozăvești, mai aproape de București, unde a continuat să funcționeze cu maximum de randament pînă la izbucnirea războiului ruso-turc din 1806-1812, cînd a fost transformată în spital. Activitatea întreprinderii n-a fost scutită de anumite greutăți, între care și conflicte de muncă între lucrători și patroni (*Magazin istoric*, nr. 12/1969). După 1812, și-a reluat activitatea, pentru scurtă vreme, pentru ca în preajma lui 1820 să-și închidă definitiv porțile.

Tot din ramura textilelor, amintim manufactura de basmale („testemeluri”) înființată la 28 mai 1800 de către negustorul Stănuță sin Tudorache Țărădeanu pe moșia mănăstirii Mărcuța; în 1817 ea a încăput pe mina altor negustori greci, Anteli și Zograf Cubeti, dar peste doi ani concesiunea a fost anulată și conducerea „fabricii” încredințată fostului mare vornic de poliție Manolache Băleanu, care a administrat-o pînă la desființare, în 1822.

La 15 ianuarie 1803, marele vornic al obștiilor Grigore Ghica (viitorul domn pămîntean) întemeiază și el la București o nouă fabrică de „șaliuri și ghermesituri” (țesături de mătase), iar în 1805 secretarul agenției austriece, Gaudin și asociatul său, negustorul grec Ioan Papa Polizon, devin proprietarii unei manufacturi de tors bumbacul „după al englezilor ter tip”. Tot la București, în 1780, negustorul Nicola Paleologul și-a deschis o manufactură de săpun, numită „cherhanea”.

Ateliere manufacturiere au existat și în alte localități, precum „sticlăria domnească” de pe moșia lui Mihai Bărbătescu de lîngă Tirgoviște, funcționînd în 1769, sau aceea a lui Mina Argintarul și a sasului Reimar deschisă la Tirgoviște în 1783. Tot în jud. Dimbovița funcționa o sticlărie la Șofînga, în 1793, și o alta la Doicești, înființată la 6 mai 1794 de negustorul evreu Moise.

În decembrie 1785 călăto-

rul englez Jeremy Bontham vorbește despre tăbăcăria din apropierea mănăstirii Văcărești. Apoi avem atestate o serie de manufacturi profilate pe produse alimentare. Astfel, fostul mare logofăt Scarlat Grecianu deschisese două „fabrici” de arpacas pe moșile sale de la Agești (Ilfov) și Cornești (Dâmbovița), la 26 februarie 1792. Domnitorul Constantin Hangerli a deschis o „fabrică” de fidea „în dealul Bucureștilor despre Văcărești”, iar o altă „fabrică de fidea și macaroane”, stăpinită în 1815 tot la București, de negustorul bulgar Nichifor Hagi Ioan Mustacov; în sfârșit, germanul Timpel din Gotha avea o manufactură de bere la București în perioada 1809-1824.

Tot în rîndul manufacturilor trebuie trecute și imprimăriile în limba greacă ale fraților Nicola și Ioan Lazari din Ianina, înființate la București în 1783 și 1789, precum și „Privileghiata tipografie” deschisă în 1817 la Cișmeaua lui Mavrogheni și condusă de trei efori: dr. C. Caracas, stolnicul Răducanu Clinceanu și slugerul Dumitrache Topliceanu; această tipografie a obținut monopolul tipăriturilor din principatul muntean pe timp de 20 ani, în afara celor intrînd în competența Mitropoliei și a Episcopiei de Rîmnîc. În sfârșit, la 1820 lua ființă o tipografie de muzică ecleziastică, la inițiativa lui Petre Efesul, fiind pînă la urmă școala de „muzichie” de la biserica Sf. Nicolae-Șelari din București; era prima imprimărie de acest fel din întreaga lume ortodoxă orientală.

Și acum să aruncăm o scurtă privire asupra manufacturilor din Moldova. Deși aici au avut o apariție mai timpurie, dezvoltarea lor, precum și diversificarea producției au rămas inferioare celor din Țara Românească. În Moldova au cunoscut o mare dezvoltare sticlăriile ce utilizau ca materie primă „ce-nușă” de potasă. O astfel de sticlărie funcționa la 1740 pe moșia Călugăra (ținutul Roman) a marelui paharnic

Radu Racoviță, apoi cea de pe moșia Vitejeni (țin. Hir-lău), condusă la 4 septembrie 1772 de negustorul Petru Magi, mutată la 15 mai 1786 pe moșia Deleni în același ținut și avînd un nou patron, pe Sabor, probabil un sas. Este menționată apoi sticlăria fostului mare postelnic Dumitrache Sturza de la Miclăușeni (țin. Roman), funcționînd între 1798-1802 și, în sfârșit, o altă manufactură de același gen aparținînd fostului mare logofăt Scarlat Manu, înființată la 21 iulie 1800 pe moșia mănăstirii Tazlău și mutată în 1822 pe moșia de la Dolhești, în ținutul Suceava.

Dintre manufacturile profilate pe producția de textile trebuie menționată în primul rînd cea înființată în 1764 de Grigore III Ghica la Chișinău, pe malul Jijiei (vezi toate amănuntele și ilustrațiile relevante în *Magazin istoric*, nr. 5/1988). Postăvării au mai funcționat la Vaslui (1799, 1801) și Ruginoasa (1805). Ca întreprinderi cu profil alimentar amintim pe cele de paste făinoase din Galați (1806-1811) și Iași (1811), apoi „velințele” de fabricat „horincă” și berăriile din Iași (1786, 1800-1803) și Roman (1815-1816), precum și schelele (șantiere de construcții navale) din Galați, activînd după 1775.

În concluzie se poate afirma că modul de producție feudal în domeniul meșteșugurilor și comerțului a primit puternice lovituri mai ales spre sfîrșitul epocii fanariote, cînd sporește numărul atelierelor manufacturiere utilizînd munca salariată. Este perioada în care se înmulțesc casele comerciale operînd cu trate și polițe, cînd se produc substanțiale acumulări de capital, iar sumele dobîndite se reinvestesc într-o anumită măsură în producție. Rînduiriile capitaliste își fac loc treptat în economia de piață și asistăm la apariția în embrion a viitoarei industrie moderne. Burghazia, constituită din negustori, arendași, „patroni” de manufacturi, dar și din boieri „îmburgheziți”, li-

beri profesioniști, începe să se impună în societate și să aspire la regenerarea statului pe baze sociale și naționale. Felul de viață al elementelor burghize — cel puțin al vir-furilor acestora — nu se deosebește esențial de cel al boierimii; a existat însă o mai mare moderație în privința luxului și risipei inutile, mai puțină corupție în moravuri, o mai mare atenție acordată culturii și instruirii; la liber profesioniști, de altfel, educația și cultura jucau un rol esențial în evidențierea profilului etnic și intelectual, în care ideile de progres și libertate au găsit un teren fertil de propagare. În mare măsură, în preajma revoluției din 1821, cum avea să se constate, au existat numeroase elemente din rîndul acestei burghezii în plină afirmare care s-au alăturat mișcării populare conduse de Tudor Vladimirescu, militînd pentru înlăturarea regimului fanariot și regenerarea societății. ■

DONAȚIE PENTRU F.C.M.I.

Am primit la redacție, după ce numărul 10 intrase la tipar, o emoționantă scrisoare din partea domnului Constantin Pascu; care locuiește în prezent la Schenectady, statul New York, S.U.A. Într-un număr viitor vom publica scrisoarea domniei sale. Acum vrem doar să îi mulțumim pentru donația pe care ne-a făcut-o — în valoare de 25 dolari S.U.A. — însoțită de următoarele cuvinte: „Am văzut în *Magazinul istoric* din luna februarie, 1992, că a luat ființă Fundația Culturală *Magazin Istoric*, pentru ca revista să poată apărea în continuare. Vă rog să primiți și din partea mea un mic ajutor, după puterile mele. Vorba românului: „de la mine puțin, de la Dumnezeu mai mult”. Vă doresc dumneavoastră, din toată inima, mult, mult succes! — în folosul nostru, al cititorilor”.

Vă mulțumim domnule Constantin Pascu. Datorită dumneavoastră, altor cititori din țară și de peste hotare care ne-au trimis astfel de donații, celor ce se abonează sau ne cumpără lună de lună, revista *Magazin Istoric* a putut și va putea supraviețui, atîta timp cît veți avea nevoie de ea.

Moscova: 11-12 septembrie 1944

O MINUTĂ ROMÂNEASCĂ A ȘEDINTELOR

CONFERINȚEI ARMISTIȚIULUI (II)

Continuăm publicarea unui document inedat, esențial pentru înțelegerea poziției delegației române care a semnat, în septembrie 1944, la Moscova, Convenția de armistițiu cu puterile aliate. Esențial mai ales pentru înțelegerea situației în care se afla România după încheierea campaniei din est (Magazin istoric, nr. 6-8/1991) și apoi a situației ei istorice la finele celui de-al II-lea război mondial. Întreaga evoluție a României postbelice a stat sub semnul dominației acelei puteri care stabilise și condițiile armistițiului din 12

septembrie 1944.

După cum am precizat și în numărul trecut, 9/1992, acesta reprezintă primul înscris cunoscut pînă acum, făcut de un participant român la ședințele din 11-12 septembrie 1944 ale conferinței armistițiului și în care sînt reținute uriașele dificultăți ale delegației române în discuțiile cu puterile aliate.

Să urmărim, deci, cum au decurs, în continuare, ședințele a doua și, respectiv, a treia a conferinței armistițiului.

C.P.

Se dă citire art. 7 și a contrapropunerilor românești la acest articol.

DI. Molotov. Cer ca acest articol să fie acceptat fără discuții. Armata sovietică consideră ca trofee de război orice fel de capturi, dar se vor considera necesitățile armatei române.

DI. gen. Dămăceanu. La 27 august, cînd armatele sovietice erau în apropierea Bucureștiului, armata română a capturat depozitele germane de la Turnu-Severin, așa dori...

DI. Molotov. Întrerupînd. Ar fi fost mai bine să le fi luat mai înainte. Treceam la art. 8. Se dă citire la art. 8 și contrapropunerilor românești.

DI. Molotov. Bineînțeles, vasele nu trebuie să fie reparate dar nici stricate mai mult. Treceam la art. 9. Se dă citire art. 9 și a contrapropunerilor române la acest art.

Art. 9 trece fără discuții.
DI. Molotov. Treceam la art. 10.

Se dă citire la art. 10 și a contrapropunerilor românești la acest articol.

DI. Christu. Cred că este o identitate de principiu între articolul 10 și 14.

DI. Vișinski. Consider că o neînțelegere, confuzia apa-

rentă între art. 10 și 14. Art. 14 prevede prestațiuni în marfă și servicii, iar nu întrebuințarea uzinelor, fabricilor, etc., găsindu-se pe teritoriul român, pe care de altfel România însăși trebuie să-l folosească pentru războiul comun. În ceea ce privește paragraful 2, chestiunea comandamentului vaselor române se va acționa conform cu instrucțiunile ce se vor primi, dar dacă delegația română insistă ca să unim aceste 2 articole, delegațiunea aliată admite faptul în principiu.

DI. Christu. Nu ridic nici o obiecțiune de principiu, dar cred că totuși ar fi mai bine să unim art. 10 și 14.

DI. Molotov. Cred în acest caz că delegația română are un text pe care dorește să-l propună.

DI. Christu. Textul îl vom supune miine. Este necesar să fie redactat în astfel de manieră încît să nu apară că efortul de război român este împiedicat, ceea ce cred că este și în spiritul guvernului sovietic.

DI. Molotov. Ultima dv. declarație este unilaterală. Războiul nu s-a sfîrșit încă.

DI. Christu. Recunosc că

nu am înțeles prea bine cuvintele Excelenței Sale dl. Molotov. Este natural ca guvernul Uniunii Sovietice să colaboreze cu armatele române și efortul trebuie să fie comun.

DI. Molotov. Condițiunile actualului proiect sînt redactate astfel că este bine înțeles că nu vrem să stingherim nimic. Totuși obiectez contra obiecțiunii d-lui Christu. S-a văzut că Comandamentul sovietic se conforma intereselor românești și se va conduce conform spiritului acordului. Rezerve în aceste chestiuni sînt inacceptabile. Spiritul textului are tendința la moderațiune. Dacă Germania ar fi dictat armistițiu României ar fi fost desigur mult mai grav.

DI. Christu. Sînt de acord. Dar rezerva este necesară. Este de altfel o chestiune de redacțiune.

DI. Molotov. Sînt gata să accept propunerea d-lui Christu. Cu condițiunea ca și românii să asigure reconstrucțiune pe toate teritoriile ocupate de armatele române. Propun că ar fi mai bine să ne abținem de la rezerve. Dacă doriți să unim art. 10 și 14, le vom uni, fără însă să schimbăm nimic din conținut-

tul lor. Dl. Vişinski şi dl. Christu le vor redacta. Treceam la art. 11. Se dă citire art. 11 şi a contrapropunerilor româneşti acestui art[icol].

Dl. Molotov. Textul propus este punctul de vedere al celor trei guverne aliate, iar trupele Uniunii Sovietice găsindu-se pe teritoriul său [al României] ar putea să spună mai mult; 300 milioane de dolari nu este decât o parte a despăgubirilor. Ar fi uşor să prezint argumente destul de tari pentru menţinerea acestor cifre. Guvernul sovietic are la dispoziţie sa destule dovezi pentru a arăta că 300 milioane dolari este o sumă mică şi nu reprezintă decât o cincime a pagubelor. Nu vorbesc de oamenii pierduţi, de femeile bătrâne şi copiii dispăruţi. Îmi îndrept privirile către viitor. Mă gândesc că România duce război contra Germaniei şi Ungariei împreună cu Uniunea Sovietică şi aliaţii săi. Pentru aceasta cred că cele 300 milioane dolari nu reprezintă decât acest punct de vedere. Popoarele vecine trebuie să se gîndească la viitor, 50 milioane de dolari anual este o mică parte a pagubelor şi mică faţă de bogăţiile naţionale ale României. Acestea sînt motivele care stau la baza acestui articol. Sînt mîndru că aliaţii noştri apreciază justiţia noastră.

Dl. Christu. Recunosc valabilitatea argumentelor şi sînt recunoscător d-lui Molotov pentru frumoasele lămuriri, dar mă întreb cum se va face plata şi în orice caz [dacă] vom putea plăti şi pentru aceasta cer inegalitatea anuităţilor. Adică, anuităţi din ultimii ani să fie mai mari decât primele. România va ieşi din acest război foarte slăbită şi cu foarte mari sarcini economice, aşa că este natural ca în primul an să fie chiar dispensată de plată, în anul al doilea anuitatea să fie mică şi corespunzătoare posibilităţilor ei de plată, ca restul plăţii să aplese mai puţin în anii din urmă cînd este de aşteptat o reluare mai normală a activităţii generale a ţării.

Dl. Molotov. Recunosc argumentele d-lui Christu, mai ales şi reamintesc acest fapt că România va plăti despăgubiri şi celorlalţi aliaţi, dar argumentele d-lui Christu sînt unilaterale şi se ignorează multe fapte. Pot să adaug că nici un cetăţean sovietic nu va înţelege vreo rectificaţiune în această privinţă. Dl. Maiski poate să spună care este venitul fiecărei naţiuni. Venitul României este socotit la 2 miliarde dolari anual.

Dl. Christu. Nu recunosc această sumă de 2 miliarde dolari anual şi nu ştiu de unde dl. Maiski a găsit-o. Bazîndu-se pe studiile şi textele oficiale ale Soc[ietăţii] Naţiunilor, venitul naţional al României nu se ridică la mai mult de 600 milioane dolari anual.

Dl. Molotov. Să lăsăm discuţiunea economică pe mine. I se vor da d-lui Christu datele necesare, dar consider că suma trebuie fixată. Stipulaţiunile acestui art[icol] în ceea ce priveşte anuităţile sînt luate de acord cu cele trei guverne aliate.

Dl. Christu. În orice caz, cer să se introducă [în] redacţiunea textului acestui art[icol] clauza interpretării favorabile şi în general dacă nu se admite inserarea acestei clauze în cuprinsul art. 11, cer inserarea acestei clauze pentru întreaga convenţie.

Dl. Molotov. Ar fi defavorabil pentru Uniunea Sovietică şi favorabil pentru România. Ce este această interpretare defavorabilă. Pentru mine este o şaradă.

Dl. Molotov, după o discuţiune de 1 oră şi 1/2 cu dl. Christu, respinge obiecţiunile româneşti.

Dl. Christu. Cer preciziuni cu privire la despăgubirile cerute de ceilalţi aliaţi.

Ambasadorii Marii Britanii şi Americii, întrebăţi de dl. Molotov, afirmă că nu sînt preparaţi pentru a răspunde acestei chestiuni.

Dl. Molotov. Să trecem la art. 12. Se dă citire art. 12; delegaţia română nu are contrapropuneri.

Art. 12 se trece fără discuţiuni.

Dl. Molotov. Trecem deci la art. 13.

Se dă citire art. 13.

Dl. Christu. Declar că nu înţeleg despre ce este vorba. Cei doi ambasadori, întrebăţi, dau explicaţiuni scurte şi incilicite.

Dl. Molotov. Trecem deci la art. 14.

Art. 14 fiind contopit cu art. 10, este acceptat.

Dl. Molotov. Trecem la art. 15.

Se dă citire art. 15 şi a contrapropunerilor româneşti.

Dl. Molotov. Nu contest dreptul României. Dar Comandamentul militar sovietic poate să ia măsuri unilaterale. Trec asupra acestui subiect; acordul este perfect.

Ce este practic se va prevedea într-o convenţie specială. Sau practica va arăta ce este de făcut.

Dl. Pătrăşcanu. Comandamentul sovietic poate semna arestările de făcut şi autorităţile române vor proceda la aceste arestări.

Dl. Molotov. Toată administraţiunea română este în picioare şi deci va activa; în caz de întîrziere, Comandamentul militar sovietic va acţiona el.

Dl. Pătrăşcanu. Este de o mare importanţă politică ca toţi criminalii să fie arestaţi.

Dl. Manuilski întrepuce: rămîne însă vechea administraţiune care pînă acum a pus atîtea obstacole.

Dl. Pătrăşcanu. Neglijenţe nu vor fi posibile, eu sînt ministrul justiţiei.

Dl. Vişinski. Totuşi vrem să vă ajutăm.

Dl. Pătrăşcanu. Dacă este vorba de o convenţie specială, nu mai este nevoie să insist.

Dl. Molotov. Putea să meargă şi fără un acord special.

Dl. Pătrăşcanu. Toţi criminalii de război vor fi pedepsiţi aşa cum merită.

Dl. Molotov. Întrerupînd: foarte bine; mergem mai departe.

Se dă citire art. 16. Redacţiunea este primită fără obiecţiuni.

Se dă citire art. 17 şi a

contrapropunerilor românești.

DI. Molotov. Să mi se arate care este pasajul care intră în discuțiune.

DI. Vișoianu. Face o declarațiune de principiu, conform cu obiecțiunile române.

DI. Molotov. Este sigur că guvernul român va fi însărcinat cu aceasta. Dar Comandamentul militar sovietic are dreptul să aibă controlul asupra acestei propagande, de altfel așa este și în Italia. În România se înțelege numai delimitarea foarte restrânsă conform cu declarațiunile făcute.

DI. Vișoianu. Nu mi se par tocmai dezavantajile. România are toate dezavantajile unei țări ocupate și toate obligațiile unei țări eliberate. Era de așteptat față de sinceritatea României la mai multă încredere.

DI. Molotov. Să se citească textul declarațiilor care este în contradicție cu convenția armistițiului. Am aici textul armistițiului (se dă citire declarațiilor *DI. Molotov*).

DI. Molotov (în continuare): Independența României nu este atinsă. Măsurile prevăzute nu sînt luate decît în timpul ostilităților. Trebuie să se ție cont că sînt mai ales trupele sovietice care duc războiul, orice control incumbă deci Comandamentului sovietic. Cum războiul se termină, măsurile dispar. Sînt măsuri temporare care rezultă din necesitățile războiului, dar trebuie ca aceste măsuri să fie luate de acord cu guvernul român.

DI. Vișoianu. Lăsați mai multă libertate. Faceți mai mult credit tinărului guvern democrat român.

DI. Molotov. Faptul este că pe teritoriul român se găsesc trupe sovietice în proporție de 1 la 10. *DI. general Dămăceanu* a spus el singur că România, în timpul de față, nu posedă decît o singură divizie. Războiul nu așteaptă și nu înțelege întîrzieri. Nu înțeleg pentru ce guvernul român face obiecțiuni asupra concordanței acțiunii. Trebuie să fie concordantă între autoritățile militare și civile române

și cele sovietice în conducerea războiului. Priviți Italia, acolo oare nu există control? De altfel toate aceste măsuri trebuie să fie luate în urma unui acord între cele două comandamente. Nu putem cere mai puțin. Căci Comandamentul sovietic trebuie să fie sigur de „Hinterland” și cred că cererea noastră este legitimă. Acestea sînt exigențele situațiunii militare și vor dura cît va dura această situație. Cred că nu este greu să se susțină legitimitatea acestei redacțiuni. Acesta este sensul ei și îl înțelegem cu toții astfel.

DI. Vișoianu. Cer totuși să se ia în considerare colaborarea.

DI. Molotov. Nu este vorba decît de colaborare. Dacă era ocupațiune nu vorbeam de colaborare. Să trecem la art. 18. Se dă citire art. 18 și contrapropunerilor românești la acest art[icol].

DI. Molotov. Este vorba de o zonă de 50 km. Se prevede pînă la 100 km dacă necesitățile terenului o cer, dar din fericele trupele sovietice avansează repede și în urma lor rămîne teritoriu liber. Practica Marelui Stat Major este că în timp de război să se evacueze toată populațiunea pe o zonă de 20 km, populația noastră. Acestea sînt exigențele frontului și îl sacrificăm totul. În România nu propunem nimic similar. Pe măsură ce trupele sovietice avansează, teritoriul eliberat trece în administrațiunea românească.

DI. gen. Dămăceanu. 100 km este puțin pentru Rusia, dar este mult pentru România.

DI. Molotov. Poate că 100 km vor fi necesari în cazuri rare, dar totuși ei trebuie prevăzuți. Norma însă este de 50 km. Trecem la art. 19.

Se dă citire la art. 19 și contrapropunerile românești la acest art[icol].

DI. Molotov. Foarte bine, comisiunea interaliată va dura pînă la semnarea păcii.

DI. Christu. Fac obiecțiuni asupra duratei.

DI. Molotov. Vă asigur că ne vom înțelege asupra aces-

tei chestiuni. Comisiunea interaliată de control poate fi lichidată îndată ce nu va mai fi nevoie de ea.

DI. Christu. Să se adauge atunci ca această comisiune nu va funcționa cel mult pînă la semnare.

DI. Molotov. Sînt de acord să se facă această adăugire. Ambasadorii Americii și Marii Britanii sînt întrebări și răspund că sînt de acord și ei.

DI. Molotov. Să trecem deci la art. 20.

Se dă citire la art. 20 și a contrapropunerilor românești la acest articol.

DI. Molotov. Sînt amănunte ce nu pot fi fixate în prezenta Convențiune de armistițiu. Dar sînt de acord să se dea altă redacțiune.

DI. G. Pop. Propun o clauză militară oglindind buna voință a Uniunii Sovietice. Este singurul cîștig al acestui armistițiu și țin să exprim recunoștința noastră, a ardelenilor, pentru ajutorul făgăduit. Am remis o scrisoare a d-lui Maniu către mareșalul Stalin. Propun mîine și un text.

DI. Molotov. Cererile d-lui Pop se vor insera în cadrul Convențiunii, iar propozițiunile le vom discuta.

Ambasadorii Marii Britanii și al Americii [sînt de acord]; art. 20 acceptat fără discuție.

DI. Molotov. Face bilanțul ședinței și constată că unele articole trebuie să fie corectate.

DI. Novikov, care a luat notă de cele discutate, rămîne să ia contact cu comisiunea română, orele fiind prea înaintate pentru a fi redactate în această ședință și se fixează ședința viitoare la ziua viitoare, marți la orele 10 seara. Propozițiunile scrise ale delegațiunii române vor fi remise d-lui Novikov la ora 2 p.m.

ȘEDINȚA III

DI. Molotov deschide ședința:

Se începe printr-o explicație a acordului și a anexei. S-a crezut că se va face un protocol special, dar s-a renunțat după consultarea ce-

loriați aliați. Acest text a fost trimis d-lui Pătrășcanu. Se acceptă ordinea de zi?

Di. Pătrășcanu. Da.

Di. Molotov. Se trece la propunerile suplimentare ale delegației românești. Am în vedere art. 2 al notei românești. În acest punct 2, se spune că este de dorit ca România să devie aliată sau cobeligerantă. Într-un anumit timp, guvernele aliate vor fi de acord să asigure României cobeligeranța. În acest scop, guvernele aliate au făcut cuvenitele schimburi de vederi.

Dacă nu este altă declarație de făcut, să examinăm proiectul de ieri punct cu punct.

Di. Vișoianu. Care este punctul de vedere asupra punctului 19?

Di. Molotov. Este prematur să vorbim acum; domnii ambasadori sînt de acord?

(Ambasadorii Angliei și Statelor Unite aprobă).

Di. Vișoianu. Cînd am redactat modificările la art. 19, ne-am gândit, ca atunci cînd războiul se va fi terminat, să nu mai avem trupe aliate în România.

Di. Molotov. Să înscrîm sau nu această propoziție? Este prematur. Scopul prezenței trupelor aliate (sovietice) este continuarea luptei contra Germaniei. Este prematur acum să ne ocupăm de aceste chestiuni; cînd vom fi mai liberi.

Di. Vișoianu. Dacă dl. Molotov afirmă că prezența trupelor aliate (sovietice) este provocată de lupta comună contra Germaniei și Ungariei, atunci să se înscrie principiul că aceste trupe vor părăsi țara cînd va înceta războiul.

Di. Molotov. Este prematur să abordăm detalii acum.

Di. Vișoianu. Nu abordăm detalii, ci principii.

Di. Molotov. Aceasta rezultă din sensul acordului și nu mai este nevoie să vorbim acum.

Di. Vișoianu. Nu mi-am permis să cer ceva, ci numai principii. Nu cerem detalii, ci numai principii, datorită se vor fixa ulterior (dl. Vișoianu citează o frază a lui Talley-

rand, în care acesta spunea că un lucru subînțeles este cu atît mai clar cînd este în scris).

Di. Molotov. Mulțumim pentru cele spuse de Talleyrand. Propunerea făcută de delegația română are în vedere detalii nu principii. În ce privește acest principiu, el este înscris în art. 1, care spune că se va lupta pentru independența și suveranitatea României.

Di. Vișoianu. Să se scoată acest articol și să se fixeze principiul.

Di. Molotov. Sensul articolului este clar, nu trebuie să-l modificăm — dacă am face astfel, ar trebui multe precizări care ne-ar îngreuna; anexele nu sînt necesare.

Ambasadorul Marii Britanii: găsește situația României similară cu aceea a Franței: plină cu trupe fără acord special. România este îngrijorată fără motiv.

Ambasadorul Statelor Unite: declară că dl. Molotov a exprimat corect punctul de vedere al Aliaților; este prematur să vorbim de aceasta; trupele vor fi retrase.

Di. Vișoianu. Vom lua act de această declarație că este inutil să mai spunem ceva, dat fiind această declarație.

Di. Molotov. De acord.

Să examinăm articolele; în preambul va fi trecut mareașalul Malinovski. Obiecții?

Di. Pătrășcanu. Nu.

Di. Molotov. În art. 1 s-a trecut ca data încetării ostilităților între România și Națiunile Unite 24 august ora 4 (se citesc articolele în continuare, cu corespondențele lor din anexă, care se aprobă fără nici o modificare. Se modifică, la cererea d-lui Molotov, articolul 8, în sensul că nu se mai face mențiune de Bulgaria și naționalii ei).

Di. Molotov. Delegația română propune o redactare nouă a articolului 10, care să fie unit cu 14: există și o referire la anexă. Articolul cel nou:

Di. Christu. O explicație.

Di. Molotov. Da. Dar să nu citim și anexa?

Di. Christu. Anexa nu este o explicație a articolului, ci

ceva nou. Să nu amestecăm două chestiuni.

Di. Molotov. Nu vreau să spun că sînt explicații în anexă, ci pur și simplu să-l citim. (Se citește anexa)

Di. Christu. Art. 10 înlocuiește vechiul 10 și 14.

Di. Molotov. Da.

Di. Christu. Art 14 dispare?

Di. Molotov. Da.

Di. Christu. Anexa cuprinde ceva nou. Textul așa făcut riscă să ne producă dezavantaje. El se referă desigur la rublele puse în circulație de trupele sovietice, dar vor veni și particulari, care au depozite de ruble.

Di. Molotov. Nu știu ce propune.

Di. Christu. Propunem ca adunarea rublelor să nu se facă acum, ci mai tîrziu.

Di. Molotov. Rușii au fost obligați, neavînd convenție cu România, să facă emisiuni de lei de ocupație și ruble. Dacă semnăm acordul nu este nevoie de noi emisiuni. Dar ce vom face cu rublele emise, ele nu sînt devize internaționale. Nu este nevoie de ele în România. Aceasta explică de ce se propune să se strîngă rublele. Se înțelege că după semnare nu se vor mai emite noi monede. Nu este nevoie să fii expert ca să înțelegi asta.

Di. Christu. Pentru ruși nu este nevoie să emită lei de ocupație, guvernul român, fiind gata, mai de mult, să dea lei rușilor. Să se înscrie că rușii nu vor mai pune în circulație lei și ruble.

Di. Molotov. Această idee rezultă din armistițiu; dacă semnăm aici, mîine nu se mai pune problema.

Di. Christu. Modalitățile și montantul rublei să se fixeze la București.

Di. Molotov. Cred că dl. Christu își iubeste meseria și vrea detalii: în armistițiu nu este nevoie.

(Se citește art. 11 și anexa).

Di. Christu. O mică observație.

Di. Molotov. Da.

Di. Christu. Se socotește valoarea dolarului în momentul semnării.

Di. Molotov. Di. Christu

este un expert; clausula aur este un respect față de dolar. Cred că chestiunea este clară.

Di. Maiski intervine și răspunde d-lui Christu la observațiile făcute de d-sa în ședința anterioară. *Di. Christu* arătase că, dată fiind starea economică a României, 300 000 000 dolari reprezintă și, mai ales, pot reprezenta la sfârșitul războiului, când este presupus că situația economică a României va fi mult mai proastă, — o sarcină mult prea grea. Cere în consecință, să se insere clauza că, „dacă se va constata la sfârșitul războiului că situația economică a României este așa de proastă încât suma cerută reprezintă o sarcină prea grea, ea să fie micșorată”. I se răspunsese că experții economici sovietici făcuseră constatarea că, dat fiind că venitul anual al României este de aproape 2 000 000 000 dolari anual, suma de 300 000 000 cerută drept despăgubire, va putea fi în orice caz plătită. *Di. Christu* contestase această afirmație, arătând că venitul anual al României este de numai 600 000 000 dolari anual.

Di. Maiski aduce acum documente (comunicări ale secțiunii economice a Societății Națiunilor și lucrarea d-lui Slăvescu) care arată că într-adevăr venitul anual al României este de 2 miliarde dolari anual.

Di. Christu mulțumește *Di. Maiski* pentru onoarea care îi face de a-i răspunde cu date; arată că, neașteptându-se la aceasta, nu poate aduce și d-sa date oficiale (promite

d-lui Maiski să-i trimează de la București un studiu documentat) și continuă să conteste că venitul României ar fi atât de mare. *Di. Christu*, argumentează că veniturile anuale ale României sînt mult mai mici (600 milioane) și aduce în sprijinul afirmațiilor 3 argumente:

1. lucrările citate de *Di. Maiski* se referă la România „pe care eram atât de mîndri să o numim România Mare” și care nu mai există astăzi;
- 2) România a dus un război, care i-a cauzat atîtea distrugerii;
- 3) România continuă războiul. Toate aceste fapte fac ca venitul României să nu poată fi mai mare decît 600 milioane dolari anual. „Dar, continuă *Di. Christu*, dacă experții economici sovietici sînt atît de convinși, că într-adevăr venitul anual al României este atît de mare, și că, deci, oricare ar fi starea economică a țării mele la sfârșitul acestui război, ea tot va putea plăti suma impusă, este cu atît mai simplu să se insere clauza cerută de noi, care, dată fiind convingerea acestor experți, nu va avea obiect. Prin înscrierea clauzei de scădere a sumei impuse (dacă se va constata că România nu va putea plăti, nu se va face altceva decît să ni se dea o oarecare satisfacție)”.

Di. Molotov. Să-mi dați voie să consider acest duel fără importanță. Să trecem mai departe. (Se continuă cititul articolelor care sînt aprobate fără modificări).

Di. Vișoianu (referindu-se la anexa articolului 16): Ce înseamnă „după ordinele Înaltului Comandament Aliat Sovietic”?

Di. Molotov. Fiind dat că situația militară existentă în România și că trupele sovietice sînt responsabile de această situație, trebuie ca toate transmisiunile să fie folosite în interesul Aliatilor. Diplomații străini nu [au] voie să cifreze. Corespondența diplomaților, cu guvernele lor și cu guvernul român se va face sub control. Acest lucru se face deja în România. Situația militară cere ca în spatele trupelor să fie ordine. Este și interesul României care duce războiul. Acesta este sensul.

Di. Vișoianu. Deci și guvernului român.

Di. Molotov. Da.

Di. Vișoianu. Vor fi greutăți cu țările neutre.

Di. Molotov. În Italia nu s-au creat greutăți, unde există aceeași situație. Interesele Aliatilor vă sînt mai aproape decît cele ale neutrilor. (Se continuă citirea articolelor)

Di. Molotov. Fiind date cele spuse de *Di. Pop* în ședința anterioară, credem posibil să modificăm art. 19 după cum urmează:

Di. Molotov se interesează dacă redactarea este satisfăcătoare.

Di. Pop (referindu-se la acțiunea trupelor sovietice alături de trupele românești). În text se spune „trupele sovietice iau parte sau „trupele sovietice să ia parte”?

Di. Molotov. Fără îndoială „iau parte”. Se poate constata că a săvîrșit examinarea textului și a anexei. Acum se pot prezenta textele definitive spre semnare. Se acceptă?

Di. Pătrășcanu. Da. ■

O imagine completă asupra conținutului minutei românești nu se poate obține decît prin confruntarea textului reprodus de noi cu cel publicat de cunoscutul istoric Gheorghe Buzatu, în volumul României în istoria universală, III, Iași, 1988, pp. 772-785.

CĂDEREA ÎN COMUNISM

RENÉ DE WECK

Fragmentele din Jurnalul lui René de Weck pe care le reproducem în acest număr se referă la prima jumătate a anului 1945, o perioadă extrem de tensionată a vieții politice românești. De la 8 februarie până la 3 mai 1945, date ce delimitează în timp selecția efectuată de noi, diplomatul elvețian a înregistrat un mare număr de evenimente a căror semnificație devenea cu fiecare zi mai limpede: instituirea regimului de ocupație sovietică în România, fără pentru care vitorul, cum aprecia de Weck, nu putea să aducă decât transformarea ei într-o „provincie, sau mai curând, o colonie a U.R.S.S.-ului”.

Dacă evenimentele anului 1944 mai lăsa seră loc unor confuzii și îndoiele cu privire la natura prezenței sovietice în România, anul 1945, cu fiecare fapt petrecut, aduce o limpezire evidentă în comentariile și aprecierile lui de Weck. Și chiar dacă mai rămân unele evenimente și atitudini al căror substrat scapă justei evaluări, diplomatul realizează că dezvoltările din țara noastră erau înghestate pe făgașul unui scenariu prestabilit, cu rădăcini adânc înfipte în practicile diplomației secrete. Aceasta este prima prin care de Weck privește rosturile Comisiei aliate de

„Faptul dominant este că [la 6 martie] dl. Petru Groza a constituit un guvern de extremă stînga” (noul prim-ministru apare aici alături de Gheorghe Gheorghiu-Dej, liderul partidului comunist)

măsură ce se „prelungeste ocupația rusească”. Era, de fapt, exact ceea ce s-a și întâmplat: începutul acelei nopți care a traversat istoria poporului român pe durata unei jumătăți de secol, lăsînd în urmă un cumplit cortegiu de suferințe și tragedii.

Cum scriam și în numărul anterior, deși René de Weck dovedește în citeva ocazii o neînțelegere a psihologiei și dramatismului situației istorice în anul 1944, informațiile sale numeroase, precum și implicarea sa în evenimente, fără a mai fi de importanța celor din anii '40-'44, continuă să păstreze valoarea unei surse istorice de prim ordin pentru acei ani '44-'45 care au anticipat perioada comunistă în România.

Precizăm că versiunea românească a fragmentelor reproduse ne aparține, ca și completările cuprinse între paranteze drepte.

¹ Menționăm cu plăcere colegială că domnul Geo Șerban a publicat în patru numere consecutive ale suplimentului ziarului *Cotidianul*, din decembrie 1991 și ianuarie 1992, fragmente din Jurnalul fostului ministru al Externei la București.

Joi, 8 februarie. Din luna decembrie 1944, nici un străin, chiar șeful misiunii diplomatice, nu poate să părăsească România fără autorizația Comisiei aliate de control, adică, de fapt, a guvernului de la Moscova. Din 5 ianuarie am prezentat ministrului afacerilor externe (român), pentru mine și colaboratorul meu Douche, o cerere de viză de pașaport cu drept de înapoiere. Pînă în ziua de azi nici un răspuns, deși Vișoianu a intervenit personal pe lângă generalul [V. P.] Vinogradov [vicepreședintele Comisiei aliate de control]. Totul este extraordinar. M-am decis să cer ajutorul englezilor și americanilor. Mergem să vedem dacă vor și dacă vor putea să facă ceva.

De fapt, Convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944 n-a ridicat dreptul României de a menține relații diplomatice cu statele neutre. Ea n-ar putea deci să interzică reprezentanților acreditați de aceste state să se deplaseze cînd cred necesar...

Miercuri, 14 februarie... Comisia aliată de control (de fapt guvernul din Moscova) a informat în sfîrșit Ministerul de externe [român] că plecarea mea din România n-ar ridica nici un fel de probleme, dar că i se pare „prematur” să se stabilească de acum problema înapoierii. Eufemisul e fermecător. Bineînțeles că eu nu sînt dispus să plec fără asigurarea că pot să revin la București cînd voi crede util. După cum și Berna, avizată prin telegramă, nu judecă altfel. Dacă mi-ar spune că pot să plec fără nici o garanție de înapoiere, asta ar însemna că se consideră încheiată misiunea mea în România și că se gîndește să-mi încredințeze o altă cale...

Luni, 26 februarie. Sîntem în ajunul unei adevărate revoluții? Evenimentele din ultimele săptămîni ne pot face să credem acest lucru. Dacă această revoluție ar trebui să

se producă, ea ar fi făcută de o infimă minoritate, adusă la putere de moliciunea și teama de care majoritatea a dat atîtea probe, susținută, pe de altă parte, de anumite elemente din armata roșie. Ea ar avea un caracter tot atît de artificial ca și cele două revoluții legionare din septembrie 1940 și din ianuarie 1941. Triumful ei ar fi probabil efemer, dar cîteva săptămîni de nebulie sînt de ajuns ca să ruineze de jos pînă sus o țară întreagă. Cînd consideri numărul și amploarea actelor fără sens comise în cursul ultimilor ani de către conducătorii poporului român, constăți cu uimire că țara mai stă încă în picioare și că se poate duce o existență aproape normală. Este dificil să cunoști exacta măsură a restricțiilor impuse claselor sărace (țărani, muncitori, mic burghezi), mai ales în regiunile distruse de război.

Sigur este că cei peste trei ani de exploatare metodică efectuată de Germania, plus șase luni de spoliere rusească, două campanii dure, din care a doua continuă încă, purtate succesiv în două cîmpuri opuse și care se soldează cu enorme pierderi în oameni și materiale, toate acestea au lăsat țării încă resurse considerabile. Inflația a făcut să urce costul vieții, dar salariile unui mare număr de profesii și cîștigurile unor comercianți permit să fie suportată această creștere. În ceea ce privește produsele agricole, pare că ele se vînd la prețuri destul de interesante, cu toate că micii țărani și proprietarii — cei din urmă cu condiția să nu fi fost prea tare jefuiți de armata roșie — pot să se retragă din joc. Victime sînt oamenii cu venituri fixe — pensionarii, funcționarii onești (dacă mai sînt), anumite categorii de muncitori nespecializați, a căror muncă nu este prea căutată de clienți, sau funcționarii. Cine are bani, trăiește mai bine astăzi în România decît în toate, sau aproape toate țările din Europa. Eu n-am suferit ni-

ciodată de foame și, mai puțin cele cîteva zile ce au urmat bombardamentelor americane din 4 aprilie 1944, mi-am făcut în fiecare dimineață baia mea caldă. Nu mai vorbesc despre încălzire: datorită gazului metan, n-a fost niciodată mai intensă ca în această iarnă.

Se poate schimba această situație? Se poate. Dar eu cred că Rădescu [șeful guvernului român] este în măsură să reziste și că, dacă o va face, americanii și englezii îl vor susține.

Altaieri dimineață, simbată, înaintea învălmășelilor care au avut loc la sfîrșitul după-amiezei [zgometoase demonstrații organizate de comuniști pentru impunerea unui guvern F.N.D.; în București, s-au produs incidente, utilizîndu-se arme de foc], generalul Vinogradov și „diplomatul” Pavlov au plecat la Moscova. Ei știau, fără îndoială, ce avea să se întîmple și au voit să se spele pe mâini: Alibi pașa n-a murit! Dintre marile „legume” sovietice, în București n-a mai rămas decît contra-amiralul Bogdenko.

Marți, 27 februarie. Simbată, 24. F.N.D. (Frontul Național Democrat), cartel al partidelor din extrema stînga, a ținut o mare adunare în Piața Națiunii. Vorbitorii s-au dat la Rădescu și Maniu, dar discursurile lor n-au fost incendiare. Atmosfera s-a tulburat cînd grupurile de manifestanți au ajuns în fața Palatului regal. Au urmat împuscături și, bineînțeles, au loc confruntări dure pentru a se descoperi cine a tras. Rădescu a luat fericelele precauțiuni de a invita, în cabinetul său de ministru de interne, un ofițer englez și unul american. Amîndoi afirmă că primele gloanțe au plecat din rîndul manifestanților, dintre care cea mai mare parte erau înarmați. Armata a tras în aer, dar numai atunci cînd mulțimea a încercat să intre în curtea Palatului regal și în clădirea Ministerului de interne [aflată atunci vizavi de Palat și în care ulterior, avea să funcționeze, pînă în de-

cembrie 1989, C.C. al P.C.R.]. Dar salvele au provocat o panică nebunească și numeroase persoane au fost călcate în picioare. Puțin mai târziu, când s-a făcut noapte, focurile de arme au fost trase de persoane necunoscute dintr-un automobil care mergea cu farurile stinse; doi morți și 11 răniți.

Alaltăieri, duminică, Rădescu, fiind recunoscut la ieșirea de la un concert, a fost aclamat de cetățeni. În general, țara este cu el. Dar citind presa, s-ar putea crede că el este realmente „dușmanul poporului”; sindicatul tipografilor își exercită cenzura asupra ziarelor, astfel că muncitorii refuză să imprime tot ceea ce ar putea să nu fie pe placul F.N.D.-ului. Și apoi există mulțimea fricoșilor de toate culorile.

Titel Petrescu, șeful Partidului Social-Democrat, nu este membru al guvernului, dar cu toate acestea, el ține în mână cheile situației. Oficial, el face parte din F.N.D. În mai multe rânduri, el a arătat că-și menține programul socialist și că, în multe puncte, se deosebește net de comunisti. El a adresat chiar în 23 februarie o scrisoare F.N.D.-ului prin care își exprima punctele sale de vedere. El cerea: 1. Reforma agrară să fie aminată până după sfârșitul războiului și să se realizeze prin mijloace legale, nu ca acelea ce se practică acum în diverse regiuni, prin forță; 2. Presa să rămână liberă, iar sindicatele să nu aibă calitatea de a se erija în cenzor; 3. Să se renunțe la desemnarea prefecților de către „popor”; să se pregătească, pentru o dată cât mai apropiată, alegerile municipale și, până atunci, prefecțurile să fie repartizate în mod echitabil, sub supravegherea Consiliului de Miniștri, între partidele din coaliția guvernamentală; 4. F.N.D.-ul să nu caute să se transforme într-un partid unificat de extremă stângă, ci să respecte tendințele și doctrinele fiecărui component și, în special, cele ale grupurilor socialiste.

Dacă, azi, Titel Petrescu ar părăsi F.N.D.-ul, acesta s-ar prăbuși. Dar, fără îndoială, nu va avea curajul s-o facă. Azi trebuia să dejunez cu el și Fischer. N-a venit. Nu mă miră. De multe ori, politicienii care pretindeau că se bucură să mă întâlnească, se fac nevăzuți în ultimul moment, pentru că circumstanțele îi fac să creadă că trebuie să răspundă la chestiuni încurcate și vor să evite explicații neplăcute.

Ca să revenim la Titel Petrescu, soția sa ne-a povestit că el suferea de o gingăvitate acută și trebuia să stea la pat. Spusele ei m-au convins de două lucruri: 1. Bunul apostol nu-și dă seama ce înseamnă să se rupă de F.N.D.; 2. Această dezumflare se datoră groazei (teamă că nu va fi ormat de partidul său și de a nu avea dificultăți cu rușii)...

Duminică, 4 martie. De o săptămână, România traversează cea mai gravă criză politică pe care a suferit-o după 23 august. I-am urmărit atent peripețiile. Nu e deloc cazul aici să le enumăr: o voi face într-un lung raport pentru Berna.

Aș vrea să arăt însă sentimentul dramei obscure ce se joacă chiar în acest moment.

Un fapt este sigur: rușii au cerut demisia generalului Rădescu, la numai 15 zile după ce i s-a decernat, prin gura lui Vinogradov, o mărturie de încredere. Ce interese avea Kremlinul să exploateze cu atîtă grabă și brutalitate evenimentele din 24 și 25 februarie? De ce Stalin și Molotov l-au trimis pe Vișinski la București cu însărcinări atît de imperative?

Cred că Conferința de la Ialta [4-11 februarie 1945], urmată imediat de intrarea în război a Turciei și Egiptului, i-au convins că nu mai aveau nici un minut de pierdut dacă vroiau să-și consolideze pozițiile lor în România, înainte ca anglo-americanii să fie în măsură a se opune eficient planurilor lor...

Există deci un interes evident pentru ruși ca să bruceze lucrurile: să instaleze

un guvern devotat lor la București, să pretindă apoi că acest guvern reprezintă întreg poporul român și să insiste ca Națiunile Unite să-lase ei (U.R.S.S.) sarcina de a proceda la alegeri generale.

Acest plan pare a se lovi de rezistențe. Nici unul dintre oamenii politici chemați de rege la consultări n-a reușit pînă acum să pună pe picioare un cabinet. Se pare că, în spatele acestor oameni și al partidelor lor, forțe mult mai importante sînt angajate într-o luptă mută dar foarte dură. Presa nu zice nimic și, pentru prima dată, oamenii care de obicei știu tot ce se petrece în culise, recunosc că sînt reduși la a emite ipoteze.

Luni, 5 martie. Totul conduce la convingerea că ziua de azi va fi decisivă pentru viitorul României. Din nefericire, partida se deschide destul de rău. Dacă englezii ar părea decizi să-l susțină pe rege și să faciliteze formarea unui guvern care să se declare gata a apăra monarhia constituțională, americanii — m-am putut convinge — afirmă, dimpotrivă, că doresc să vadă stabilindu-se un regim realmente democratic în România și, în conformitate cu hotărîrile de la Ialta, instaurarea unui guvern național cuprinzînd reprezentanți ai tuturor partidelor, în stare să organizeze alegeri libere cît mai curînd posibil; ei declară că nu au sfaturi de dat cu privire la alegerea persoanelor care trebuie să intre în formația ministerială chemată să preia succesiunea cabinetului Rădescu.

Îl deplîng tare pe bietul rege Mihai, asaltat de tot felul de sfaturi și influențe contradictorii...

Marti, 6 martie. Dacă, așa cum se poate aștepta de acum încolo, România devine o provincie, sau mai curînd, o colonie a U.R.S.S.-ului, cine va fi considerat răspunzător?

Nu-i ușor de dat un răspuns la această întrebare. Înainte de a propune un răspuns, ar trebui să relatăm, rînd pe rînd, toate evenimen-

tele din ultimele zile. Eu am făcut deja acest lucru în altă parte, încît nu mai revin.

Faptul dominant este că dl. Petru Groza a constituit un guvern de extremă stînga, împănît cu cîțiva dizidenți din partidele liberal și țărănist. Rezultatul: pîrgiile de comandă sînt deja în mîinile comuniștilor și, oricît de lung timp va ocupa armata roșie această țară, nu este de prevăzut nici o reacție, ci mai probabilă par noi alunecări către stînga. De acum, problema română devine o chestiune de timp. Rezistența anglo-americană începe să se facă simțită, dar va rămîne inoperantă atîta timp cît Londra și Washingtonul vor menaja Moscova, ca aceasta să nu micșoreze efortul de război al U.R.S.S.-ului. Situația se va schimba după sfîrșitul ostilităților în Europa. Instantaneu, americanii și englezii se vor simți ceea ce sînt în realitate: cei mai puternici. Și vor acționa în consecință.

Luni, 19 martie. Ieri, dejun la Mogoșoaia cu Dampierii. El a fost ministru al Franței la Budapesta pînă către sfîrșitul lui 1942 sau începutul lui 1943, după care a demisionat, nevoind să mai servească guvernul de la Vichy. Contesa, literată, provenind din nobilimea măruntă, ar fi, după cît se zice, de origine levantină sau persană. Amin-doi au stat în Ungaria, unde au fost bine tratați după cît se pare, pînă în momentul cînd Hitler, atrăgîndu-l pe amiralul Horthy într-o cursă, a impus ungarilor un guvern devotat lui (17 martie 1944) [de fapt, trupele germane au ocupat Ungaria]. De atunci, Dampierii au fost expuși persecuțiilor Gestapoului. Pînă la urmă au reușit să-și cîștige o semi-libertate. Asediul Budapestei de către ruși i-a găsit refugiați la prietenii maghiari, unde la 15 kilometri de Capitală. Nu fără greutate, au obținut apoi de la ruși autorizația și mijloacele materiale pentru a veni la București, unde au locuit la Sarret [de la Legația Franței] pînă în momentul în care au putut să revină în Franța...

Dejun astăzi cu locotenent-colonelul Masterson, de la Royal Engineers și de la Intelligence Service. Înainte de război, el a fost inginer în România, la compania petrolieră Unirea. În momentul rușii relațiilor româno-engleze, a plecat în Turcia și de acolo în Egipt. L-am cunoscut săptămîna trecută, dar îl știam de multă vreme, avînd corespondență cu el prin curierul nostru, Chaulmontet. Este un englez jovial și dinamic, mare admirator al lui Winston Churchill.

După el, războiul — în Europa — se poate sfîrși de la o zi la alta, iar rezistența naziștilor nu va dura în nici un chip mai mult de cîteva săptămîni.

În ce mă privește, am crezut de atîtea ori că sîntem în ajunul prăbușirii totale a Germaniei, că nu mai îndrăznesc să fac pronosticuri. Greșeala pe care am comis-o de atîtea ori nu se referea la șansele pe care le-ar fi putut avea nemții să scape de catastrofa, deoarece, încă din septembrie 1939, înfrîngerea lor era sigură și previzibilă. Chiar de a doua zi după dezastrul francez, am declarat mereu că Alianții pierduseră „prima manșă”, dar asta nu-i împiedica să cîștige partida. Era o certitudine aproape matematică. După debarcarea Alianților în Africa de Nord și victoria rușilor la Stalin-grad, am spus: „Asta este începutul sfîrșitului”. Și aveam dreptate, fiindcă nemții nicio-dată nu și-au revenit din acea lovitură. Numai că sfîrșitul durează prea mult față de cît îmi închipuam. De ce? Fiindcă oamenii care conduc cel de al III-lea Reich sînt nebuni (proba nebuliei lor, în sensul propriu al cuvîntului, au dat-o prin extraordinara încăpăținare de a nega evidența) și pentru că poporul pe care ei l-au terorizat este compus din idioți sinistri. Dacă acestor șefi le-ar fi rămas un gram de bun simț și masei o tresărire de energie inteligentă, războiul s-ar fi sfîrșit de multă vreme...

Duminică, 15 aprilie... Dejun la Mogoșoaia: Mocioni

Stîrcea, Ioanițu (secretarul regelui) și Kaufmann [din personalul legației]. Mi-au spus că Maiestatea Sa a fost foarte întristat de apropiata mea plecare. El a binevoit să-și amintească de acel „Trăiască Regele” al meu, din 29 august 1944 [Magazin istoric, nr. 8/1992]. Regele m-a invitat să dejunăm joia viitoare la palatul reginei Elisabeta, unde locuiește împreună cu mama sa.

Stîrcea, care în anumite cercuri trecea drept quasi-comunist, este pe punctul de a deveni furios de reacționar (a propos de aceasta, am auzit ieri prin Madame de Fil, că saloanele bucureștene mă țin de bolșevic și că unii se întreabă dacă n-am singe evreiesc).

Dar să revin la Ionel [Stîrcea]; ne-a dat cîteva amănunte inedite despre afacerea de la 23 august. El afirmă că regele și ceilalți conjuși l-au rugat stăruitor pe Maniu să ia puterea. Eu știam chiar de la vechiul militant transilvănean că a refuzat să fie șeful unui guvern al cărui prim act trebuia să fie cedarea Basarabiei și Bucovinei de Nord la U.R.S.S. După propria sa mărturisire, el acționa astfel pentru a proteja viitorul, adică popularitatea proprie și a partidului său. Dar ceea ce nu știam, era că el, înaintea insistențelor regelui, era pe punctul de a ceda: „Dacă Maiestatea Sa îmi ordonează — dar eu o sfătuiesc să nu o facă — „voi asculta”. Nu s-a mai spus nici un cuvînt. Cursul lucrurilor putea să fie schimbat... Poate...

După părerea mea, ceea ce trebuia făcut, era [ca regele] să-l oblige pe Maniu să devină președinte de Consiliu, să-i impună un program și să-i colaboratori, apoi să-l trimită la Moscova pentru semnarea convenției de armistițiu. Stîrcea pretinde că, dat fiind caracterul omului, aceasta era imposibil. Recunoaște totuși că Maniu avea — sau pretindea că are — în buzunar lista completă a miniștrilor săi. Dar cînd i s-a cerut s-o arate, el a evitat. P'e de altă parte, Dinu Brătianu

și Pătrășcanu au ridicat obiecții, evident, inspirate de spiritul de partid. O ocazie minunată pentru un monarh energetic și patriot să arbitreze diferendul și să facă să triumfe autoritatea regală care, în fond, reprezenta bunul simț. „Noi, care voim să apărăm întotdeauna rațiunea...” Vail...

Joi, 19 aprilie. Informat despre apropiata mea plecare, regele m-a invitat azi la masă. Invitația mi-a transmis-o duminica trecută prin Kaufmann, „Hof-und Hausjude”-ele meu [evreul meu de curte și de casă].

Suveranul m-a poftit la stînga sa; regina mamă s-a așezat la dreapta lui; am găsit-o îmbătrînită — toate ridurile feței accentuate. Alți convivi: Negel, mareșalul Curții, M-me N. Catargi, dama de onoare, aghiotantul de serviciu.

Mihai n-a fost deloc mai vorbăreț decît de obicei. Cînd vorbește, o face fără să desceșteze dinții și de-abia îl înțeleg. Franceza nu-i este deloc familiară. Folosește engleza cu mama și româna cu supușii.

Nu l-am auzit să exprime nici o idee politică. Este adevărat că, pentru un monarh constituțional, a ști să tacă este, poate, mai ales în acest moment, prima dintre virtuți. Cîteva monosilabe și mai cu seamă jocuri de fizionomie sînt de ajuns să descopere că a înțeles ceea ce i-ai spus și să-i distingi reacțiile.

Regina mamă este expansivă. Asupra doliului meu mi-a spus cîteva cuvinte care păreau sincere. În timpul dejunului, conversația a fost destul de palidă. Eforturile mele de a o anima au rămas fără ecou. După cafea, servită la masă și la fel de rea ca întotdeauna, Maiestățile Lor mi-au pus cîteva întrebări despre ce gîdesc asupra României și despre viitorul ei. Am căutat să-i asigur: de acum înainte, forța rusească nu poate decît să scadă în raport cu aceea a anglo-saxonilor, care crește; dacă războiul în Europa sfîrșește curînd, Moscova nu va avea

timp să realizeze planurile sale ambițioase în Balcani. Am schimbat apoi cîteva urări și suveranii s-au retras...

Miercuri, 25 aprilie. Astăzi se deschide Conferința de la San Francisco [Magazin istoric, nr. 6/1985]. Ce-o să iasă?

Invitație la dejun la Capșa, prin Kaufmann, cu Vișoianu, Ștefănescu și Max Ausnit. Acesta din urmă este mai puțin optimist ca altădată. Vișoianu emite pronosticuri sumbre. Pentru el, U.R.S.S. este de-acum dușmanul Europei, pentru că Germania învinsă se încapățînează să se distrugă singură. El se teme că Europa occidentală și America, necunoscînd deloc pericolul rusesc prin experiența directă, să nu facă față de U.R.S.S. greșeala pe care au făcut-o, după 1918, englezii și americanii față de Germania: colaborarea cu orice preț. Or, această greșală, slăbind Franța, a fost una dintre cauzele înfrîngerii acestora din urmă în 1940 și nu i-a scutit pe anglo-saxoni de obligația de a intra într-un nou război — și ce război! — împotriva naziștilor. Vișoianu crede că, dacă se cedează prea mult teren lui Stalin, aroganța lui nu va mai cunoaște margini și va deveni un nou Hitler. Este posibil, dar eu cred că americanii și mai ales englezii nu se lasă înșelați, au toate atuurile în mîna ca să cîștige partida, adică să-i oblige pe ruși să facă ceea ce trebuie. Rămîne de văzut cînd și cum le vor juca. Cred că partida este deja angajată. Ea va continua fie la San Francisco, fie în Extremul Orient. Dar probabil că nu sînt arătate toate cărțile deodată. Această perspectivă nu i-ar incînta pe români. Le înțeleg nerăbdarea, dar, ce dracu', România nu este buricul pămîntului! Și apoi, mai sînt și alte lucruri. După războiul din 1914-1918, anglo-saxonii i-au ajutat pe germani să se ridice, pentru că se temeau — pe bună dreptate — de o hegemonie franceză în Europa. În 1945 și în anii următori, problema de rezolvat este „apărarea Occidentului”. Această pro-

blemă se pune cu totul altfel decît în vremea cînd [scriitorul francez Henri] Massis îi consacra o lucrare sub acest titlu [Défense de l'Occident, 1927]. Este vorba de a îngrădi imperialismul rușilor și de a supune Germania unei carantine severe și de lungă durată. Aceasta, cu siguranță, nu e ușor de realizat, dar este posibil. U.R.S.S., care a sîngerat și suferit mai mult decît oricare dintre națiunile aliate, va trebui să fie ajutat, dar numai în măsura în care se va abține să domine Europa. Teritoriul său este atît de vast, atît de bogat încît îi poate permite să prospere fără să caute cearta cu vecinii. Singurul lucru pe care poate să-l reclame este un mare port la o mare deschisă, permițîndu-i să participe în mod egal la comerțul maritim pe toată suprafața pămîntului. Va trebui să i se dea. Va trebui ajutată să-și reconstruiască orașele devastate. Dar toate acestea vor trebui făcute cu prudență, cu garanții serioase. De altfel, va trebui forțată să-și îndrepte ambițiile asupra Asiei. Prea multe restricții i-ar incita pe ruși să caute sprijin la germani, să se alieze cu ei împotriva Occidentului. Prea multă poliție i-ar încuraja să practice o politică megalomană împotriva tuturor celorlalte popoare. Măsura justă nu va fi ușor de stabilit, dar trebuie găsită.

Cît despre Germania, va fi nevoie să i se impună o lungă penitență, combinată cu un lung tratament de dezintoxicare. Armatele care vor ocupa teritoriul ei nu vor trebui să se mulțumească numai cu prezența garnizoanelor. Ele vor avea și sarcina de a o civiliza. În acest scop, soldații vor trebui să fie dublați de buni pedagogi, antenați și bine înzestrați.

Joi, 26 aprilie. Înțeleg, desigur, rezerva englezilor față de solicitările românilor. Românilor, o știu printr-o lungă experiență, cer întotdeauna încurajări. Cînd riști să le dai una, fie ea cea mai discretă din lume, ei se angajează imediat în savante lucrări de

exegeză și, adăugînd imaginație, ajung foarte ușor să denatureze complet sensul vorbelor tale. De cite ori i-am văzut construind pe un singur cuvînt un întreg roman de politică internațională. Dar, la fel ca ei, englezii exagerază uneori cu prudența... Acest lucru este util, mai cu seamă în România, unde nimeni nu este capabil să țină un secret. Pe de altă parte există un antidot pentru această inconștiență verbală: circula atît de multe zvonuri contradictorii în București, că nu se poate nici cum separa adevărul de fals, în așa fel că o indiscreție rămîne uneori inofensivă, cei interesați ne-luînd-o în serios. Probabil că în felul acesta a reușit și lovitura de stat de la 23 august. Cu siguranță că nu eram eu singurul care știa ce se pregătea. Killinger a trebuit să fie avertizat de careva dintre numeroșii săi agenți. Dar el nu l-a crezut, fie pentru că acela i-a prezentat faptele într-o lumină care le făcea incredibile, fie chiar pentru că orgoliul lui nu-l lăsa să creadă că regele și consilierii acestuia ar putea să fie atît de nebuni și să braveze cel de-al III-lea Reich. Poate că în aceasta constă explicația sinuciderii sale. El a trebuit să raționeze astfel: „Totdeauna i-am spus Führerului că ținem toată România ferm în mînă. Cum să mă prezint în fața lui? Cum să recunosc că această frumoasă pradă mi-a scăpat în citeva ore?”

Vineri, 27 aprilie. Neîncrederea și xenofobia rușilor îi împinge la hotărîri a căror stupiditate depășește înțelegerea și care le deservesc cauza mai eficient decît ar putea s-o facă cea mai abilă propagandă adversă. Sarret, pe care tocmai l-am văzut la el acasă, mi-a citat exemple stupefiante.

Avioane franceze au trimis la București piloți francezi aparținînd Regimentului de aviație Normandia [creat pe teritoriul U.R.S.S. și care a participat la lupta împotriva germanilor, alături de forțele aeriene sovietice], care s-a acoperit de glorie pe frontul

rusesc. Aceștia sînt fie echipaje de întărire destinate să acopere pierderile, fie militari în permisie care revin în Franța. Rușii nu permit ca aceste aparate să fie conduse de echipajele lor pînă la locul unde se află, în U.R.S.S., baza unității respective. Oamenii coboară în România și continuă drumul cu avioane rusești. Printre cei care aterizează aici la București se aflau, în drum spre Paris, un colonel din regimentul citat și doi ofițeri proclamați „eroi ai Uniunii Sovietice” chiar de către Stalin. Rușii pretindeau să le întrerupă orice contact cu exteriorul. La intervenția energică a lui Sarret, ei au permis cîtorva dintre acești aviatori să se instaleze la Athenée Palace, dar alții au fost reținuți și supravegheați ca și cînd ar fi fost prizonieri de război.

Pe de altă parte, rușii din București obligă avioanele franceze să se reîntoarcă goale în Franța, pe cînd aici se află numeroși evadați (prizonieri militari sau deportați civili proveniți din lagărele germane), care ar fi putut să fie repatriați în 24 sau 48 de ore. Sarret povestește că unul dintre acești oameni, comunist, care înainte de a veni în România luptase alături de ruși într-un grup de partizani, a fost atît de furios văzîndu-se astfel tratat de către prietenii săi, încît îi înjura teribil pe aeroport și încă de față cu numeroși martori. Toți prizonierii francezi care sosesc aici sînt trimiși la Odessa, unde, înainte de a fi îmbarcați pe o navă de repatriere, trebuie să aștepte foarte mult în niște lagăre care nu par deloc a fi un paradis...

Miercuri, 2 mai. Ieri, 1 mai, sârbătoarea muncii. Orașul pavoază în culorile naționale și ale celor trei inamici de ieri — U.R.S.S., Marea Britanie și S.U.A. „Pentru prima oară am avut un întîi mai liber”, proclamă, care mai de care, ziarele din București. Și pentru că nimic nu se ignoră, această reîntoarcere la libertate a fost marcată prin interzicerea circulației fără permis

special, oricărui fel de vehicul; șoseaua trebuia să fie rezervată poporului suveran care, în loc să meargă să se plimbe la țară și să petreacă la iarbă verde, își celebrează triumful defilînd pe străzile prăfuite, sub protecția armatei roșii și a tancurilor sale.

În acest timp, cu toate că n-am avut un „permis special”, am putut să sosesc fără încurcături la legăție, de unde am luat în mașina mea pe Stern, Kaufmann și pe fostul ministru țărănesc Ghilezan, care mergeau să dejeuneze la Mogoșoaia. N-am văzut defilînd marele cortegiu, dar am zărit fragmente, adică grupuri care, în anumite locuri, își așteptau supuse rîndul să intre în coloană... Alte grupe încadrauarele sindicatelorsau ale uzinelorsicelale comunelorsuburbane. Aceste care sînt o invenție rusească. Se văd nenumerate la Moscova...

La București toate aveau un aer de copilărie. Această dimineată însoțită nu anunță marele întîlnire. Dar aceasta va putea veni, dacă se prelungește ocupația rusească.

Din fericire, războiul în Europa ajunge spre sfîrșit. Iată, Italia eliberată la rîndul ei. Moartea rușinoasă a lui Mussolini, împușcat de partizani pe malul lacului Como, împreună cu 17 acoliți, apoi spînzurați de picioare la o pompă de benzină într-o piață din Milano, pare o confirmare definitivă. În Germania nu mai este război, ci numai insule de rezistență. Singurele regiuni unde nemții se mai bucură de securitate relativă — și cumva provizorie — sînt Norvegia, Danemarca și centrul Boemiei. Hitler este realmente mort, la două sau trei zile după complicele său...

Joi, 3 mai. Plimbările prin București seamănă a vizite de adio. Trecînd prin fața unor case, evocăm amintiri... ■

PIESE NOI LA „DOSARUL ANA PAUKER“

Prin anii '60, odată cu debutul așa-zisel „politici de independență“ față de Moscova, în unele cercuri ale conducerii fostului partid comunist din România a început să se vorbească despre așa-numitul guvern Ana Pauker (guvernul din chesonele armatei roșii), creat anume pe teritoriul U.R.S.S. ca instrument al sovietizării și comunizării rapide a României, imediat după pătrunderea trupelor sovietice în țara noastră. Informația, destul de confuză și nesigură, a circulat mai ales pe cale orală. Nu avem cunoștință, până în prezent, despre publicarea unor documente cit de cit certe și lămuritoare în această privință. Asta nu înseamnă că viitoare cercetări în arhive nu ne pot procura noi surprize. Valențele „biografiei Ana Pauker“ — produs de marcă al școlii de cadre kominterniste — ne determină să privim acest aspect cu toată atenția. Mai ales că, în mod cu totul neașteptat, ne-a parvenit un prim semnal. Sintem în situația de a semnală conținutul unui dosar aflat în Arhiva istorică a Bibliotecii Academiei Române, care cuprinde trei mărturii ale unor persoane implicate în evenimentele anilor 1944-1945 și care ar putea indica noi piste de cercetare. Cititorul va înțelege că intrucit toate cele trei mărturii se referă la același subiect, este firesc ca ele să reia aceleași date istorice.

Pe coperta dosarului respectiv se află următoarea precizare: „Declarațiile lui Elefterie Sinicliu, Derevici Ipolit și Anton Alexandrescu, privind acțiunile întreprinse de Ana Pauker în perioada anterioară și imediat ulterioară insurecției din august 1944 în legătură cu formarea unui guvern român“. Autorii mărturiilor sînt astfel prezentați în nota din prima filă a dosarului: „Anton Alexandrescu — fostul lider al dizidenței național-tărăniste de după 23 august 1944; dr. Derevici — fost comandant al Batalionului sanitar al Diviziei «Tudor Vladimirescu», vechi membru al P.C.R. și Elefterie Sinicliu — fost deputat în Sfatul Țării din Basarabia“. Aceeași notă, încercînd să rezume conținutul dosarului, arată: „Încă înainte de stabilizarea frontului sovieto-german, în primăvara anului 1944, pe alinamentul general Iași-Chișinău, Ana Pauker împreună cu Vasile Luca au luat contact cu mai mulți ofițeri prizonieri în U.R.S.S., îndeosebi cu cel ce se înrolaseră în Divizia «Tudor Vladimirescu». O idee principală abordată de Ana Pauker a fost realizarea unui guvern condus de colonelul Cambrea Nicolae, comandantul Diviziei «Tudor Vladimirescu», care, după cum arată I. Derevici, era agreeat și de Dumitru Petrescu, Gheorghe Stoica, Petre Borilă și Mihai Burcă, ce erau cu toții de acord «ca în fruntea viitorului guvern să fie un nume românesc». Aceste discuții au avut loc mai cu seamă în timpul cînd divizia era cantonată în satul Klembovka din Ucraina, în lunile aprilie-mai 1944. Potrivit informației furnizate de Elefterie Sinicliu, Ana Pauker a susținut ca Republica Moldovenească să cuprindă teritoriul Moldovei dintre Nistru și Siret cu capitala la Iași, idee susținută de Gheorghe C. Stere și Rudi, fost președinte al guvernului Republicii Moldovenești până în iunie 1941. O notă discordantă cu această idee a manifestat-o dr. Derevici «care a susținut că această anexare a teritoriului român pînă la Siret ar fi o mare greșală pe care poporul român niciodată n-ar lerta-o poporului rus».

Prin același Derevici, proiectul lui Ana Pauker a ajuns la cunoștința lui Hrușciov, de la acesta la I.V. Stalin, care nu a fost de acord cu această formulă...

Și acum, prezentăm cele mai importante pasaje din mărturiile celor trei. Mai întîi, mărturia lui Elefterie Sinicliu:

„...La începutul anului 1944 armata rusă se apropia de hotarul de răsărit al României. În acest timp Ana Pauker se afla în Rusia, unde ajunsese în 1940, printr-un schimb convenit între guvernul român și cel al Uniunii Sovietice în scopul ca România s-o elibereze și s-o predea U.R.S.S. pe Ana Pauker în schimbul lui Ion Codreanu — țaran basarabean unionist. Schimbul s-a făcut la punctul de frontieră Ungheni: Ion Codreanu a fost luat în primire de autoritățile românești, iar Ana Pauker de autoritățile ruse.

Ana Pauker a fost aleasă de U.R.S.S. nu la întîmplare. Ana Pauker, în perioada de după primul război mondial, conta în Uniunea Sovietică ca conducătoare a mișcării comuniste din România. Conducerea de partid și de stat din U.R.S.S. ținea cont de părerea acestei femei mai ales după acțiunea [atitudinea] ei la conflictul dintre Troțki și Stalin, cînd ea îl sacrificase pe propriul ei bărbat, pentru cauza lui Stalin, devenind autovăduvă.

Acum cînd armata rusă se apropia de Nistru, Ana Pauker a adunat un nucleu de comuniști, ziși basarabeni, și a întocmit planul de organizare și administrare a Republicii Moldovenești. În urmărirea acestei idei, Ana Pauker și Rudi, fostul președinte al Consiliului de Miniștri al Republicii Moldovenești pînă la începerea războiului (iunie 1941), urmați de restul grupului, au pornit prin lagărele de concentrare din Rusia în căutarea basarabenilor deportați pentru a-i angaja în diferite funcții în viitoarea administrație a Republicii Moldovenești. N-au reușit să-i găsească pe mulți basarabeni pentru că mulți muriseră, unii de foame, alții de mizerie, dar mulți s-au angajat. Din acest grup de activiști care cutreieră lagărele făceau parte: Ana Pauker, Rudi, dr. Derevici, Alexandru Miță, Gh. C. Stere și alții.

Cînd formal părea că administrația Republicii Moldovenești este pusă la punct, s-a

ivit problema granițelor și a Capitalei pentru acest stat și componenta guvernului. Ana Pauker a susținut și cei prezenți au aprobat că Republica Moldovenească să cuprindă teritoriul Moldovei dintre Nistru și Siret cu capitala la Iași. În felul acesta guvernul lui Ana Pauker în funcție de Rudi, Alexandru Miță, Gh. Stere și alții este pus în situația de a abandona hotarul pe Siret al Republicii Moldovenești. Acest guvern restrâns al lui Ana Pauker și-a modificat activitatea: a început acțiunea de propagandă printre prizonierii români, îndemnându-i să formeze unități militare pentru a lupta contra germanilor. Activitatea a fost mai dificilă până s-au găsit cadrele de comandă. Printre primii care au aderat la această organizare au fost colonelii Cambrea și Papadopol. Cu aceștia a format Ana Pauker Divizia «Tudor Vladimirescu». Notă discordantă a făcut d-rul Derevici, care a susținut că această anexare a teritoriului român până la Siret ar fi o mare greșeală pe care poporul român niciodată n-ar ierta-o poporului rus. Dar că în genere problema granițelor este o chestiune pe care o poate rezolva numai guvernul U.R.S.S. și nu cele unionale.

Doctorul Derevici a căutat să-l informeze pe N. Hrușciov, secretar al C.C., despre proiectul Ana Pauker și observațiile făcute la consfățuire. Hrușciov a fost de acord cu rezervele lui Derevici și a promis că va discuta această chestiune cu I. V. Stalin. După un timp oarecare Derevici este invitat la Hrușciov și îi comunică că Stalin este contra extinderii hotarelor U.R.S.S.-ului peste Prut.

A doua zi, Divizia «Horia, Cloșca și Crișan» s-a format cu generalul Lascăr. Cu aceste divizii a venit în țară și grupul lui Ana Pauker, Gh. C. Stere, Al. Miță, doctorul Ipolit Derevici și alții.

Dr. Ipolit Derevici: «În jurul datei de 1 mai 1944 ne aflăm cu Divizia «Tudor Vladimirescu» într-un sat din Ucraina și anume în Klembovka. Conducerea diviziei era formată din Petrescu Dumitru, Gheorghe Stoica, Coliu Dumitru, Bo-

filă Petre, iar comandantul acesteia era colonelul Nicolae Cambrea. Eu răspundeam de Batalionul sanitar al diviziei, iar Lenuta Tudorache Sevcenco era locțiitorul politic al acestuia. Cu noi ținea o strînsă legătură Ana Pauker și Vasile Luca, care ne-au vizitat și la Klembovka, ca să vadă care este starea de spirit a diviziei... În același timp, Ana și Luca au mers și în regiunile aflate sub controlul armatei sovietice din Bucovina și Basarabia, pentru a se informa care este starea de spirit în România și despre situația comuniștilor rămași în țară. De la Klembovka, divizia a fost dizolvată într-o comună de lângă orașul Bălți. Aici ne-au găsit evenimentele de la 23 august 1944. În continuare, ne-am deplasat la Iași, unde Batalionul sanitar a fost încadrat în vila «Greierul».

În timpul cit ne aflăm la Klembovka și la Bălți, în cadrul diviziei și a conducerii acesteia se discuta despre formarea, în perspectivă, după răsturnarea dictaturii militarofasciste, a unui guvern antifascist, constituit pe o platformă largă, în care să intre și comuniștii. Între altele, s-a emis și ipoteza formării unui guvern care să fie condus de colonelul Cambrea Nicolae. În general, românii din divizie susțineau ideea formării unui guvern condus de Cambrea Nicolae, alții însă ironizau acest lucru. Probabil că această idee emanase în urma vreunei discuții purtate între Ana Pauker, Vasile Luca și alți membri ai partidului comunist, aflați în Uniunea Sovietică. Noi am luat cunoștință de ea pe cînd ne aflăm la Klembovka, înainte de intrarea în țară. Însuși colonelul Cambrea vehicula ideea că poporul dorește un guvern condus de el.

Ana Pauker n-a discutat cu mine problema referitoare la formarea unui guvern condus de Cambrea, dar ea îl simpatiza. De asemenea, el era agreeat și de aparatul politic al diviziei din jurul lui, care era format din Dumitru Petrescu, Gheorghe Stoica, Petre Borilă, Mihai Burcă. În general, ei se orientau ca în fruntea viitorului

guvern să fie un nume românesc. Despre persoanele care trebuiau să intre în guvern, eu nu cunosc nimic, deoarece nu am fost antrenat în asemenea discuții...

Anton Alexandrescu: «În primăvara anului 1948, fiind deputat, am fost trimis pe teren, împreună cu alți deputați, pentru a impulsiona grăbirea muncilor agricole de primăvară. Eu am plecat la Iași. De aici am pornit în nordul județului, într-o comună, poate Hir-lău, poate alta, nu-mi mai aduc precis aminte numele, unde a avut loc o întrunire a țăranilor. Eu eram împreună cu prof. Vasile Răscanu, deputat de Iași din partea Frontului plugarilor, și cu președintele Frontului plugarilor din acel județ, un tânăr care făcuse parte din Divizia «Tudor Vladimirescu». După întrunire, s-a prezentat profesorului Răscanu un om care, după înfățișare, putea fi ru-tean, lipovean, care era proprietarul unei mari mori din acea localitate și al cărui nume nu-l știu. Acest morar ne-a invitat să luăm masa la el, ceea ce am și făcut. Respectivul avea o situație foarte bună. Din curiozitate eu l-am întrebat:

- Cum ți-a mers cu armatele sovietice care au trecut pe aici și care se aflau cu frontul la sud de satul dv.? Și cum ai ajuns prefect al județului Iași?

El mi-a răspuns că s-a descurcat bine. Avînd mult uium, în grîu și porumb, la apariția trupelor sovietice a măcinat o mare parte din grîu și a pus făina la dispoziția acestora. De asemenea, a tăiat cca. 100 (avea vreo 200) de oi și a dat carnea armatelor sovietice. În felul acesta, sovieticii și-au făcut o părere bună despre el. Dar după ce ne-am ridicat de la masă, morarul a venit la mine și mi-a spus că el mă cunoaște. Eu am rămas surprins, deoarece în Moldova nu prea activasem în anii din urmă și am întrebat de unde mă cunoaște. Morarul îmi răspunde:

- Păi, să vezi: în vara anului 1944, în această casă - proprietatea mea - au locuit citva timp gen. Malinovski și Ana Pauker, care venea împreună cu Malinovski și cu tru-

Ana Pauker (dând mâna cu regele Mihai I): „Atunci când mă aflam la Moscova, Molotov mi-a spus: Du-te în țară (în România), că regină te facem...”

pele de sub comanda acestuia.

Morarul m-a informat că în casa lui, Malinovski și cu Ana Pauker au întocmit o listă de guvern care urma să guverneze România după înlăturarea lui Antonescu. Pe această listă, susținea morarul, eu eram trecut pentru a deveni ministrul agriculturii și că a rămas surprins când, după 6 martie 1945, a citit în presă că eu, Anton Alexandrescu, sint trecut la cooperatie.

Nu am avut curiozitatea să-l întreb dacă știa cine mai trebuia să fie în acest guvern sau dacă acest guvern trebuia să fie format la Iași sau în altă parte și nici despre alte amănunte în legătură cu guvernul. Fapt este, după spusele morarului, că Ana Pauker și cu Malinovski întocmisera o listă cu componența unui guvern pregătit pentru România încă înainte ca trupele sovietice să fi intrat în Iași. Deduc că acest guvern preconizat de Ana Pauker și Malinovski nu era pregătit pentru a fi instaurat la Iași. În acea perioadă la București exista un guvern. Eu n-am dat importanță acestui fapt și alte amănunte n-am mai discutat cu morarul.

Legat însă de acest fapt mi-am adus aminte o întîmplare în legătură cu dorințele de perspectivă ale Anei Pauker. În vara anului 1947, pe cînd mă aflam într-o sedință la Parlament, Ana Pauker m-a invitat într-o pauză a ședinței să mergem împreună într-un ungher, într-o cameră mai rezervată, și m-a rugat să mă uit în palmă și să-i spun ce văd mai interesant în legătură cu perspectivele ei. Probabil că ea auzise că eu m-am ocupat cu chiromanția, cu astrologia și cu altele de felul acesta. În acea cameră, Ana Pauker îmi întindea mina și-mi spune:

- Ia vezi, mă, ce este în palma mea, că sint curioasă să văd ce-mi spui și tu, deoarece în tinerete o țigancă, probabil din Vaslui, sau din altă localitate, mi-a spus că o să ajung ceva mare.

Eu m-am uitat în palmă și i-am spus ce am putut deduce în legătură cu viața ei familială, cu afectivitățile, cu calitățile și slăbiciunile fizice și psihice, despre copii etc. Ea însă stăruia să-i spun dacă va ajunge ceva în viitor. Fiecare avem în palmă o linie a vieții care dacă este îngemănată for-

mează așa-zisa cumpănă a vieții. Data aceasta se poate calcula matematic. Uitîndu-mă în palmă, i-am spus, iată, se vede că la 58-59 de ani o să fie cumpăna vieții, s-ar putea ca atunci să aveți o tranziție, o ascensiune superioară. La care ea îmi răspunde:

- Măi, e curios lucrul acesta și chiar interesant, că atunci cînd mă aflam la Moscova, Molotov mi-a spus: Du-te în țară (în România), că regină te facem.

Aflasem din alte surse că ea vroia să plece în Franța nu în România. Evident, Molotov se gîndea s-o vadă pe Ana Pauker nu regină încoronată a României, ci conducătoare țării, șef suprem al statului.

Tot despre Ana Pauker, mi-am adus aminte încă un fapt. În 1962, cînd am avut o ultimă discuție cu Gh. Gheorghiu-Dej, acesta mi-a spus că ea dorea și acționa ca să devină cu orice preț secretar general al partidului și conducător al statului român. Acesta a rugat-o stăruitor ca, deocamdată, să renunțe la această idee, avînd în vedere că în rîndul poporului mai exista un curent antisemit, precum și o

subapreciere a femeilor și a posibilităților acestora de conducător politic. Personal, Gh. Gheorghiu-Dej îi propusese să stea în rezervă pînă cînd se vor crea condiții pentru a i se acorda un post și o funcție în stat cît mai mare. Ea nu a acceptat însă cu nici un motiv propunerile lui Dej și a încercat prin intermediul unui alt membru al Biroului politic să fie propusă în fruntea conducerii de partid. Se pare că această propunere a făcut-o Luca, care, într-o ședință a Biroului politic, cînd se discuta problema unirii cu socialiștii și a viitorului secretar al partidului, acesta, pe ocolite, a spus că Gh. Gheorghiu-Dej era bun dar n-avea prestanța, prestigiul și reputația unui Maurice Thorez. Noi nu avem un Thorez, un Rakosi, un Gotwald, ar fi spus Luca, de aceea îl punem secretar general pe tov. Gh. Gheorghiu-Dej, dar cu condiția ca dînsul să asculte de tov. Ana Pauker și că, realmente, dînsa să fie conducătoare parădului. În această situație, Gheorghiu ar fi afirmat în acea ședință:

- Tovarăși, ori mă puneți secretar general cu toate drepturile, ori mă lăsați să mă duc înapoi la meseria mea...

Ca urmare a acestei atitudini, îmi povestea Gheorghiu-Dej, relațiile dintre el și Ana Pauker au rămas în continuare reci, care pînă la urmă au dus la consecințele cunoscute.

Acesta este numai un aspect al problemei. Un altul este legat de componența guvernului care a fost constituit la 6 martie 1945. Și în privința acestuia au existat divergențe între poziția lui Gheorghiu-Dej și Ana Pauker. Dacă, inițial, Ana Pauker susținea ideea formării unui guvern în componența căruia să intre cîți mai mulți reprezentanți ai P.C.R., în preajma evenimentelor din februarie 1945, de teama opiniei publice, aceasta a trecut în extrema dreaptă, susținînd formarea unui guvern în colaborare cu Maniu și Brătianu. Gheorghiu-Dej a combătut această poziție, susținînd formula pe baza căreia a fost de fapt constituit cunoscutul gu-

vern de la 6 martie 1945. Menționez că punctul de vedere al Anei Pauker era susținut și de Susaikov, dar pentru clarificarea celor două poziții, Susaikov i-a pus la dispoziție un avion și l-a trimis la Moscova, pentru a-l consulta pe I. V. Stalin. Aceasta s-a întîmplat în ianuarie 1945. Menționez că Susaikov a ținut să-i atragă atenția lui Gheorghiu-Dej, chiar în momentul cînd se urca în avion spre a pleca la Moscova, să nu uite a-i explica lui Stalin ambele poziții și să-i atragă atenția că el, Susaikov, susține ca justă poziția lui Ana Pauker. După cum se știe, I. V. Stalin a acceptat propunerea lui Dej, privind constituirea unui guvern pe bază de F.N.D., în care au intrat Tătărescu, din partea liberalilor, și eu, Anton Alexandrescu, din partea țărăniștilor.

...Vreau să subliniez încă o dată că în discuția avută cu morarul acela din Moldova nu am putut afla numele altor persoane pe care Ana Pauker și Malinovski vroiau să le includă în componența guvernului român. Știu numai că acolo se aflau numele lui Ana Pauker și al meu. Acest lucru a rezultat din spusele morarului. Cred că nici Alexandru Miță nu știe mai multe despre intenția de a se forma un astfel de guvern. Eu am discutat cu Miță multe probleme politice, dar nicidecum nu mi-a vorbit despre această problemă...

În sin să vă relatez însă încă un fapt.

Cînd Gh. Tătărescu a fost scos din guvern, eu, Miță și alți deputați, am fost invitați de Kaftardze, la Ambasada sovietică, la un cocteil. Aici am observat că Miță era foarte abătut. Întrebîndu-l ce are, el mi-a spus că fusese informat de cineva (nu mi-a spus de către cine) că el, Miță urma să fie numit ministru de externe, în locul lui Gh. Tătărescu. După cum se știe, la acest minister a fost numită Ana Pauker, iar acest fapt l-a iritat foarte mult pe Alexandru Miță... ■

**Prezentarea și selecția
textelor:
M. ȘTEFAN, Gh. NEACȘU**

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **I. G. Duca — MEMORII. VOL. I** (ediție și schiță biografică de **Stelian Neage**).

Editura „Expres”, București, 1992, XX + 218 pp., 300 lei; prima parte a volumului I — așa cum fusese conceput de autor și care se referea la **Neutralitate** (1914-1916) — cuprinde primele 12 capitole (ianuarie 1914 - mai 1915), tipărite „în integritatea lor, fără nici o omisiune sau adăugire”.

● Prof. univ. dr. **Stefan Ștefănescu — ISTORIA MEDIE A ROMÂNIEI. PARTEA A II-A** (sub egida Universității București, Facultatea de istorie).

București, 1992, 246 pp., 630 lei; partea a doua a cursului universitar, în care este tratată perioada secolelor XIV-XVI, respectiv de la formarea statelor românești de sine stătătoare pînă la unirea românilor sub Mihai Viteazul.

● **Pantelimon Halipa, Anatolie Moraru — TESTAMENT PENTRU URMAȘI.**

Editura „Hyperion”, Chișinău, 1991, 176 pp.; retipărirea textelor lui Pan Halipa publicate de Johann Urwich, în 1967, la München, privitoare la prima anexare a Basarabiei, la evenimentele care au condus la revenirea ei la România, în 1918 și despre tragedia românilor dintre Prut și Nistru în vremea celui de al doilea război mondial.

● **C.I.C. BRĂTIANU, CAROL II, ION ANTONESCU. AMINTIRI, DOCUMENTE, CORESPONDENȚĂ** (cuvînt înainte, note, îngrijire de ediție, indici de **Ion Ardeleanu**).

Editura Forum-S.R.L., București, 1992, 168 pp., 156 lei; amintiri și memorii adresate lui Carol II și lui Ion Antonescu de Constantin I.C. Brătianu, încredințate academicianului Radu R. Rosetti pentru a fi păstrate în fondul de manuscrise al Academiei Române, cit și scrisorile de răspuns ale marelui din marile 1941 și octombrie 1942.

● **ISTORIA ORAȘULUI ROMAN. 1392-1992** (prefață de **Răzvan Theodore**).

Societatea culturală „Roman — 600”, Roman, 1992, 420 pp.; o carte despre ce a fost Romanul în istoria românească, la împlinirea a 600 ani de la prima mențiune în documente a orașului așezat în apropierea confluenței Moldovei cu Siretul.

Mărturiile legate de salvarea din ghearele morții, prin trecerea clandestină în România, a unui număr important de evrei din Ardealul de Nord, cedat vremelnic Ungariei, cit și din alte zone ale Europei centrale, aflate sub stăpînirea nazistă, continuă și în acest număr al revistei noastre.

„POPORUL ROMÂN

ȘI-A SALVAT CREDINȚA ÎN OMENIE“

MANASE RADNEV

Prezent la discuția desfășurată în împrejurimile Clujului, (*Magazin istoric*, nr. 9/1992), profesorul **RAOUL ȘORBAN** a precizat: „Asta era o linie de trecere care a fost organizată de rabinul Clujului, de Moshe Weinberger-Carmilly. Prima dată, eu am luat cunoștință de această trecere în 1942, cînd am fost anunțat de un prieten, concentrat la biroul de contraspionaj al armatei maghiare, că ar exista un ofițer francez evadat dintr-un lagăr din Germania, care cerea ajutorul consulatului. După ce acest francez a fost eliberat, a venit la mine

și mi-a spus: «M-ai ajutat să fiu scos, să trec granița în România. Ajutați-mă și acum». Și atunci m-am adresat șef-rabinului Moshe Carmilly, care știind că este vorba de un neevreu, de un creștin, a pus la dispoziție rețeaua lui, grație căreia francezul a ajuns la Aiton. Așa a început, de fapt, colaborarea noastră, care s-a amplificat în următorii doi ani».

MOSHE CARMILLY: „Am aflat că pînă și cei din ghetoul Varșoviei știau că există o posibilitate de salvare prin România. Prin urmare, evreii veneau și noi am mobilizat

toate forțele pentru a-i ajuta. Era unicul drum al vieții din Europa Centrală”.

Așa cum istoria holocaustului începe cu primele lagăre de muncă, istoria supraviețuirii debutează cu primele acțiuni care se opun politicii naziste. De la oamenii simpli — călăuzele care asigurau trecerea clandestină a frontierei — pînă la intelectualii și personalitățile publice, românii, în marea lor majoritate, au manifestat în Transilvania anilor 1940-1944 o atitudine umană, curajoasă, opusă planurilor de exterminare naziste. Ei au putut acționa,

fără îndoială, datorită complicității tacite a oficialităților românești din zonele de frontieră. Dar despre aceasta vom afla mai târziu mai multe amănunte. Să reconstituim deocamdată, cu ajutorul d-lui Raoul Șorban, un alt drum al salvării care a existat tot în împrejurimile Clujului.

RAOUL ȘORBAN: „Într-o casă de la poalele dealului Feleacului, la marginea Clujului, a locuit badea Moldovan, tatăl lui Vasile Moldovan, o figură de altfel binecunoscută, el devenind mai târziu directorul Teatrului Național din București. De aici pînă la fosta graniță impusă prin dictatul de la Viena sînt cîteva sute de metri.

În această casă, Vasile Moldovan a putut să desfășoare o activitate foarte utilă în ceea ce privea legătura cu România. Tatăl lui era un om versat cu viața la țară și știa să se orienteze după cum sufla vîntul. Pericolul îl constituiau cîinii grănicerilor. Dacă vîntul sufla într-un anumit fel, cîinii nu mai primeau semnale. În grajd, se adunau grupurile, 8-10 pînă la 14 persoane, care puteau să stea acolo la nevoie cîteva zile, pînă condițiile erau favorabile pentru trecere. Vasile Moldovan era călăuză.

Toată granița devenise penetrabilă după ce episcopul greco-catolic Iuliu Hossu a dat o scrisoare către preoți, în care i-a îndemnat să ajute pe evrei să treacă granița. Eu însumi am trecut granița în 1944 în iunie; eram deja în România cînd fostul șef rabin al Clujului, Moshe Carmilly, m-a rugat să aduc niște legitimații pe care le primise de la Iuliu Maniu, 1 200, cu care spera și speram cu toții să poată trece evreii care ar mai fi fost aici. Fiind la București, nu mai știam ce se întîmplă aici. Am trecut. Ajungînd la Cluj, am constatat că în acest oraș nu mai erau deloc evrei. Ori fuseseră deportați în marea lor majoritate, ori izbutiseră să se salveze trăind în România.

Pe dealul Feleacului era locul de trecere cel mai periculos, pentru că era cel mai pă-

zit de către grăniceri și de cîini. Majoritatea celor care treceau granița nu erau obișnuiți să parcurgă kilometri sau chiar zeci de kilometri pe jos. Așa încît foarte multă osteneau, trebuiau să fie duși într-un ritm foarte lent, se odihneau foarte des. Asta era o dificultate în plus. Erau și oameni în vîrstă, erau femeile care duceau copii în brațe. Oamenii mai duceau cîte ceva în mînă: o valiză, o boccea. Dar drumul trebuia făcut neapărat în două ore, pentru că la două ore se schimba patrula.

Firicelul de apă din apropiere avea o mare importanță în acțiunea de salvare, pentru că grupurile erau călăuzite pe aici pînă pe teritoriul românesc; ele trebuiau să ajungă la Turda. Cursul acestei ape era punct de reper. Evident că nu se mergea chiar pe lîngă ea, dar în orice caz pe ocoale șoseaua. Și era important, pentru că de obicei grupurile veneau noaptea, trebuind să se ferească și de paza românească. În aprilie-mai 1944, grupurile nu erau în siguranță, în România oamenii puteau fi arestați. Unele grupuri au fost duse la tribunalul militar din Sibiu, ceea ce de fapt era o salvare. Erau condamnați de obicei la două-trei luni pentru trecerea clandestină a frontierei. Asta însemna salvare, știa toată lumea. După luna mai, autoritățile locale din Turda au primit dispoziții de la centru ca grupurile să nu mai fie arestate. La Turda primeau documente false, în special evreii care veneau din Polonia sau din Germania și nu știau nici o boabă românește, ca să fie ferțiți la controale primeau ordine de chemare la București. Erau întotdeauna însoțiți de cineva de la Turda, de Letiția Papu, sora lui Edgar Papu, care făcea acest serviciu. Dintre evrei, participau frații Moscovici — Carol și Emeric; mai erau și alți români însoțitori, unii nu vor să li se pomenească numele...”

Dintre tinerii care îndeplineau rolul periculos de călăuze, am izbutit să ajungem

la d-l **ȘTEFAN MUREȘAN**, trecut azi de 75 de ani, care a avut amabilitatea să părăsească Spitalul din Cluj, unde urma un tratament, pentru a ne istorisi faptele sale, chiar în locurile în care s-au desfășurat. Dînsul ne-a declarat: „Noi am avut legătură cu domnul Weinberger, care ne-a întrebat dacă n-am putea să trecem un grup de evrei în România, de la Cluj. Eu am spus: trebuie să vorbesc de prima dată cu fratele-meu, singur nu îndrăznesc, că el mai bine cunoaște granița decît mine. Și fratele-meu a spus: hai mai să încercăm. Și am încercat și am trecut, ce să spun, nici eu nu știam precis și nici acum nu știu precis de cîte ori. Eu cu fratele veneam dinspre Cluj, pe aici, și am trecut pe drumul ăsta; altelei, am venit pe dincolo și-am ieșit la pădurea aceea ce se vede dincolo de casele alea. Aici circulau grănicerii unguri. În partea ceea, unde se văd sălcile alea, circulau grăniceri români. Așa că treceam cu risc, cu mare risc granița. Ieșeam apoi prin pădure, mergeam tirîș, pe burtă, așa cam 150-200 de metri. Duceam 4, 5, 7 pînă la 11 evrei cu care treceam o dată. Era un pericol foarte mare. Totuși, pînă la urmă, eu și fratele-meu am fost prinși de unguri. Ne-au dus la poliție, ne-au băgat în birou, ne-au anchetat, ne-au bătut dumnezeiește dar n-au putut să scoată nimic de la noi”.

Primum popas pe teritoriul românesc al refugiaților plecați din Cluj era la Turda. Aici se procurau actele necesare drumului pînă la București.

RAOUL ȘORBAN: „În această casă locuia Arie Hirsch. El făcea parte din tineretul sionist, trăia aici clandestin și era delegatul Jointului din Turda. Munca lui era conspirativă. Jointul finanțase această acțiune, care era foarte costisitoare. Veneau sute, mii de oameni care trebuiau transportați la București, trebuiau îmbrăcați, hrăniți, trebuiau adăpostiți. Despre casa lui Hirsch nu se știa nimic. Hirsch Arie era

grav bolnav, era tuberculos. El a condus toată acțiunea din pat. Nimeni nu bănuia că centrul acțiunii se afla în această casă".

DI. ARIE HIRSCH locuiește în prezent în Israel, la Tel Aviv. Iată mărturia sa: „De la Turda am întreținut legătura cu Comitetul de Salvare, organizație sionistă, care era în Istanbul, și cu mișcarea sionistă din România, cu conducătorii organizației de tineret din București.

La această acțiune au participat în principal trei oameni: secretarul comunității evreiești din Turda, David Finkelstein, Moshe Moscovici, care a fost recrutat la Centrul militar, cum se numea atunci centrul de recrutare, și eu. Numărul refugiaților evrei din Ungaria a crescut după martie 1944. E greu să vă dau cifre precise dar, în total, eu am procurat acte false pentru aproximativ 1 200 de oameni. Importanța acestei acțiuni este alta, după părerea mea; am fost primii care am dovedit că există această cale, există calea de salvare a evreilor. Pentru că după ce la noi acțiunea a încetat în august-septembrie, pentru că nu mai erau evrei, la Arad a început o activitate mai mare. Acolo evreimea din Ungaria încă nu fusese în integritate deportată.

Oamenii au venit la noi și de aici îi trimiteam la București. La început pregătirea actelor dura 3-4 zile, pe urmă actele au fost procurate pe loc, fără nici o problemă. Acte false de identitate: un buletin de populație și, din fericire, fiecare localitate scotea alt buletin. În cazul în care cineva era obligat să se ducă la serviciul militar, le dădeam un livret militar pentru evrei, ordin de chemare sau foaie de drum, precum și o scrisoare închisă către Marele Stat Major. Peste graniță, au fost trecuți cu ajutorul nostru și neevrei.

În mod sigur, autoritățile române erau informate. La început s-a dat ordin tuturor organelor de poliție și militare să îi retrimită spre graniță. Zissu, care era atunci

תעודת כבוד

DIPLOME D'HONNEUR

Le présent Diplôme atteste qu'en sa séance du 6 Novembre 1986 la Commission d'Hommage aux Justes des Nations, établie par l'Institut Commémoratif des Murs et des Héros de Yad Vashem, sur la foi des témoignages recueillis par elle a rendu hommage à

Prof. Raoul Șorban פרופ. ראול שורבן

qui, au péril de sa vie a sauvé des Juifs persécutés pendant la période de l'Holocauste en Europe. Lui a décerné la Médaille des Justes parmi les Nations et l'a autorisé à planter un arbre en son nom dans l'Allée des Justes sur le Mont du Souvenir à Jérusalem.

Fait à Jérusalem, Israël, le 7 Avril 1987

Dr. Y. Noy ד"ר יצחק נוי
Président de l'Institut Yad Vashem

Raoul Șorban ראול שורבן
Président de la Commission des Justes

Diploma de onoare acordată d-lui profesor R. Șorban pentru meritele sale în salvarea evreilor în timpul holocaustului în Europa

În p. 27: 7 aprilie 1987. Pe Aleea Dreptilor de la Yad Vashem, se sădește un pom în onoarea lui Raoul Șorban

președintele organizației sioniste, s-a dus la Mihai Antonescu și i-a spus: «Domnule prim-ministru, dacă dumneavoastră expulzați evreii care vin din Nordul Transilvaniei înseamnă că acceptați dictatul de la Viena, că acesta este teritoriu unguresc și nu românesc. În al doilea rând (Zissu era împreună cu episcopul Hossu), eu vă aduc la cunoștință că până acum am adus 2 000 de evrei. Cine-i responsabil? Eu. Vă stau la dispoziție; arestați-mă, dar să știți că situația României după război va depinde în

mare măsură de atitudinea dumneavoastră față de evrei». Și atunci s-a dat o dispoziție secretă către toate organele, prin care se cerea că dacă vreun refugiat evreu va fi arestat să fie dus la lagărul din Tirgu-Jiu. Trebuie să spun că autoritățile române locale din Turda, în afara de comandantul garnizoanei și de șeful poliției, au avut o atitudine pozitivă. În primul rând — ura față de unguri, în al doilea rând — sentimente umane. Poporul român e un popor bun, dispus să ajute. Ungurii, până în ultima clipă,

au ucis evrei. Budapesta era deja incercuită, cînd i-au luat la Balaton și i-au împușcat acolo.

Cînd a început această acțiune, am spus așa: dacă după ce vor fi salvați doi evrei, mă vor aresta, am cîștigat afacerea: 100 de procente. Eram tînr, nu aveam probleme de familie, ce mi se putea întîmpla? A fost o acțiune care mi-a dat o satisfacție fantastică și am spus: după asta ceva mai mare și mai bun nu poate să se întîmple".

După o ședere la București, timp în care erau preluați de conducătorii organizației evreiești, emigranții părăseau România cu documente oficiale — pașapoarte individuale sau colective — și călătoreau pînă la Constanța cu trenul. Printre cei din urmă, în iulie 1944 — ca un comandant care își părăsește ultimul nava — se afla și Moshe Weinberger-Carmilly. *La întrecere cu moartea* se intitulează cartea în care istorisește dramaticele peripecii prin care a trecut pînă a ajuns în Palestina. „Am văzut zeci de refugiați zbătîndu-se pentru a obține un loc pe vasele de măruri. Și toate acestea în timp ce submarinele germane erau amarete în portul Constanța!"

A trecut de atunci aproape o jumătate de veac. Pe pămîntul însorit, scaldat de apele Mediteranei, în casa primitoare a d-lui Spiegel, unul din fruntașii sioniști de odinioară, s-au adunat perso-

nalitățile proeminente ale evreilor originari din România pentru a-l sărbători pe Raoul Șorban, cu prilejul primirii titlului de cetățean de onoare al statului Israel. De altfel, e necesar să subliniem că pe Aleea Dreptilor între popoare — această carte de onoare din Ierusalim — figurează și numele altor români.

DI. PALTIEL SEGAL, care, în timpul războiului, a făcut parte din conducerea organizațiilor evreiești de tineret, fapt pentru care a fost condamnat la moarte, ne relatează și dumnealui despre acțiunea de trecere clandestină în România a unor evrei, cu scopul salvării vieții lor. „Nouă, la București, ne veneau permanent informații prin oamenii pe care îi aveam răspîndiți în toată țara și desigur și în Transilvania. Și aceste legături ne-au dus, nu o dată, pe drumul de a apela la oameni de suflet, oameni de inimă, printre ei profesorul Șorban, pentru că știam că din Ungaria au fost salvați foarte mulți evrei pe care i-am adus după aceea la București, de la București la Constanța, în drum spre țară, și mulți din ei sînt azi în Israel."

În Israel, evreimea română numără 400 000 de oameni; printre ei s-au aflat și primii pionieri care au venit în Palestina acum 120 de ani. Au fost primii din Europa, din altă parte aproape nu au fost, puțini din America; majoritatea pionierilor care au venit erau din România și în de-

curs de 120 de ani evreimea română a depus mari eforturi și realizările ei sînt cunoscute în toate domeniile de viață: în apărarea națională, în știință, în economie, în agricultură, în artă. Nu există domeniu în care printre figurile cele mai importante să nu găsim evrei originari din România. Noi, aici în țară, am găsit foarte multe documente, materiale. Sîntem aproape ultima generație care putem povesti și avem ce spune, însă sînt foarte multe documente și informații în România la care nu am putut ajunge și sperăm ca prin ajutorul noii Fundații culturale din România să putem avea acces la aceste documente, de care aveam foarte multă nevoie".

Cluj, 1991. Nu știm dacă fostul rabin-sef al acestui oraș, a cărui familie a dispărut aproape în întregime în anii holocaustului, se gîdea vreodată să asiste la inaugurarea Catedrei universitare de studii iudaice, care-i poartă numele. Dacă istoria noastră are acest sfîrșit, să nu uităm, totuși, că și pe teritoriul României au pierit tragic zeci de mii de oameni nevinovați, ca urmare a politicii rasiste a regimului dictatorial antonescian. Fără a face însă o contabilitate macabră, trebuie să spunem că numărul de victime din România a fost mai redus decît în alte state europene.

„Poporul român — ne-a spus profesorul Moshe Carmilly — s-a străduit să-și salveze credința în omenie". ■

BURSĂ ALEXANDRU ROSETTI

Membru fondator al **Fundației Culturale Magazin Istoric**, domnul arhitect George Rosetti (care trăiește de un sfert de veac în străinătate, fiind stabilit la Paris) a decis, în timpul vizitei făcute de curînd în România, să creeze o bursă anuală **Alexandru Rosetti** care să se atribuie prin Fundația noastră.

Anunțăm cu multă plăcere această veste, amintindu-ne că academicianul Al. Rosetti, colaborator permanent al revistei **Magazin Istoric**, ar fi împlinit la 20 octombrie vîrsta de 97 de ani.

Și ne mai amintim că Alexandru Rosetti și-a cîtorit o strălucită operă în eternitate prin a sa **istorie a limbii române**. Iar în această revistă, domnul profesor Alexandru Rosetti ne-a lăsat scris: „Limba română — zestrea istorică a poporului român".

Ni se pare firesc deci ca un tînr ce pornește la studiul istoriei să beneficieze de un sprijin cu asemenea ascendență.

MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE

LA 130 DE ANI

În momentul în care¹, prin decretul din 27 iulie 1862, domnitorul Alexandru Ioan Cuza hotărâa înființarea Ministerului Treburilor Străine, diplomația română avea, deja, în urma ei o istorie multise-culară.

Misiunea pe care era chemată să o îndeplinească noua instituție nu era, deci, aceea de a-i învăța pe români canoanele și subtilitățile dialogului cu statele învecinate ori îndepărtate, ale negocierilor cu țările prietene ori, mai mult, sau mai puțin vremelnic, neprietene. Pentru că desti-nul istoric și geografic al oazei noastre de latinitate, situată la răscrucea marilor imperii ale veacurilor trecute, transformase deja arta-știința a diplomației într-un ce indis-pensabil al supraviețuirii fiin-ței românești.

Este suficient să recitim paginile de miez ale „Învăță-turilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie” pen-tru a verifica adevărul unei atare afirmații. Iată, spre pildă, o recomandare de teh-nică a tratativelor, la fel de actuală astăzi, ca și în anul de grație 1521: „Să fie răs-punsurile tale mai bune și să fie stăpînului solului ca niște săgeți, dacă le va auzi”.

Instituirea, la scurt timp după actul Unirii din 1859 — primul dintre pașii drumului trudnic, mereu întrerupt, de realizare a justei măsurări între granițele statului și granițele suflării românești — a unui

minister de-sine-stătător al afacerilor externe era, deci, menită să confere nu atât substanță și impuls, cât conti-nuitate și pregnanță demer-surilor dedicate promovării interesului național.

Documentele incluse în vo-lumul de față aduc, fiecare în parte și toate laolaltă, mărtu-rie asupra faptului că — încă de la înființarea sa — această structură esențială a conștiin-ței de sine românești s-a strădui, și a reușit adesea, să devină unul dintre scuturile de apărare a țării împotriva consecințelor nefaste ale re-petatelor furtuni ce au clătinat corabia Europei.

Generațiile succesive de diplomați care au înnobilit cu gândul și fapta lor acțiu-ne de politică externă româ-nească au pus, fără excepție, în prim-planul acesteia, prin-cipiile cardinale ale dreptului internațional, valorile demo-crației și păcii. Ei au înțeles să împlinească destinul țării în și cu Europa, prin dialog și înțelegere, fiindu-le profund străină, ca de altfel și po-porului pe care îl slujeau, lo-gica spadei.

Litera și spiritul textelor ce dau substanță acestui volum demonstrează fără putință de tăgadă că niciodată și ni-căieri — fie că a fost vorba de Congresul de pace de la Berlin (1878), de Conferința de pace de la Paris (1919), de participarea la lucrările Adunării generale a Societății Națiunilor sau de Conferința de pace de la Paris (1946) —, solii diplomației ai României nu au cerut mai mult, dar nici mai puțin, decât drepturile le-gitime ale țării lor.

Dacă acestea au fost ade-sea încălcate, faptul nu poate fi reproșat unui Mihail Kogălniceanu sau Ion I.C. Brătianu, nici lui Nicolae Titulescu sau Grigore Gafencu, care și-au folosit cu inegala-

bilă virtuozitate energia și in-teligența pentru a face să prevaleze dreptatea. Nemul-țumirile trebuie îndreptate în altă direcție. Spre acei factori care — la încheierea mai tu-turor războaielor în viltorea cărora a participat, mereu de partea dreptății, și România — au nesocotit o exigență *sine qua non* a oricărei alianțe. Memoriul prezentat Congresului de pace de la Berlin, din 1878, de Ion C. Brătianu și Mihail Kogălniceanu o evocă în următoarea formulare: „echitatea ar fi ce-rut ca alianța de pe cîmpul de bătăie să fie menținută și pe teren diplomatic”.

Cerem scuzele cuvenite ci-titorilor dacă selecția noastră nu va reuși să satisfacă decât parțial dorința lor de a cu-noaște direct de la sursă meandrele politicii externe românești din ultimii 130 de ani, cu izbînzile și eșecurile sale. Sperăm totuși că în ciuda carențelor sale, de care sintem perfect conștienți, acest volum — primul în ul-timii 50 de ani care redă „fără machiaj” pagini esențiale din istoria diplomației românești, așa cum este ea consemnată în memoria documentară a Ministerului Afacerilor Ex-terne — va fi receptat cu in-teresul cuvenit.

De îndată ce ritmul trepi-dant al activității noastre co-tidiene — impus de ampla deschidere a actualei noastre politici externe, dar mai ales de metamorfozele, în egală măsură promițătoare și ris-cante, ce se produc în geo-grafia politică a continentului — ne va lăsa răgazul să ne aplecăm *sine ira et studio* asupra unui trecut mai apro-piat, vom pune la dispoziția opiniei publice documente ulterioare anului 1946. ■

Adrian NĂSTASE

¹ Textul pe care îl reproducem re-prezintă Cuvîntul înainte semnat de dl. Adrian Năstase spre a prefăta vo-lumului *Istorie și diplomație, 130 de ani de la înființarea Ministerului Afaceri-lor Externe al României*. O sintetică dar excelentă culegere de documente purtînd semnăturile lui Al. I. Cuza, M. Kogălniceanu, I. Brătianu, I. I. C. Brătianu, N. Titulescu, Grigore Gafencu sau Gh. Tătărescu — tot altele repere fundamentale în destinul României în epoca modernă și contemporană a isto-riei sale.

COPERTELE

① „Istoria e, ca și religia, arta și filosofia, o **altitudine** în fața lumii și vieții”, spunea V. Pârvan. Iar arta și artistul, cu harul creator, eternizează clipa istoriei, încrustând-o în timp.

În imagini, câteva creații artistice, evocatoare de istorie: mozaic dintr-o vilă rustică de la Tabarka (Tunis), din vremea cînd românii stăpîneau Nordul Africii (sus); misterul unui Ev Mediu îndrăgostit, în această miniatură din **Le Livre de Raison** din sec. XV (stînga jos); cultul tineretii și al sportivității într-o Helladă ocrotită de zei, evocată și de această pictură din Tirint (dreapta jos) (**Forme de viață istorică**, p. 2)

② Frescă de la biserica fondată de vornicul Iordache Crețulescu („**Apocalipsul**” la București, p. 59)

③ Bine ați venit în lumea recoltelor de mîine! Prezent pe cinci continente, cu 4 000 produse și 30 molecule originale, **Rhône-Poulenc** este astăzi cel de al patrulea furnizor mondial pe piața produselor pentru protecția plantelor. Filialele sale sînt de multă vreme parteneri de necontestat ai lumii agricole. În fiecare zi, **Rhône-Poulenc** se angajează într-un efort permanent pentru ameliorarea calității și a rentabilității agriculturii mondiale. În fiecare zi, cercetătorii săi fac noi eforturi pentru a pregăti recoltele de mîine (Rhône-Poulenc: **Călătorie într-o lume necunoscută** p. 33).

④ Voievodul Gheorghe Caragea, logofătul Mihalache Caragea și arhimandritul Mihalache Manul Plumbuțeanul, în condica din 1799-1806; reproducere după **Miniatura românească** de G. Popescu-Vilcea, București, 1981 (**Din veacul fanariot**, p. 6)

PLANSELE

①②③④ Fotografii-document de la prima Expoziție-tîrg generală a industriei românești, București, septembrie 1921. Imagini de la inaugurare: **Planșa** ① Regele Ferdinand (x) și M. Maunoilescu, director în Ministerul de industrie și comerț (xx) — sus; C. Argetoianu, ministru de interne (x), mitropolitul primat Miron Cristea (xx) și Al. Averescu, președintele Consiliului de Miniștri (xxx). **Planșele** ② ③ Diverse pavilioane ale Expoziției, între care și cel al Bucovinei (pl. 2 jos), construit de Camera de Comerț și industrie din Cernăuți. **Planșa** ④ Pavilionul Băncii Marmorosch-Blank (**Expoziție 1921**, p. 60)

LA LOCURILE SARMIZEGETUSEI...

(Urmare din p. 5)

minunatul munte Retezat, iară de cealaltă parte pînă la comunele Breazova, Pestana și Ostrov, prin urmare peste teritoriul Ulpiei Traiane n-au curs numai riulețul numit Grădiște Rișoru și mai la vale unde se varsă în apa Hațegului se numește apa Brezbia, ci încă alte vreo patru: prin urmare, Sarmisagetusa, deși lipsită de un râu mare, fusese totuși aprovizionată bine cu apă.

Despre pozițiunea cea tare și mărirea dată nimei capitale a Daciei ne pot da o idee încă și unele evenimente istorice adevărate de ajuns, după care legiunile împăratului Traian, atît în expedițiunea primă de la 100 [101-102], cit și în a doua din 104 și 105 [105-106] au fost

în stare să la Sarmisagetusa *numai* cu asalt¹, după luptele cele mai crunte și infuriate, la care au participat chiar și femelele dace, cu bravură sălbatică, care se poate asemăna eroismului femeilor din Cartagina la asaltul acesteia prin legiunile comandate de Scipione².

Așa capitala Daciei fusese fortificată și înainte de a fi fost bătută și luată cu asalt de către armata lui Traian, care apoi a dat ordin să se

¹ La data călătoriei lui Baritius la Sarmisagetusa se credea că acolo se aflase și fosta capitală a regatului geto-dac din vremea lui Decebal. În realitate, Sarmisagetusa Regia se afla la cca. 70 km de ruinele Ulpiei Traiane, la locul cunoscut ulterior sub numele de Grădiștea de Munte sau Grădiștea Muncelului.

² În timpul celui de-al treilea război punic (149-146 î.e.n.), Cartagina a fost distrusă din temelii de forțele romane conduse (din 147 î.e.n.) de P. Cornelius Scipio Aemilianus. Rezistența locuitorilor cetății în fața atacurilor romane, la fel ca și cea a daciilor conduși de Decebal în timpul luptelor cu Traian din 101-102 și 105-106, a rămas legendară.

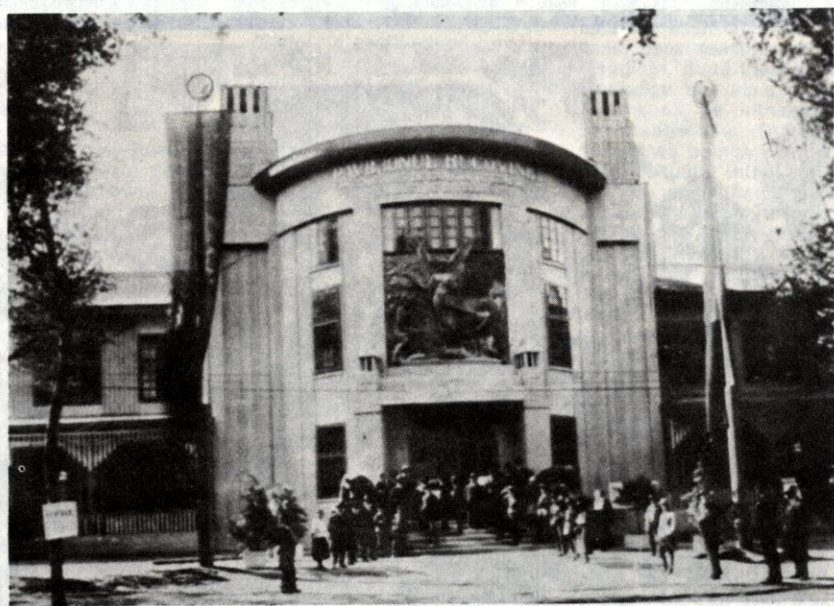
facă un castrum, precum se vede, cam deasupra propriei reședințe, după toate regulile strategice din acea epocă...

Dară să ne întoarcem la Sarmisagetusa. După modesta mea opinie, acea capitală situată într-o regiune din cele mai frumoase, fertilă și sănătoasă, a putut să aibă sub domnia Romei, în timpuri normale, cel mai puțin cite o sută mii locuitori. În această opinie mă întărește și mulțimea inscripțiunilor latine descoperite mai ales de 100 ani. Înceace, atît în centrul cit și în suburbiile capitalei, adică pe la sate sus-numite. Mulțime din acele monumente acoperite cu inscripțiuni, precum și alte obiecte nenumărate descoperite în ruinele de la Ulpia Traiana sînt de natură ca să se poată judeca nu numai rangul și importanța sa politică, ci și cea socială, calificațiunea claselor superioare și mijlocii a locuitorilor ei... ■

ALBUM ISTORIC

RHÔNE

Ne partez pas
EN VOYAGE
EN EXCURSION
sans

ASPIRINE
USINES DU RHÔNE

contre
MIGRAINES
NÉVRALGIES
RHUMATISMES

POULENC

CĂLĂTORIE ÎNTR-O LUME NECUNOSCUTĂ

Practicați jogging-ul? Mergeți cu bicicleta? Jucați tenis, fotbal, volei? Atunci ați întâlnit senzația neplăcută pe care ți-o dă tricoul transpirat, mai ales dacă afară este foarte cald sau după un efort prelungit. Iar iarna, senzației neplăcute i se adaugă și pericolul de a răci. Se pare însă că în curând vom scăpa de griji, cel puțin în această direcție. Firma Rhône-Poulenc a pus la punct o tehnologie care permite realizarea unor tricouri ce, pe partea interioară, absorb transpirația și o evaporă instantaneu, ea nemai-trecind pe fața exterioară.

O altă invenție a grupului Rhône-Poulenc: clorofibra antiseptică. Testele clinice au demonstrat că îmbrăcămintea realizată din noua fibră, tratată în mod special, împiedică reproducerea bacteriilor pe pielea umană, în proporție de 90%, chiar și după o purtare de patru ore. În plus, fibra este rezistentă și la foc.

Utilizarea sacilor de aer gonflabili în mo-

mentul unui accident rutier va deveni obligatorie în S.U.A. în 1993 și în Europa în 1995. Și în acest domeniu, grupul Rhône-Poulenc este foarte bine plasat. Fibrele sintetice sint o componentă importantă a producției sale. De altfel, fibrele sintetice cu rezistență sporită au utilizări cit se poate de variate. În primul rând, la ranforsarea anvelopelor, apoi în benzile de cauciuc pentru convelere, bărci de cauciuc, tot felul de curele, cabluri, frîngii, furtunuri, ba chiar și la plasele de camuflaj militar sau la mingile de tenis.

Evident, atunci cînd strămoșii grupului Rhône și Poulenc au dezvoltat sectoarele textil și chimic, nu s-au gîndit la toate aceste întrebări. Dar au avut intuiția de a se angaja pe o cale extrem de profitabilă. Să continuăm însă să le depănăm istoria, de acolo de unde o lăsasem numărul trecut, ajunul primului război mondial.

Aventura acetatului de celuloză

Poate, că nimic nu vă dă o idee mai exactă despre ceea ce înseamnă industria decât cimitirele militare, cu crucile lor alinate perfect. Pentru fiecare cruce s-au fabricat mii de obuze, cartuşe, tone de gaze asfixiante. Toate acestea înseamnă, pentru industrie, profit. Un profit sigur, căci clientul este statul — respectiv armata şi ea plăteşte întotdeauna —, iar piaţa de desfacere este asigurată: tranşeele pline cu oameni. Nici un industriaş nu poate refuza o asemenea comandă. Şi nici unul nu a avut, vreodată, remuşcările lui Alfred Nobel, care, după ce a creat cel mai puternic explozibil existent pe atunci, a dat o parte din profiturile pe care i le-a adus invenţia sa pentru iniţierea premiului Nobel pentru pace.

Uzinele *Rhône* sînt primele angajate în domeniul armamentului. La Saint-Fons se producea deja fenol, dar acum este nevoie de cantităţi mult sporite. Ca o recunoaştere a eforturilor depuse, preşedintele Republicii Franceze, Raymond Poincaré, vizitează întreprinderea în 1915. În doi ani, producţia ajunge de la 1 t pe lună, la 30 t pe zi, graţie şi unei alte întreprinderi ridicată la Roussillon, la sud de Lyon. Aici se produce, în plus, acetat de celuloză şi iperită. Acetatul de celuloză nu-şi putuse găsi vreo întrebuinţare în vreme de pace. Printre întrebuinţările sale de război se află şi lăcuirea aripilor şi a carlingiei avioanelor. Iperita este produsă pe baza prelevărilor făcute pe cimpurile de luptă, unde a fost folosită mai întâi de către germani. La nouă luni după primul atac german, francezii pot expedia în liniile inamice primele obuze cu „gazul muştar”, graţie uzinelor *Rhône*. Uzinele de la Roussillon şi Saint-Fons sînt citate prin ordin pe naţiune, la 4 august 1918.

Pentru a sprijini lipsa zahărului — cui îi mai arde să cultive sfeclă de zahăr? — uzinele *Rhône* reiau producţia de zaharină. Iar cei răniţi — even-

tual chiar cu ajutorul unor produse proprii — trebuie trataţi şi vindecaţi. Aşa se dezvoltă şi producţia de medicamente. Între altele, *Rhône* profită de război pentru a schimba denumirea *Rhodine*-i, în aspirină, denumire rezervată pînă atunci firmei Bayer.

Cît priveşte firma *Poulenc*, ea este mobilizată în primul rînd să producă medicamente, pansamente etc. Urmează gazele de luptă. Mai întâi, cele lacrimogene şi fumigenele, utilizate la mascarea mişcărilor propriilor trupe. Apoi, fosgenul, un gaz mult mai „rău” decât iperita.

Ce se întîmplă cu un mecanism atît de bine pus la punct, turat la maximum, atunci cînd rămîne fără benzină — în cazul nostru fără comenzi? Da, fără comenzi, căci la sfîrşitul anului 1918, primul război mondial se încheie. Evident, se opreşte, cu un şoc foarte mare. Şocul se numeşte reconversie la producţia de pace.

Uzina de la Roussillon este cea mai grav afectată. Între 1918 şi 1919, numărul muncitorilor angajaţi scade de la 1500 la 150. Este o nouă provocare a soartei, căreia cei de la *Rhône* îi vor face faţă şi de această dată, cu succes. Aşa începe aventura acetatului de celuloză.

Savantul Cosinus

De fapt, începutul începutului s-a aflat în 1902. Atunci se producea anhidrida acetică, utilizată la fabricarea *Rhodinei*. Dar aceeaşi substanţă, în urma reacţiei cu o pastă de lemn, dădea acetatul de celuloză, pus la punct definitiv în 1912. Este o masă plastică, putîndu-se prezenta sub diverse forme. Dacă are o singură dimensiune, este un fir. Cînd primeşte a doua dimensiune, devine o suprafaţă, spre exemplu o peliculă de film neinflamabilă. Adăugîndu-se şi a treia dimensiune, obţinem un obiect, o cutie, de exemplu, adică un ambalaj foarte prezentabil. Problema este că, după marele incendiu de la Bazarul Charité, directorii marilor magazine se tem să mai găzduiască obiecte

inflamabile. Şi ei confundă acetatul de celuloză (foarte puţin inflamabil), cu nitratul de celuloză, sau celulozoidul care ia foc şi arde cu o viteză uluitoare. Din fericire, directorul Galeriilor Lafayette — care este şi cel mai puţin dispus să accepte noul produs — trebuie să rezolve o problemă grea. El oferă clienţilor, spre vînzare, un joc foarte popular în epocă, ale cărui piese sînt din lemn, pentru cei săraci, din fildeş pentru cei foarte bogaţi. Or, grosul clientelei sale o constituie mica burghezie, care strîmbă din nas la jocul de lemn, dar nu şi-l poate permite pe cel din fildeş. „Rhodoidul”, numele sub care este comercializat acetatul de celuloză, seamănă grozav cu fildeşul, fiind evident mult mai ieftin. Mica burghezie — marea promotoare a kitsch-ului — este mulţumită, directorul Galeriilor îşi calcă pe inimă, iar Uzinele *Rhône* au găsit un nou debuşeu. Peliculei neinflamabile, obiectelor în trei dimensiuni, de diferite utilizări, li se alătură în curînd firele obţinute din acetat de celuloză.

Primele încercări în domeniul fibrelor textile artificiale datează din 1921. Conştienţi de lipsa lor de experienţă în domeniu, patronii Uzinelor *Rhône* îşi caută asociaţi. Şi îi găsesc în Grupul Gillet. Specialitatea acestuia o constituie o altă fibră artificială, viscoza. Împreună, creează, în 1923, „Societatea pentru fabricarea mătăsii Rhodiace”, pe scurt „Rhodiace”, cu capitalul împărţit pe din două. Uzinele *Rhône* — prin întreprinderile de la Saint-Fons şi Roussillon — se ocupă de cercetare şi produc materia primă, acetatul de celuloză, iar „Rhodiace” obţine fibrele de mătase artificială.

Uzinele *Rhône* nu părăsesc — în ciuda noilor lor preocupări — domeniul farmaceutic, lansînd numeroase noi medicamente, ce contribuie la alinarea suferinţelor multor bolnavi.

Profitînd mai puţin de pe urma războiului, *Poulenc* are mai puţin de suferit după. În plus, fraţii *Poulenc* beneficiază, din nou, de legăturile pe care le-au stabilit cu lumea cerceta-

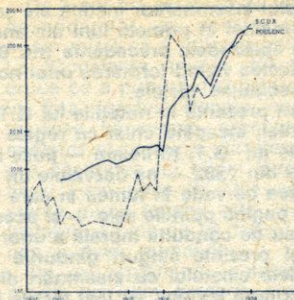
rii. Stabilimentele *Poulenc* rămân, în continuare, unul dintre rarele locuri din economia franceză unde savanți, ingineri și negustori lucrează în strânsă cooperare, în domeniile de vîrf. Departamentul farmaceutic lansează noi medicamente, care tratează afecțiuni variate. Laboratorul *Poulenc* deține locul întâi în Franța.

Frații *Poulenc* urmăresc să diversifice producția cît mai mult: produse veterinare, substanțe destinate purificării apei, aditivi alimentari, utilaj de laborator. Ultima activitate va duce, cîteva ani mai tîrziu, la crearea filialei *Prolabo*. Caracteristica lor o constituie faptul că dacă, să zicem, savantul *Cosinus* cere un aparat care nu există încă, dar de care el are absolută nevoie pentru laboratorul său, se trece imediat la conceperea respectivei ustensile, fără să se țină cont că s-ar putea să fie un produs care să nu aibă o piață de desfacere foarte mare. Astfel, în vreme ce concurenții caută să se lanseze pe piețe cît mai vaste, la scară internațională, stabilimentele *Poulenc* acumulează, prin afaceri pe scară redusă, adevărate comori de competență științifică și tehnologică.

Unitate în diversitate

Și în cazul ramurii *Poulenc* se simte nevoia unei extinderi peste granițele Franței. Ea se va dovedi mult mai activă la acest capitol decît gruparea *Rhône*, căci dispune de un important portofoliu de brevete, pe care le poate valorifica. Și o face în Polonia, Canada, Statele Unite, Italia, Anglia. Din păcate, mentalitatea rămîne cea de mic proprietar, căci *Poulenc* vinde brevetele, obținînd o sumă de bani, dar lăsînd firmelor care au cumpărat toate profiturile ulterioare. Din greșeli înveți cel mai bine.

Diversificarea producției, extinderea peste granițele Franței sînt însă soluții insuficiente în fața amenințărilor concurenței atît din interior, cît mai ales din exterior. Și de data aceasta, primejdia cea mare se conturează dinspre Germania, la fel ca înainte de primul răz-

Evoluția cifrei de afaceri a firmei Rhône (linia punctată), în comparație cu cea a lui Poulenc (linia continuă)

boi mondial. În 1926, marii coloși germani *Hoechst*, *Bayer*, *B.A.S.F.* și *Agfa* se regroupează în *I.G. Farben*, cea mai mare concentrare în domeniul industriei chimice din toate timpurile. Pentru cele două ramuri distincte, *Rhône* și *Poulenc*, singura soluție se dovedește unirea forțelor.

Cele două ramuri sînt foarte diferite și tocmai prin aceasta se completează foarte bine. Unirea lor va fi deci durabilă. Trebuie spus însă că în momentul unirii, Uzinele *Rhône* beneficiază de un ascendent economic, căci deși cifra lor de afaceri este asemănătoare cu cea a ramurii *Poulenc*, în jur de 150 de milioane de franci fiecare, beneficiul net al primilor este de 23 milioane franci, față de 13 milioane. Dar ce le unește, în fapt?

Uzinele *Rhône*, în special prin filiala „*Rhodiaceta*”, sînt o adevărată putere industrială, ancorată pe o piață în plină dezvoltare, cea a fibrelor sintetice. Stabilimentele *Poulenc* par mai puțin tari pe plan industrial — imagine datorată în bună măsură și specificului activității farmaceutice —, dar beneficiază de excelente legături cu mediile științifice, dispun de o rețea comercială cu un bun renume și au importante relații pe plan extern. Dar nu este vorba numai de complementaritatea tehnică și comercială. Tăria unirii dintre *Rhône* și *Poulenc* vine poate mai ales din diferențele profunde între cele două „culturi de întreprindere”, care se completează foarte bine. „Cultura”

Uzinelor *Rhône* este cea a unei întreprinderi care n-a fost niciodată o afacere de familie, care a cunoscut atît momente dificile, cît și clipe de extaz, care a învățat să facă față crizelor, dar și să exploateze cu eficacitate și pragmatism toate ocaziile care s-au ivit. Închiderea și deschiderea continuă a unor întreprinderi a fost o practică curentă, cu tot ceea ce implică ea ca efort și frustrări. Cultul lucrului bine făcut și ideea că nimic nu este ușor, nici cîștigat dinainte, au pătruns adînc în patrimoniul genetic al ramurii *Rhône*.

Frații *Poulenc* au știut să creeze, în schimb, un stil de deschidere, de dialog științific, de relații personalizate cu clientela. În vreme ce Stabilimentele *Poulenc*, purtate de fluxul continuu al inovațiilor acelei științe încă tinere, pe atunci, chimia, s-au lăsat purtate de creșterea regulată a piețelor farmaceutice, Uzinele *Rhône* s-au zbatut permanent pentru a supraviețui crizelor și a profita de conjuncturile favorabile (vezi și graficul).

Se mai adaugă un factor care a contribuit la realizarea unirii. În ramura *Poulenc* începe să se pună problema succesiunii. Momentul schimbării generațiilor este așteptat cu oarecare neliniște, căci există teama că noii veniți vor refuza să-și mai asume responsabilitatea.

Discuțiile au început încă din 1927. Actul de fuziune este semnat la 28 iunie 1928. Este data de naștere a Grupului *Rhône-Poulenc*. De fapt, pentru a nu apare discuții între cele două ramuri, s-a hotărît ca „nou-născutul” să se numească „Societatea Uzinelor Chimice *Rhône-Poulenc*”. Acțiunile au fost împărțite astfel (și aici, diferențele de temperament s-au vădit din nou): *Rhône* a luat trei sferturi (prevalîndu-se de succesele obținute în ultima vreme cu „*Rhodiaceta*”), iar *Poulenc* un sfert. Sentimentul de „lasă-mă, să te las” al celor din urmă și-a spus cuvîntul. ■

(Va urma)

Dorin MATEI

Ne aflăm, aşadar, prin intermediul însemnărilor inedite ale şefului Bibliotecii Palatului Regal, în mijlocul vieţii de la Curtea României în primele luni ale anului 1921. Care erau problemele zilei? După cum am văzut şi din episoadele precedente (nr. 6-9/1992), preocupările predominante, în domeniul politic, erau acelea vizând formarea unui nou guvern, deoarece cel prezidat de generalul Al. Averescu îşi secătuisese forţele.

Frământările acestea politice sînt prezente în notaţiile lui G.T. Kirileanu aşa cum erau ele înregistrate de oamenii politici ai zilei, începînd chiar cu regele Ferdinand. După cum am subliniat şi cu alte prilejuri, însemnările lui G.T. Kirileanu — puse în circulaţie istoriografică pentru întâia dată de Magazin istoric încă din 1982 — ne dezvăluie un memorialist cu totul deosebit: el consemnează ceea ce aude şi ceea ce vede în lumea în care trăieşte, într-un permanent efort de obiectivare. Arareori răzbat în pagină opiniile sale — şi acestea, îndeosebi, cînd este vorba, de exemplu, de starea ţăranilor sau de conduita morală a unor persoane de la Palat — memorialistul lăsînd protagoniştili să-şi prezinte singuri gîndurile şi atitudinile lor.

Să le urmărim deci răsfoind filele caietului cu însemnări din urmă cu peste şapte decenii. Precizări privind selecţia şi transcrierea textului au fost făcute în prezentările episoadelor anterioare.

BIBLIOTECAR LA PALATUL REGAL (V)

G.T. KIRILEANU

1921

10 februarie. Prinţul Ştirbey îmi spune că s-a ajuns la uniunea Partidului Poporului cu Federaţia. Îi pare bine că vom avea linişte citva timp.

— Ce linişte cînd pe lângă cele 2 curente din guvernul actual (Argetoianu-Take Ionescu) vom avea şi mai multe curente?

— Se vor uni cu toţii în acordarea concesiunilor la străini.

Ieri Mihail Popovici venind la prinţul Ştirbey i-a spus că i se reproşează amestecul în alegeri în favoarea liberalilor. Prinţul Ştirbey i-a răspuns că dacă s-ar fi amestecat ar fi putut avea un succes mai mare decît Duca la Romanişi

şi că poate să întrebe pe fraţele d-rului Lupu, care-i slujbaş la moşia Buftea, dacă i s-a vorbit măcar un cuvînt despre alegeri.

Nu-şi ascunde însă sentimentele sale liberale, pe care le crede mai folositoare ţării decît sentimentele Federaţiei [Democraţiei Sociale-Naţionale] pentru comunişti, care au la temelie speranţa că vor fi ocrotiţi la venirea comuniştilor.

Mihalache a fost ieri în audienţă la rege şi venind vorba de luptă de clase, regele i-a zis că el nu poate fi regele unei clase, ci al unei armonizări a claselor.

— Numai Regele Ţăranilor poate să fie tare împotriva străinilor internaţionali [spune G.T.K.], căci ţăranii sînt

marea majoritate a ţării. Dar vād că iar se fac încercări de a le tăia capul cu împiedicarea alegerii preoţilor şi învăţătorilor.

— Preoţii şi învăţătorii nu-s elita satelor şi prin urmare o minoritate?

— Elită ţărănească, nu tîrgovească. Cetiţi articolul de azi al lui Constantin Bacalbaşa din *Dimineaţa*.

— Apoi Bacalbaşa mai are un articol în care zice că nu i-a dat ţăranului pămîntul nici regele, nici cutare partid, ci şi i-a luat el. Tot aşa-i şi cu învinuirea că în trecut ţăranul a fost ţinut departe de parlament.

— Dar atunci unde mai este înţelepciunea conducătorilor, dacă n-au ştiut să dea la timp dreptul ţăranilor?

Diseară familia Știrbey se duce la masă și la recepția dată de Marghiloman. Eu zic: Va să zică după apropierea guvernului de federație se face apropierea vechilor partide.

— Dacă d-ta consideri ca oameni noi pe Argetoianu și Take Ionescu.

— Au făcut plecaciune oamenilor noi. În orice caz, luptele politice se vor mai simplifica, deoarece pînă acum jocul lui Brătianu era să se folosească de neînțelegerile partidelor — a conservatorilor înainte de război, a noilor partide de după război.

— Ce vină are Brătianu într-asta?

— Altă vină nu văd decît că Brătianu încurajează dezbinările și împiedică guvernarea țării.

La Cancelarie, găsesc pe Emil Panaiteșcu. Îmi spune că e vorba să fie trimis ca delegat al Partidului Țărănesc Român la congresul Internațional al verzi [al partidelor țărănești din Europa] de la Sofia și ar vrea să știe dacă ar putea primi ceva tratări despre o eventuală căsătorie a principesei Mărioara cu țarul bulgar. Îi mijlocesc o întîlnire cu prințul Știrbey diseară la saște.

13 februarie. După masă la prințul Știrbey spun că într-un articol al lui Bogdan-Duică (*Gazeta Transilvaniei*) e vorba despre moartea prin otrăvire a regelui Carol.

Dr. Mamulea tăgăduiește hotărît puțința acestui lucru povestindu-ne cum s-a întîmplat. [Regele] avusese în audiență pe Virgil Arion și era bucuros de cele hotărîte. La 11 m-a concediat: poți să pleci acasă. La 6 dimineața, un trimis de regina Elisabeta mă cheamă. Găsesc pe regina în pat, iar regele Carol cu ochii închiși, părea că doarme. Mîna-i era caldă. Pulsul însă nu bătea, inima încetase. Ne-am înțeles din ochi că murise. Regina spune că la 4 și jumătate regele s-a deșteptat, a luat un pesmet și l-a împărțit cu regina. S-au culcat iarăși. La 5 și jumătate regina deșteaptă vede pe rege murind.

De 3 ani mă așteptam la un deznodămînt ca acesta și m-am mirat că a întîrziat atît. La Constanța mi-am făcut cruce că a putut defila călare în fața țarului. Regele îmi spusese că numai primului ministru să comunic știri despre sănătatea lui și lui Brătianu i-am spus în iulie că starea inimii regelui este de testabilă. În loc de 16, tensiunea o avea numai 9.

De o săptămînă înaintea morții nu i-am prescris nici un medicament. Prin urmare nici o bănuială nu poate fi. Colonelul Angelescu a zis la vestea morții: s-a sinucis. Poate de aia să fi ieșit vorbe.

Prințul Știrbey zice că Czernin a cerut de 2 ori să vadă pe regele mort.

Regele Ferdinand s-a sfătuit cu Brătianu și au refuzat. 1 martie. Prinții și boierii dezbrăcați de moșii se dau la bănci și afaceri. Azi la prințul Știrbey am văzut adunîndu-se: prințul Basarab-Brîncoveanu, prințul Callimachi, Toțoi Lahovary ș.a.

Cu Marghiloman la Banca Națiunii este prințul Ghița-Comănești și prințul Sixt de Bourbon. Cu Bontescu și Tăzlaeanu, prinții Caradja și Cantacuzinii. Și așa mai departe.

8 martie. Zilele acestea a fost la Camera dezbaterea validării lui C. Stere¹.

Prințul Știrbey și-a cules informații din cîmpul țărănist chemînd pe Emil Panaiteșcu. Iorga auzind pe basarabeni că au învățat carte numai de la Stere, s-a mutat din rîndurile Federației, scriînd și o declarație de retragere, pe care însă n-a publicat-o precum hotărîse la început. Mihalache și Maniu au fost la Iorga să-l potolească. Iorga a zis că nu înțelege a se supune hotărîrilor luate în Comitet. Mihalache i-a răspuns: De cite ori v-am rugat să luați parte la adunările noastre și ați zis că sa discutăm noi, iar dumneavoastră veți aproba. În faptă cu Iorga nu-i

chip să te sfătuești.

Prințul Știrbey a găsit formula aceasta pentru țărăniști. Dac-as fi în locul g-ralului Averescu, aş face totul ca să vă atrag; dac-as fi țărănist, aş face totul ca să nu intre în guvernul lui Averescu.

Singura soluție ar fi un guvern de concentrare cu armistițiu pe baza unui program practic.

G-ralul Averescu vrea însă fuziune, iar liberalii vor s-o ducă averescanii tîrîș-grăpiș pînă vor socoti ei că pot pune mîna pe putere.

Stere a fost la prințul Știrbey alaltăieri dimineața după discursul vorbit în ajun la Camera.

Vocifera și se credea punctul central în politica românească. Primea și el un guvern de concentrare. Întrebindu-l prințul dacă e sigur de trîncia lui, Stere răspunde: Va avea sprijinul meu. — Pe cine vezi ca președinte?

— Petre Poni²!

Adică un bătrîn de 80 de ani de la spatele căruia să conducă Stere.

Prințul Știrbey, aducînd vorba de șefii Federației — Iorga, Maniu, Lupu, Mihalache, Stere — i-a nimicit pe toți cu un zîmbet disprețuitor. Iorga e un nebulă incapabil de acțiune politică. Maniu este un om pe care Stere l-a învățat să negocieze și să cugete politicește. Lupu a fost și va fi cățelul lui Stere. Mihalache este un incult care va intra în gaură la apariția lui Stere.

Și prințul îmi povestește prorocirea lui Nicu Filipescu la slăbul discurs de început al lui Ionel Brătianu, cînd și-a făcut intrarea în politică: „Vezi tu, Barbule, acesta ne va încăleca pe toți, pentru că noi toți avem cite-o latură de nebulă, dar el e înzestrat cu bun simț și cumpăneală, în-tocmai ca și Lascăr Catargiu în vechiul partid conservator”.

9 martie. [Text în franceză, pe care-l dăm doar în traducerea noastră].

Cum era de așteptat, conferința de la Londra [privind despăgubirile de război], ur-

¹⁻² Magazin istoric, nr. 10-12/1991; 1/1992; 8-10/1981.

mînd celei de la Paris, a fost un eșec total.

Era imposibilă o înțelegere, chiar dacă și de o parte și de alta ar fi existat bunăvoință, ceea ce nu a fost cazul.

Franta cere plata integrală a pagubelor, dar nu dorește ca aceasta să se facă cu prețul unei dezvoltări excesive a industriei germane; Anglia are aceeași preocupare și se îngrozește văzînd produsele germane care se oferă la prețuri mult inferioare față de produsele lor.

Este vorba de a găsi posibilitatea de a face Germania să plătească înlăturînd în același timp concurența ei. Este dificil.

În ceea ce privește sancțiunile, pe care era necesar să le aplice deoarece au fost anunțate, presupun că Aliații nu-și fac mari iluzii asupra efectului lor, care va fi mai degrabă negativ în ceea ce privește execuția plăților.

Nemții au sub acest aspect un avantaj, căci știu că adversarii lor nu vor ajunge niciodată să-i forțeze a plăti cită vreme au dat de bunăvoie și așteaptă ca faptele să o demonstreze. Probabil că așteaptă de asemenea complicații politice, în urma propagandei sovietice care va exercita o mare presiune și va aduce o îngrijorare reală. Antantei căi filialee poloneze și cehoslovace vor traversa un mare pericol care poate avea repercusiuni asupra tuturor vecinilor.

Obstacolul pentru acest acord se află în Camera și în presa franceză care nu poate sau nu vrea să înțeleagă că trebuie să se mulțumească cu ceea ce se poate obține prin negocieri. Briand știe că va fi răsturnat dacă face cea mai mică concesie. Trebuie deci să lase timpul și chibzuinței grija de a-i convinge pe compatrioții săi că regimul de sancțiuni este pur și simplu negativ și că dacă doresc să evite riscurile trebuie să ajungă la o reglementare *à l'amiable*. Va fi de durată căci opinia publică în Franța este prea surescitată pentru a-și da seama de această necesitate.

Negocierile în privința Tratatului de la Sévres nu au ăeul de a avea o soartă mai bună decît cea a Tratatului de la Versailles. Turcii și grecii sînt deopotrivă ireductibili în pretențiile lor și Aliații se află în dificultate de a alege pe cine să sacrifice. De cealaltă parte a Atlanticului, yancheul se spală pe mîini de toate aceste dificultăți. Practică doctrina egoismului sacru și refuză sistematic cooperarea.

Numeroase scrisori oficiale anunță că regimul sovietelor este pe punctul de a se prăbuși din cauza nemulțumirii generale în fața imposibilității de a trăi. Mă tem că nu trebuie să avem această speranță căci Lenin și Troțki se pot folosi foarte ușor de acele insurecții locale fără legătură cu armatele lui Kolceag, Denikin și Wrangel.

Prințul Sapieha¹ care a venit în zilele din urmă la București, fără îndoială în vederea unei alianțe defensive între România și Polonia, se pare că a convins guvernul nostru de oportunitatea și necesitatea lui. A spus că sîntem mai direct expuși unui atac decît Polonia, din cauza resurselor pe care bolșevicii le găsesc la noi în timp ce în țara lor, pe mai multe sute de kilometri, nu întîlnești o oale — această zonă devastată fiind cel mai bun zid de apărare pentru ei.

Sentimentul meu este că Lenin, trecînd peste orice, se gîndește să ia contact cu Germania și că acest obiectiv, astăzi mai ales, este cel pe care îl urmărește. Nu este mai puțin adevărat că soarta noastră este legată de cea a Poloniei și că odată aceasta încinsă, vom fi în aer. Sînt deci motive destule pentru a

preveni acest eveniment, pentru a lua măsuri de siguranță, chiar dacă interesul nostru este de a trăi în bune relații cu sovietele, care îmi par mai puțin de temut decît o restaurare țaristă.

12 martie. Prințul Știrbey: Jacques Elias² știa că Germania va refuza a se supune la Londra. Acuma a primit știri din Germania că situația e de tot gravă, fiind cu puțință izbucnirea unui nou război.

Ieri colonel Rasoviceanu spunea că armata germană este în ființă sub diferite numiri de administrație polițienească, iar din mitraliera din nou inventată cu 2 țevi mișcătoare, pentru a putea seceră mai bine, nu s-a găsit nici un exemplar cu ocazia adunării armamentului. Ungaria primește armament din Anglia. Mișcările revoluționare din Rusia pot aduce mari surprize. Cîtoroi crede că dispariția lui Lenin și Troțki ar fi o nenorocire pentru pacea Europei.

Asară mă întîlnesc cu Ion Nistor, care ieșea din audiență la rege. I-a spus că ne garantează linistea la Universitatea din Cernăuți, al cărei rector este, dacă se vor numi cei doi străini dr. Last și dr. Erlich. Acest din urmă a venit la București și prin lingușiri și-a cîștigat sprijinul lui Iorga.

— Iorga e setos de laude și măguliri.

— Îl lăudăm și noi destul, dar nu putem să-l așezăm în altar ca să ne închinăm în toată ziua.

18 martie. Vorbesc prințului Știrbey despre nevoia de

² Jacques M. Elias (1844-1923), bancher român. A întemeiat, cu doi frați ai săi, o casă de bancă în 1877 cu sediul în București și Viena. S-a ocupat și de întreprinderi industriale, între altele, fabrica de zahăr de la Sascul. Mai tirziu, a fost între fondatorii Băncii Generale din București. A lăsat prin testament averea sa (370 milioane lei) pentru crearea unei fundații cu numele de „Menachem H. Elias” (tatăl donatorului), ca să zidească și să întrețină un spital, un gimnaziu și o școală profesională, a instituit ca legatar universal Academia Română, iar executor testamentar pe avocatul Em. Pantazi (cf. *Dictionarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească”, București, 1931*).

¹ La 3 martie 1921, la București a fost semnată o Convenție de alianță defensivă între România și Polonia, de către Take Ionescu și prințul Eustachy Sapieha, ministrii de externe ai celor două state. Convenția a intrat în vigoare la 25 iulie 1921. Tot atunci, șefii statelor majore generale ale celor două țări au semnat o Convenție militară, care prevedea acordarea de sprijin militar reciproc, în cazul în care una dintre ele ar fi atacată pe frontiera de răsărit.

a se alege cu chibzuință an-turajul prințului Carol, căci greșelile pe acest teren se răzbu-nă aducând greutăți di-nastiei și țării. În Japonia moștenitorul a fost cunoscut de Togo¹ și de alți frunțași. La noi a fost o rușine. Un cap de nucă seacă, g-ralul Atanasescu, a înlesnit nenorocirea cu Zizi [Lambrino].

— La asta sîntără vinovați cu toții.

— Apoi tocmai de aceea trebuie să ne ferim mai bine în viitor.

Propun pe d-na Rădules-cu-Pogoneanu ca profesoară de limba română a principe-lui moștenitor; pe Ciotori ca secretar particular, căci tre-buie să fie și civili pe lîngă print, nu numai militari.

20 martie. Ieri mare scan-dal la Cameră împotriva lui Argetoianu cu permisele lui Schuller și cu paguba țării de sute de milioane².

Prințul Știrbey zice că Schuller este omul g-ralului Averescu și Argetoianu su-feră pentru general.

Pe de altă parte Argetoianu zice că Take Ionescu a dat opoziției actele cu permisele Schuller. Afacerea Tișița, scoasă la iveală, a fost răs-punsul lui Argetoianu față de takîști. Persoanele și afacerile — astea au fost preocupările Parlamentului care n-a fost în stare să voteze nici una din

legile făgăduite.

— Ce va ieși din toate astea zise prințul Știrbey.

— Tirania și apoi revoluția. — Și iar tirania.

31 martie. Ziarul *Dimineața* din 31 martie 1921 publică următorul anunț:

„Contrar celor afirmate de unele ziare, *Țara Nouă* va pu-blica astăzi următorul scurt comunicat. Nici un membru al opoziției naționale n-a ce-rut audiență regelui”.

Spun despre asta prințului Știrbey care-mi răspunde semnificativ: Și totuși lorga a cerut audiență la rege, acor-dîndu-i-se pe mîine.

— Panaitescu îmi spune că Maniu nu vrea să mai vadă pe rege, pentru că i-a dat o făgăduială de care nu s-a ținut.

— Asta se prea poate, fiind în obiceiul regelui.

— Nu-i bine să-și piardă încrederea.

Seara. Panaitescu îmi spune: Noi, comitetul Federa-ției, hotărîsem a nu cere au-diență la rege, ci a aștepta să fim chemați, pentru că un fapt ca retragerea a o sută de deputați trebuia să îndemne pe rege a cere lămuriri nu numai de la președintele Ca-merei, ci și de la cei retrași. Acum lorga, Țup! cu cererea de audiență. Comitetul Federației trimite pe Panaitescu la lorga să-i dea a înțelege că nu poate vorbi în numele Federației.

Lorga furios răspunde: Cre-deți voi că-mi sporîți cu ceva autoritatea? Prea multe mă faceți să inghit. (Făcea aluzie la manifestul către țară al Fe-derației, pe care lorga îl re-dactase într-un fel, iar comi-tetul l-a schimbat aproape pe

¹ Heihachiro Togo (1847-1934), amiral japonez; a comandat flota ja-poneză în timpul războiului cu Rusia din 1904-1905.

² În anii care au urmat încheierii primului război mondial, economia românească trecea printr-o criză de reasezare, de care au profitat mulți afaceriști oneroși. Astfel „afacerea Argetoianu-Schuller” (o tranzacție cu bonuri de tezaur ale Băncii Naționale, C. Argetoianu fiind ministru de fi-nanțe în guvernul Al. Averescu) a pă-gubit statul cu peste 18 000 000 lei. Alte afaceri din acea perioadă: „Tăs-lăoanu” (hîrtie introdusă în țară fără vamă pe seama Ministerului cultelor — pagubă 10 000 000 lei); cele ale colonelului Boyle, protejat al reginei Maria, care făcea jocurile trusturilor engleze de petrol; la Ministerul de război, generalul Râșcanu interzisese organelor financiare să mai contro-leze cheltuielile armatei, ministerul devenind o „vlăsie în care fondurile bugetare erau manipulate în disprețul celor mai elementare dispozițiuni ale legii contabilității publice” (*Dezba-te-riile Adunării Deputaților*, ședința din 11 martie 1921).

În p. 36: N. lorga (dreapta) și A.C. Cuza

Imagini de la înmormîntarea regelui Carol I

de-a-ntregul, întocmind unul nou pentru săteni — redactor Em. Panaitelescu.)

Panaitelescu încheie: Iorga e ca o muiere isterică ale căreia toane se schimbă de la un ceas la altul. Miercuri era pentru retragerea din Camera, joi pentru revenirea la începutul fiecărei ședințe.

Eu adaug: Dr. Lupu a spus lui Ionel Diaconescu că Iorga înclină acum spre liberali.

— Am auzit și eu că Brătianu ar fi cerut lui Iorga o întrevedere.

4 aprilie. Noul episcop de Argeș, Visarion Puiu, îmi aduce textul discursului său la investitură. Găsește că foarte bine a făcut rețelele vorbind mai mult despre Basarabia la investitura lui Gurie, pentru că sute de preoți basarabeni nu vor să-l recunoască bine ales. Și la drept vorbind este foarte slăbuț și lipsit de energie. Cît de anal-fabet e Dionisie, dar e înzestrat cu mai multă voință și bun simț. Poate că investitura și discursul regelui îi vor în-tări situația zdruncinată; va trebui însă ca atunci cînd se vor crea episcopii de Hotin și Cetatea Albă, să fie aleși oameni cu vlagă din Vechiul Regat, căci în Basarabia nu mai este nime, care să fie vrednic de cirja episcopală.

Atunci i-am spus că ar fi bine să cheme Gurie pe părintele C. Bobuleșcu la Chișinău, pentru ca să aibă un suflet curat și un cercetător priceput al trecutului bisericii basarabene. A găsit ideea bună. Am vorbit și despre părintele Nicolae Popescu, pe care putregaiul înrăutățit de la Facultatea de Teologie îl răspinge.

Mitropolitul Pimen găsește că ar trebui adus la București „geniul” de R. Cîndea din Cernăuți, iar Naș Popescu să meargă la Cernaui.

— Astea-s idei de-ale lui Pimen, care vrea să fie moldovenii în Muntenia, muntenii în Moldova, ardelenii la noi. Dar ardelenii nu vor să audă de noi la ei. Tot așa a făcut și cu Gurie. Mergînd Nicodim la Chișinău a vrut să aducă vicar la Iași un basarabean și m-a întrebat despre Gurie.

I-am spus adevărul, despre care s-a încredințat și Pimen mai tirziu.

În privința episcopiei de la Argeș, dorește ca jumătate din palatul episcopal să se dea în seama episcopului pentru cancelarii și locuința episcopului.

13 aprilie. Avînd treabă la Ministerul de externe, trec și pe la Iorga. Îl găsesc cu totul dezgustat de purtarea ardelenilor și basarabenilor, care prin interpelările lor dau arme în mîna dușmanilor țării din lăuntru (Cristescu [frun-țas al Partidului Socialist] își freacă mîinile) și din afară (ungurii și rușii adună material pe care ni-l dau în față prin presa străină). Îndrănesc a spune că mai bine mergeau lucrurile sub străini. Uită că am jertfit 800 000 [de oameni în război] noi, Vechiul Regat, pentru dîșii. Uită că i-am scăpat de prada boșevicilor. Hotărît că sînt mai răi decît noi cęsti din Vechiul Regat.

Și n-ai cu cine lucra, pentru că toate grupurile din opoziție își au decalogul din care nu vor să iasă. Mihailache într-un fel, basarabeni altfel, ardelenii altfel, dr. Lupu așijderea.

Te uiti pe banca ministerială și te-apucă jalea și dezgustul. Un prim-ministru care se coboară la amănunte meschine. Take Ionescu fără partid și fără autoritate, miniștri nuli al căror număr se sporește din zi în zi.

Regele nu mișcă și lasă lucrurile să se înrăiască, fără nici o împotrivire.

Unde mergem?

— Spre liberali.

— Să zic, dar spune-mi ce oameni au în afară de un Mirzescu și Jean Duca.

— Constantinescu — Porcu [Al. Constantinescu].

— El e omul cel mai cumințe și mai așezat. Dar Brătianu face ca doctorul care vîzînd că clientul a chemat pe alt doctor, se bucură de agravarea bolii.

— Comparația nu-i tocmai potrivită, pentru că agravarea bolii se face pe trupul țării, care-i al nostru al tuturor. Am vorbit cu prințul Știrbey

despre un guvern de concentrare sub președinția lui, dar vîd că el face, parcă am trăi în răi.

— Se vede că prințul Știrbey îi e groază să se vîre în asemenea viespar.

— Știu afită că, dacă n-ăș avea familia asta numeroasă de întreținut, mi-ăș face sama, ca să scap de dezgustul în care ne zbatem.

Mi-a arătat cărțile nouă ce-a mai publicat și-mi spune că, prin fiul lui [Gh. I. Brătianu], Brătianu i-a trimis și tatălui său una din cărți. I. Brătianu i-a trimis carte de vizită.

16 aprilie. Prințul Știrbey îmi spune că în toate părțile vede grijă și nemulțămiri politice, numai la liberali, prin glasul lui Duca, a auzit mulțămire (ce criminali care se bucură de răul țării pentru că le aduce apă la moara lor).

Vasile Goldiș (ardelenii au făcut un sfat de o sută la Sibiu) găsește că rău au făcut ardelenii să se amestece în politica Vechiului Regat. Acuma au ajuns la aceea ca la alegeri să se prezinte românii împărțiți în 4 tabere (Partidul Național, averescani, țărăniști și liberali) pe cînd sasul sau ungurul se bucură de nemulțumirea tuturor. De aceea credința lui este că trebuie ca guvernul central să fie din Vechiul Regat, iar românii din Ardeal, Basarabia și Bucovina să dea concursul pe baza tratatelor de principii.

Prințul Știrbey a răspuns: E frumos în teorie, dar în practică asta înseamnă separatismul cu urmările sale triste și paralizarea guvernului central care va fi la discreția provinciilor alipite.

Emil Panaitelescu e nemulțumit că între ei începe ruptura.

Caretaș a venit din partea lui Take Ionescu, spunîndu-i următoarele: Take vede că pe lîngă rege nu mai este nime care să-l sfătuiască. Că prințul Știrbey se bucură de multă trecere și că ar dori

să-l vadă. Amintește că la Iași i-a fost de mare folos atît în chestia agrară (împiedicîndu-l a ieși din guvern) cît și în chestia evreiască, obținînd de la rege o declarație împăciuitoare.

Prințul Știrbey a răspuns: Mi se pare că e prea tîrziu a repara greșelile de care cu voie sau fără voie Take Ionescu e răspunzător.

Caretaș: Ba Take e mai tare ca oricînd și întîlnirile cu Iorga se înmulțesc.

Cînd am ieșit de la prințul Știrbey, vîd pe stradă pe Vaida cu Iorga stînd de vorbă cu multă gravitate.

Dr. Lupu îmi spune că nu-i chip de lucrat cu Iorga. Chestia retragerii din Cameră el a provocat-o, cu cuvintele: Vorbesc pentru ultima oară în această Cameră osîndită la dizolvare.

Take Ionescu l-a convins că nu-i bine să se retragă. S-atacînd a zis că vor veni la începutul fiecărei ședințe. Pe urmă a zis că se duce el singur. În sfîrșit, prin Take Ionescu a stăruit pentru iertare. Eu [dr. N. Lupu], m-am opus la această umilință dar am rămas singur.

Acuma Iorga zice că Vintilă Brătianu este omul care ne trebuie. Hotărît că trebuie să ne scuturăm de Iorga care se conduce numai de impresii personale schimbătoare de la o zi la alta. Vom face un partid țărănesc unitar. ■

Selecție și prezentare:
Gabriela DUMITRESCU

Continuă, în nr. 11/1992, însemnările lui G.T. Kirileanu din 1921: Tîrziu la cu Zizi Lambrino; proiectele financiare ale lui Titulescu; prințul Carol se întoarce cu soția de la Atena; tratate secrete Moscova-Berlin; Take Ionescu la Belgrad.

LÉON DAVIÇO:

A XX-a aniversare a patrimoniului mondial — o reușită

La 8 octombrie, la Paris, a luat sfîrșit suita de manifestări care a durat 3 luni (concerte, o mare expoziție internațională, 30 de expoziții naționale, un simpozion internațional, precum și numeroase expuneri) dedicate celei de-a XX-a aniversări de la semnarea Convenției internaționale pentru protecția patrimoniului mondial cultural și natural. Este una dintre realizările cele mai importante ale Organizației Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură. Invitat de UNESCO pentru a urmări cele mai importante acțiuni desfășurate în acest răstimp în capitala Franței, am avut mai multe conversații cu Domnul Léon Daviço, responsabilul proiectului acestei aniversări. Sînt bucuros să redau pentru cititorii noștri cîteva din opiniile Domniei-Sale.

În urmă cu 20 ani, la 16 noiembrie 1972, cînd, la inițiativa UNESCO, Conferința generală adopta Convenția denumită a patrimoniului mondial, începea un drum lung și necesar pentru a releya conștiinței umanității, întregii comunități internaționale esența istorică a înșirării civilizației: omul, națiunea și valorile create. Prima reuniune a Comitetului a avut loc în 1977, iar în 1978 primele obiective au apărut pe harta Patrimoniului Mondial. Erau parcul Yellowstone din Statele Unite și insula Gorea din Senegal. Astăzi Convenția numără aproape 130 de state semnatare, iar harta patrimoniului mondial 358 de valori în același timp naționale și universale.

Din Țara de Foc pînă la Zidul Chinezesc, din România pînă în Australia, aceste 358 de lucrări de artă sau naturale au beneficiat de aportul UNESCO, socotite a avea o valoare universală excepțională. Între acestea din România este înscrisă deocamdată Delta Dunării.

Am specificat domnului Daviço (ca și altor înalți funcționari UNESCO) că încă două capodopere din România își merită locul pe harta patrimoniului mondial: mănăstirile din Bucovina și ansamblul monumental creat de Constantin Brîncuși la Tîrgu-Jiu (de a cărui protejare, amenajare, restaurare și punere în valoare se preocupă de un an două fundații internaționale Constantin Brîncuși, al căror statut a fost autorizat de guvernul și de Senatul României).

Domnul Léon Daviço este totodată omul care a reușit să adune o pleiadă de artiști de valoare internațională (Alexandre Lagoya, Alexis Weissenberg, Ivry Gitlis, Ferruccio Furlanetto, Gilbert Varga) pentru marea gală a patrimoniului mondial din seara de 8 iulie 1992. Domnia-Sa mi-a spus: Trebuia să găsim un nume celebru, un artist pentru a înconjura această seară. Am apreciat că Mariana Nicolesco, o adevărată Divă a operii, care strălucește pe marile scene ale lumii de la Metropolitan la Scala, de la München la Salzburg, de la Hamburg la Madrid, este tocmai personalitatea care ne trebuie. Mariana Nicolesco a fost aplaudată la UNESCO de un parter de ambasadori, iar România, a găsit în ea o reprezentantă desăvîrșită.

Să amintim că directorul general UNESCO, domnul Federico Mayor, un bun prieten al României, exprima de curînd voința sa profundă de a consolida acțiunea Organizației în favoarea patrimoniului mondial. „Gala care este oferită astăzi — spunea domnul Mayor la 8 iulie 1992 — datorită generoasei participări a unor artiști de renume mondial, este merită tocmai să simbolizeze această voință”.

Nu putem încheia decît subliniînd că vom căuta ca într-un număr viitor să publicăm tabloul celor 358 de valori de pe harta Patrimoniului Mondial pe care istoria se întîlnește cu arta și natura.

Cristian POPIȘTEANU

„Duminică, 6 octombrie a avut loc marea demonstrație legionară la București... De unde a pornit această mișcare și unde a ajuns! De altfel, cea mai surprinsă trebuie să fie astăzi ea însăși. Terorismul pe care l-a practicat ca și jertfele proprii ce a trebuit să le suporte nu au fost de natură a justifica să i se încredințeze friele țării, în momentele cele mai grele. Cit de jos trebuie să fi decăzut însă toate grupările politice ale țării, ca succesiunea guvernării să-i fi revenit, cu atita ușurință, tocmai mișcării legionare. Decimarea la care a fost supusă Garda de fier anul trecut [1939], după asasinarea de către aceasta a primului ministru Armand Călinescu, n-a mai fost o măsură de ordine publică normală, ci cea mai probabilă pierdere de cap. Orice represalii care depășesc intimidarea scot din luptă moral pe aceia care le-au practicat. Deviza lui Talleyrand: «prefer o nedreptate dezordinei» nu justifică a transforma o represiune într-un carnaj. Gardiștii judecă azi pe aceia care deținând puterea au decis acel măcel în masă al gardiștilor asasini: adevărata vină ce o poartă acei sanguinari oameni ai ordinii a constat însă nu în a fi făcut uz de mină forte pentru a curma anarhia teroristă ce amenința orinduirea statului care le era dată în pază, ci în a fi slăbit însăși orinduirea statului, minuiind autoritatea publică cu disperarea unor aseaiați.

Întemeindu-și puterea de convingere pe suprimarea fizică a adversarului, Garda de fier s-a făcut la rîndul ei vinovată de a fi îndreptat cu predilecție arma tocmai contra acelor din lagărul celălalt, cărora excepțional nu li se recunoștea altă vină decît a fi fost și ceva mai curați și consecvenți (cazul [prim]-ministrului I.G. Duca sau al profesorului Ieșean Traian Bratu).

Față de cel care determină curente politice, judecata din urmă o exercită Istoria. Și analog literei evanghelice care presupune

VICTOR IAMANDI:

„De ce
am combătut
Garda de fier?“

că «celui ce are i se va mai da, iar celui ce n-are i se va lua și ce are», Istoria condamnă totdeauna pe acel care pierde o situație și niciodată pe aceea care o uzurpă. Este însă o mare deosebire între Istorie și Cronică. Pe cînd Cronică valorifică numai la cursul zilei, Istoria dimpotrivă, numai după ce se cunoaște rezultatul final al unei mișcări. Astfel că, pentru moment, esențialul nu este izbinda legionarismului, care, în aclamațiile străzii, a primit în dar puterea, în loc să o ia cu asalt, ci caracterul «generos» pe care îl afișează consternată mișcarea legionară față de faptul că i s-a încredințat guvernarea țării tocmai cînd se aștepta cel mai puțin. Dacă această schimbare se datorește [faptului] că, în realitate, locul este acela care sfințește omul și nu invers, sau influenței exercitate de generalul Antonescu — care printr-un straniu concurs de împrejurări s-a instaurat în rolul de unic conducător al statului, fără să fi dispus de partizani și fără ca nimeni autorizat să fi avut prilejul să-l proclame sau, în sfîrșit, fondului adevărat de care era animată această mișcare, abia mai tîrziu se va putea lămuri...

Politica prezentă a regimului legionar închipuie în mod straniu posibilitatea unei redresări interne printr-o completă subordonare externă. Poate pentru purificarea internă, de care țara avea extremă nevoie, situația să se prezinte destul de prielnică azi, cînd toate formațiunile, cu frunțașii lor cu totul, sînt cu desăvîrșire compromise, iar organismul statului este pînă în temelii sale dezorganizat. Dar chiar dacă ar reuși această operație, problema capitală a refacerii României Mari, așa cum i-a stabilit pentru eternitate celălalt război adevăratele hotare naționale, nu se poate pune din nou, decît [atunci] cînd, în vreun fel, tutela militară germană va lua sfîrșit. Astfel, chiar dacă acest regim ar fi însuflețit de cele mai bune intenții, este condamnat să nu poată ieși din

impasul: de a nu se putea salva pe sine, în cazul cînd Germania este invinsă și de a nu putea reface România dacă Germania este învingătoare!...

La 24.XI., conducătorul statului român, generalul Antonescu, a subscris la Berlin aderarea României la Pactul tripartit dintre cele trei mari puteri totalitare: Germania, Italia și Japonia. Este un act care întoarce România la politica regelui Carol I [de alianță cu Germania și Italia — n.n.]. Și mai aproape de trup este faptul că o oarecare noapte a Sf. Bartolomeu a avut loc la închisoarea Jilava de lângă București, în seara zilei de 27 noiembrie și sint semne suficiente că altele similare îi vor urma curînd. Actul s-a săvîrșit în ajunul revizuirii procesului legionarilor uciși de guvernul trecut fără judecată, prin poliția legionară a actualului guvern, din nou fără judecată. Este desigur o lecție radicală ce s-a aplicat prin acest spontan masacru. Numai că o astfel de lecție are dezavantajul că în loc să slujească a pune capăt metodei odată pentru totdeauna, în realitate îi dă abia ocazia a se perpetua sub forma de vendetta... Politica exercitată prin carnaj, în loc să favorizeze acțiunea constructivă, după ce a suprimat orice opoziție, nu face decît să treacă puterea în mina acelor lipsiți de scrupule, care nu sint totdeauna și cei mai calificați să dicteze reformele necesitate de un stat împins de predecursorii lor în marginea prăpastiei. Recurge la masacru nu acela ce este sigur pe poziție, ci cel în care frica de adversar la formă de adevărată panică. Transformă poate în furie această frică și completa lipsă de resurse constructive de care ajunge să-și dea seama acela pe care numai proprietatea vîntului de a ridica cel mai sus ce este mai ușor l-a proiectat pe jîlțul unui conducător de stat. Căci altfel, ar fi mai ușor să cîștigi masele prin înfăptuiri pozitive, decît numai distrugînd; cu atît mai mult cu cît intimidarea gloatei se obține ușor prin teroare, însă teroarea n-a cîștigat niciodată simpatia și devotamentul celor intimidati!.

Pașajele reproduse își vor spori valoarea lor istorică dacă vom preciza că ele au fost desprinse dintr-un jurnal inedit datorat lui Marin Simionescu Rimniceanu, filosof, estetician și sociolog, membru al Academiei Ro-

mâne, coleg și prieten cu Vasile Părvan. Cu ele am dorit să-l introducem pe cititor în atmosfera atît de dramatică și încă atît de puțin și unilateral cunoscută a anului 1940 — anul profundelor drame și zguduirii din istoria poporului și a statului unitar-național român. Însemnările pe care le-am reprodus poartă datele de 8 octombrie și 30 noiembrie 1940 și comentează aspecte definitorii ale guvernării legionaro-antonesciene din perioada septembrie 1940 - ianuarie 1941. Pentru aceste motive le-am și crezut nimerite spre a prefața un alt document inedit, pe care revista îl pune în circuit public în aceste vremuri în care rescrierea istoriei și așezarea ei pe făgașul adevărului este o necesitate adînc resimțită de societatea românească post-revoluționară.

Ceea ce vom supune atenției cititorului este un memoriu adresat de Victor Iamandi, în octombrie 1940, lui Ion Antonescu, în vreme ce, alături de alți foști înalți demnitari ai regimului regelui Carol II, prăbușit în prima decadă a lunii septembrie 1940, se afla arestat și depus la închisoarea Jilava. Peste numai o lună de zile și el și-a aflat năpraznicul sfîrșit în acea noapte de groază 26/27 noiembrie, care a cutremurat întreaga țară. Textul documentului nu are nevoie de alte comentarii și explicații; înainte însă de a-l reproduce, vom preciza că a fost intitulat de autorul său astfel: Memoriu asupra activității mele politice, a ideilor și a concepțiunilor ce m-au călăuzit într-o carieră publică de aproape un sfert de veac. Rolul pe care l-am avut de la 14 noiembrie 1933 și pînă la 6 septembrie 1940 în calitate de subsecretar de stat și de ministru la diferite departamente și de consilier regal pe care le-am deținut în acest interval de timp. Adresat domnului general Ion Antonescu, conducătorul statului român și președinte al Consiliului de Miniștri. Să mai spunem doar că date fiind împrejurările în care a sfîrșit autorul acestui memoriu, el poate fi considerat ca un testament politic, un fel de ultim cuvînt al condamnatului, chiar dacă acesta nu-și cunoștea sentința ce urma a fi pronunțată de un tribunal care, din nenorocire a fost substituit de setea răzbunării.

Marian ȘTEFAN, Gheorghe NEACȘU

Fac parte din generația care și-a început studiile universitare în toamna anului 1910 și le-a terminat în 1914, cînd începea războiul mondial. Am apărut de atunci și pînă astăzi regimul de stat, sprijinit pe ideea națională și pe aceea a libertăților publice, așa precum s-a dezvoltat de la 1859 și pînă în ajunul evenimentelor tragice din ultima vreme, cînd prin gre-

șeli grave și prin acte reprobatibile s-a ajuns la dezmembrarea țării și în pragul războiului civil.

Mi-am făcut educația la școala naționalismului cultural al profesorilor A.C. Cuza și N. Iorga, iar instruirea la Universitatea din Iași, unde, în anii 1913 și 1914, mi-am luat licențele în drept și litere. M-am ridicat din rîndurile mulțimii anonime (tatăl

meu a fost un modest și cinstit învățător, care timp de 40 de ani a muncit pentru țărînimă), înfruntînd toate mizeriile unei vieți de lipsuri și de nevoi, pentru a izbuti să-mi asigur, încă fiind student, un loc de frunte în generația mea. Am condus centrul studentesc din Iași în anii 1912 și 1913, am militat în politica românească a profesorului A.C. Cuza, pentru a căru

alegere în camera deputaților din 1914 — după ce două decenii fusese împiedicat de adversari fără scrupule să izbutească —, am dus, împreună cu tineretul universitar care m-a secondat de aproape, o luptă dintre cele mai hotărâte.

În timpul neutralității, am organizat congresul studențesc de la Galați (august 1915), impunând ca președinte al acelei manifestațiuni naționale pe dl. Vasile Stoica, reprezentantul tineretului transilvănean (astăzi domnul Vasile Stoica este un distins membru al diplomației noastre) pentru a da opiniei publice impulsul necesar pentru a-și îndrepta întreaga sa atențiune înspre Ardealul care trebuia eliberat. La acest congres la care au participat Octavian Goga și Vasile Lucaci, am avut cinstea de a saluta în mijlocul tineretului prezența simbolică a poetului „pătimirii noastre”, care venise în Vechiul Regat pentru a cere războiul pentru dezrobirea Ardealului.

Primăvara tragică a anului 1918, după ce-am fost demobilizat, văzând că între cei doi conducători ai naționalismului adevărat — profesorii A.C. Cuza și N. Iorga — se produsese o gravă disensiune, încă din parlamentul din 1917, pe chestiunea expropriării latifundiilor, m-am înscris în rândurile Partidului Național-Liberal, care declarase în 1916 războiul pentru unitate și care aștepta sub acuzare și sub judecată, ceasul în care România Mare trebuia totuși să se realizeze.

Activitatea mea în Partidul Național-Liberal

Am urmat în Partidul Național-Liberal linia ideologică și tradiția înfrupturilor Vechiului Regat și ai României Mari, având ca șef și îndrumător pe lon I.C. Brătianu, Vintilă Brătianu, Gheorghe Mirzescu și I.G. Duca, iar mai târziu pe Dinu Brătianu.

Am acționat de la început cu hotărâre și entuziasm, scriind în presa partidului articole zilnice (eram directorul cotidianului *Mșcare* de la

lași) de propagandă și doctrină, vorbind în întruniri publice și Parlament, unde, fiind ales ca deputat de lași aproape fără întrerupere de la 1922 și pînă astăzi, n-am încetat un singur moment de a apăra ideologia național-liberală, care se întemeia pe dreptatea și solidaritatea socială, pe libertățile, pe primulul ideii românești în întreaga sa activitate, iar ca mijloc de ridicare a maselor la rang de factor politic activ și conștient dăduse țării votul universal.

Am repudiat din primul moment al acțiunii mele politice violența, ca mijloc de înălțurare a adversarilor, după cum am repudiat demagogia ca mijloc de captare a încrederei maselor. Am căutat să fac, așa precum spunea Vintilă Brătianu, operă de educare a votului universal și pot afirma că, în cercul meu de activitate de lași, reușisem, prin muncă și moderațiune, să înalț conștiința politică a țărănimii, de care eram legat prin toate fibrele sufletului meu...

Articolele mele zilnice, publicate în gazeta *Mșcare* — oficiul partidului liberal din capitala Moldovei — ca și discursurile rostite în diferite împrejurări, din aceeași perioadă, constituie dovada peremptorie a unei atitudini de ordine și de legalitate românească...

Atitudinea mea față de Garda de fier

Cînd mai tîrziu, între anii 1929 și 1933, a început să se accentueze acțiunea Gărzii de fier — formațiune politică derivată din mișcarea naționalistă a profesorului A.C. Cuza, însă cu mal mult dinamism și cu alte metode, care înțelegea să răspundă la opreliștile și abuzurile poliției-nejste cu violență — n-am ezitat de a lua poziție împotriva acestei noi organizații politice...

De ce am combătut Garda de fier?

Pentru că, de la început, am avut intuiția că acțiunea acestei organizațiuni politice,

dusă de oameni plini de hotărâre și fanatizați de credința lor, dacă partidele vechi nu-și vor înțelege datoria de a lucra pe teren și de a se organiza solid pentru a putea răspunde cu succes luptei ce li se impusese, nu va trece prea multă vreme și întreg regimul așa-zisei democrații naționale se va prăbuși.

Vina mea — dacă se poate spune că este vină — a fost aceea că, dintre toți oamenii politici, am fost singurul care am avut curajul de a ataca Garda de fier, de care, în fond, toți aveau frică, însă tuturora le convenea să fie apărați de alții.

Ca subsecretar de stat la Ministerul internelor, după ce s-a dizolvat Garda de fier prin jurnalul Consiliului de Miniștri de la 9 decembrie 1933 și după asasinarea lui I.G. Duca, întîmplată la 29 decembrie 1933, am dus, din ordinul primului ministru, singur lupta, și în Parlament și în afară, împotriva Gărzii de fier.

Dezbaterile Adunării deputaților din februarie și martie 1934 arată care a fost rolul meu în acea vreme și la ce luptă inegală am fost împins de guvernul de atunci, cînd toți membrii săi evitau să se angajeze la cea mai neînsemnată declarație.

Dar niciodată în acea luptă parlamentară n-am ieșit din cadrul ideilor și al faptelor în discuție, atrăgînd întotdeauna întregii clase conducătoare atențiunea asupra primejdiei ce o pîndește dacă nu renunță la beatitudinea în care se complăcea, pentru a pași la o mare acțiune constructivă și de dinamizare a forțelor de care dispunea.

Firește că n-am fost ascultat, iar ceea ce a urmat confirmă cu vîrf și îndesat prevederile mele statonice.

Cine a dizolvat Garda de fier la 9 decembrie 1933

Nu cred lipsit de interes să arăt că dizolvarea Gărzii de fier de la 9 decembrie 1933 n-a fost un act a cărui inițiativă să fi aparținut guvernului de atunci.

În această privință, pot face următoarele precizări:

În seara zilei de 7 decembrie 1933, fiind convocați acasă la I.G. Duca — în str. Cometei nr. 21 — domnii miniștri dr. C. Angelescu, G. Tătărescu, R. Franasovici, Victor Antonescu și Ion Inculț și subsecretarii de stat Al. Mavrodii, N. Maxim, N. Budurescu și eu, pentru a se examina și decide în chestiunea Gărzii de fier, după discuții care au ținut pînă la orele 21.30, s-a decis nedizolvarea.

A doua zi — vineri 8 decembrie —, fiind chemat telefonic de I.G. Duca să mă duc imediat acasă la el, cînd am ajuns, încă de pe scări, mi-a spus următoarele:

— La ora 11, acum dimineața, să fii prezent la Victor Antonescu (domnia sa era ministru de justiție) spre a se întocmi jurnalul Consiliului de Miniștri de dizolvare a Gărzii de fier.

Surprins de comunicarea aceasta, l-am întrebat pe I.G. Duca:

— Ce s-a întîmplat de aseară și pînă acum, pentru a interveni această neașteptată schimbare?

I.G. Duca mi-a replicat:

— Aseară, după ce s-a ridicat sedința de la mine, am fost chemat de Titulescu, care se întorsese din străinătate în aceeași seară. Firește, m-am dus. Cînd a auzit că s-a hotărît nedizolvarea gărzii, a început să vocifereze, amenințînd că dacă nu se dizolvă această organizație, nu numai că el pleacă din guvern, dar vom avea și complicații externe.

Ne-am dus apoi la Palat și, după discuții violente purtate pînă tîrziu, s-a hotărît, sub presiunea amenințărilor lui Titulescu, dizolvarea Gărzii de fier. Singurul lucru pe care l-am obținut a fost că s-a hotărît că dizolvarea să se facă prin jurnal al Consiliului de Miniștri și nu prin decret regal, cum cerea Titulescu. Pe lîngă că nu este constituțional, dar dacă este vorba să fie împușcat cineva de pe urma Gărzii de fier dizolvate să mă împuște pe mine și nu pe rege.

Cu toate aceste declarații pe care mi le-a făcut I.G. Duca, am plecat, iar la ora 11 m-am dus acasă la dl. Victor Antonescu, unde s-a redactat jurnalul Consiliului de Miniștri pentru dizolvarea Gărzii de fier, cu colaborarea răposatului C. Rădescu, președinte la Înalta Curte de Casație, a domnului G. Tătărescu, V.V. Pella și răposatul N. Maxim, subsecretar de stat.

Am ținut să dau aceste lămuriri asupra condițiilor în care a fost dizolvată Garda de fier la 9 decembrie 1933, pentru a fixa un adevăr în această chestiune, despre care s-au spus pînă acum atîtea lucruri care nu corespundeau realității.

Atitudinea mea a fost, prin urmare, de la început, față de Garda de fier, aceea a unui adversar leal, care s-a ridicat împotriva violenței sub toate formele ei, lăsînd ca biruința să fie cîștigată pe teren, prin propaganda corectă a ideilor și programelor, pentru antrenarea maselor de partea organizației politice mai apropiate de vederile lor și care să poată aduce, prin guvernare, o viață mai bună pentru stat și pentru popor.

Care a fost rolul meu în guvernele în care am făcut parte de la 1933 la 1939

Am fost sfetnicul regelui Carol II, așa precum au fost,

în acești zece ani, atîția dintre fruntașii politici ai țării — unii, de autoritate mai însemnată, alții mai necunoscuți —, căutînd să-l slujesc, în limita atribuțiilor mele, cu devotament, numai în speranța că va fi bine pentru țară.

N-am fost însă un intim al său și nici al anturajului ce-l avea. N-am cunoscut-o și n-am văzut-o niciodată pe Elena Lupescu. O afirm aceasta pe cuvîntul meu de onoare, declarînd că, dacă, sub orice formă, s-ar face dovada că am cunoscut-o sau măcar am văzut-o, sînt gata să-mi aplic singur, în fața lumii întregi, sancțiunile cele mai teribile.

Pentru a ajunge ministru, n-am trecut niciodată prin culisele Palatului și n-am recurs la concursul nimănui. În guvernările Partidului Național-Liberal — de la 14 noiembrie 1933, la 28 decembrie 1937 —, în care am fost zece luni subsecretar de stat la interne, 23 luni ministru de stat fără nici o atribuție și 16 luni ministru al cultelor și artelor — am fost impus și susținut de partid, al cărui devotat slujitor eram de aproape douăzeci de ani și care mă înconjură cu prețuirea și dragostea sa.

Regele, în tot acest timp, mi-a manifestat în mod statornic, dacă nu o fățîșă ostili-

Victor Iamandi, împreună cu premierul Armand Călinescu și alți membri ai guvernului

tate, în orice caz, o indife-
rență și o lipsă de simpatie
cunoscute, de altfel, și de
ceilalți membri ai guvernului
și de șeful Partidului Națio-
nal-Liberal, domnul Dinu
Brătianu și de toți fruntașii
politici ai țării, care erau în
măsură să cunoască situația
de la Palat. În rarele ocazii
când regele îmi cerea — în
audiențele de lucru, firește,
când altfel de audiențe n-am
avut niciodată — opiniunea
asupra vreunei chestiuni mai
generale care ieșea din atri-
buțiunile departamentului
meu îi arătam, clar și precis,
ce credeam eu, însă niciodată
sau aproape niciodată
nu ținea socoteală de părerile
mele.

La 10 februarie 1938, când
s-a constituit guvernul sub
președinția patriarhului Miron
[Cristea], cu șapte foști pre-
ședinți de consiliu ca mi-
nistri fără portofoliu și cu atî-
tea alte personalități, numin-
du-mă ministru al educației
naționale și ad-interim la
culte și arte, am rămas cu
desăvîrșire surprins, pentru
că la orice mă așteptam afară
de a fi introdus de rege, care
nu mă simpatiza, într-un gu-
vern care avea caracterul
unei concentrări naționale.

Am acceptat numirea, așa
precum au acceptat-o și cei-
lalți fruntași politici — în ce
mă privește, avînd și asenti-
mentul domnului Dinu Bră-
tianu, șeful partidului liberal —
numai încredințat că, pu-
nîndu-se capăt luptelor poli-
tice interne — care ajunse-
ră pe acea vreme vecine
războiului civil — se va putea
realiza un regim de adevărată
pacificare între frați și de du-
rabilă solidaritate româ-
nească. Din aceleași conside-
rațiuni, am acceptat la 31
martie 1938 Ministerul justi-
ției, comunicîndu-mi-se cu
două ore înainte de depune-
rea jurămîntului că trebuia să
trec la acest departament,
deoarece la educația națio-
nală și la culte trebuia să
vină un episcop ardelean.

Nu este un secret pentru
nimeni că schimbările de gu-
vern, trecerea de la un depar-

tament la altul și toate modi-
ficările ce se aduceau compo-
ziției guvernelor se făceau
pe neașteptate și fără nici o
consultare prealabilă, decît
doar acelea socotite indis-
pensabile și pe care nimeni
nu le știa.

*Personal, cît am fost minis-
tru, n-am vorbit cu regele ni-
ciodată decît despre chestiu-
nile de resort ale departa-
mentului.*

*În ceea ce privește menți-
nerea ordinii în stat, nu mi-a
dat niciodată nici un fel de
dispoziție și nici nu mi-a ce-
rut opiniunea.*

De altfel, în tot timpul cît
am fost ministru de justiție,
procese de natură politică au
fost judecate de instanțele
justiției militare, încît nici mă-
car din punct de vedere for-
mal suveranul nu avea motive
să-mi vorbească despre astfel
de probleme, iar apărarea or-
dinii în stat și toate celelalte
măsurî în legătură cu ea nu
depindeau de departamentul
meu.

Numai areareori, reprezen-
tanții parchetului civil luau
contact cu autoritățile justi-
ției militare sau cu acelea ale
Ministerului de interne și
atunci ca simpli figuranți,
fără nici un rol activ.

Este adevărat însă că de
multe ori procurorul general
din București, și primul pro-
curor de Ilfov erau chemați
direct la Palat de ministrul
Casei Regale, la Președinția
Consiliului de primul ministru
și la Ministerul de interne de
titularul departamentului, în
special pe timpul lui Armand
Călinescu — de unde prime-
au ordine și dispoziții care
erau aduse la cunoștința
mea, aproape întotdeauna,
după ce erau executate.

Rapoartele pe care mi le
trimiteau procurorii generali

asupra faptelor petrecute în
circumscripțiile lor — o dată
sau de două ori pe lună —
aveau un caracter pur infor-
mativ și nu erau urmate ni-
ciodată de ordine din partea
Ministerului de justiție, pen-
tru a se întreprinde cercetări.
Aceasta pentru motivul că
toate chestiunile care intere-
sau ordinea în stat erau în
competența justiției militare.

Cînd parchetele erau sesizate
de unele chestiuni de
ordine, ele făceau, cel mult,
cercetări preliminare, defer-
rînd fără întîrziere, pentru in-
strucție și judecată, afacerile
instanțelor justiției militare.

Am contra-semnat, ca mi-
nistru al justiției, decretule
legi ce mi se trimiteau și am
făcut promulgarea lor pentru
toate departamentele, căci
acesta era rolul meu consti-
tucional.

N-am făcut nici măcar le-
gea pentru apărarea ordinii
în stat, care a fost întocmită
de ministrul de interne de
atunci și care purta semnă-
tura președintelui de consiliu
care era patriarhul României
și, înainte de a se promulga,
pe aceea a regelui... ■

Doriți să aflați și alte
detalii despre instaura-
rea dictaturii regale?
Care erau raporturile
dintre rege și guvern?
De ce nu s-a desolida-
rizat nici un guvern de
rege? Ce era și ce nu
era un consilier regal?

Citiți partea a doua a
acestui document ne-
cunoscut pînă acum,
pe care o vom publica
în numărul următor al
revistei noastre!

Ne cerem scuze cititorilor noștri pentru faptul că
dintr-o eroare de transliterare — confundîndu-se litera
„n” cu „h” — numele domnului **Edgar Bronfman**, preșe-
dintele Congresului Mondial evreiesc, a apărut tipărit în
mod greșit în numărul trecut al revistei noastre.

TÎRGURI, ORAȘE ȘI CETĂȚI

DINTRE PRUT ȘI NISTRU (VII)

CONSTANTIN C. GIURESCU

LĂPUȘNA¹ (R.S.S. Moldovenească). Situată pe afluentul cu același nume al Prutului, Lăpușna e menționată documentar, pentru

întia dată, în documentul din 25 august 1454 prin care Petru voievod scutește trei care de pește ale mănăstirii Moldovița de vama internă. „Și să nu plătească nicăieri — poruncește domnul — nici în Tîrgul Frumos, nici în Tîrgul Iașilor și nici în Lăpușna (u Lopușnoio), nici în Vadul Călugăresc, nici în Vaslui, nici în Vadul Tuțorei și nici în Mogostești, nici în Tîrgul Romanului”. A doua oară, ea e amintită la 29 iunie 1456 cînd același Petru voievod, întărește liovenilor privilegiul lor comercial. „Cine merge către ținutul tătăresc, va avea să plătească vamă, pentru douăsprezece cîntare de marfă cîntărită, o rublă de argint la Suceava, treizeci de groși la Iași, treizeci de groși la Lăpușna (ou Lapoușnom) și o jumătate de rublă de argint la Cetatea Albă”. Iar cine nu va merge la Cetatea Albă, ci va trece Nistrul pe la Tighina, acela „să dea în Lăpușna vama de la Cetatea Albă, ca și cum ar fi dat în Cetatea Albă, iar în Tighina să nu dea

nimic”. Pentru vitele cornute exportate spre tătari, se va plăti patru groși de cap la Suceava, doi groși la Iași și doi la Lăpușna; iar vama de la Tighina se desființează. A treia oară e amintită Lăpușna (ou Lapoușnom) în privilegiul similar, din 3 iulie 1460, acordat de Ștefan cel Mare liovenilor.

În tustrele date, așezării nu i se spune tîrg, așa cum se spune Tîrgului Frumos, Iașilor și Romanului. Ea avea însă această calitate. Într-adevăr, nici Vasluiului nu i se spune în actul din 1454, august 25, tîrg sau oraș, deși era, așa cum ne-o dovedește scrisoarea lui Ilișă voievod, anterioară cu două decenii (1435, septembrie 1), privind împăcarea cu Ștefan, fratele său. Pe de altă parte, era necesar ca ținutul Lăpușnei să aibă o reședință. Și cum ținuturile sînt vechi, din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, contemporane cu întemeierea statului, e foarte probabil ca tîrgul Lăpușnei să dateze din acea vreme. Noi credem de altfel că ținutul și-a luat numele mai degrabă de la tîrg, decît de la apă, așa cum e cazul cu majoritatea ținuturilor moldovene. Faptul că Lăpușna nu e trecută printre punctele de vamă în privilegiul din 1408, acordat liovenilor, nu constituie cîtusi de puțin o dovadă în sensul neexistenței ei ca tîrg la acea dată. Mai erau, pe atunci, și alte centre urbane — Hirăul, Piatra, Vasluiul, Tecuciul — care nu figurează în amintitul privilegiu. Lipsa ei cu acel prilej în-

seamnă numai că Alexandru cel Bun n-a vrut să încarce prea mult cu vama pe negustorii lioveni care exportau marfă, vite sau oi spre tătari.

Numele Lăpușnei, identic cu acela al apei, este de origine slavă; el derivă din lopus care înseamnă în limba bulgară „scaiu, scaete”. E de observat că, în secolul al XV-lea, documentele slave dau ambele forme: Lopușna și Lapușna. Topicul acesta se întîlnește și în Transilvania și în Bucovina; găsim și formele înrudite Lăpușnic și Lăpuș, în Transilvania și Banat,

ORHEIUL VECI (R.S.S. Moldovenească) este încă una din așezările care au dat numele lor ținutului înconjurat, întocmai ca și Iașii, Hirăul, Hotinul, Dorohoiul etc. El a

trebuit să existe deci în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, cînd țara era împărțită în ținuturi. Săpăturile întreprinse de arheologii sovietici, între 1947 și 1955, dovedesc într-adevăr existența acestui centru încă în secolul al XIV-lea. Au fost date la iveală temelii unei biserici vechi de la începutul secolului al XV-lea; în aceste temelii s-a găsit o monedă de aur din 1361. Au ieșit de asemenea la iveală resturile unor băi — amintirea lor s-a păstrat în documentul din 1588

¹ Continuăm prezentarea vocilor privind orașele dintre Prut și Nistrul din cartea *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene*, apărută în anul 1967, la Editura Academiei, în condiții pe care le-am înfățișat în numărul 4/1992 al revistei noastre.

august 4 care menționează topicul „în dreptul feredeilor” —, băi ce aveau instalație de încălzire pe principiul caloriferului, adică cu abur cald purtat prin olane. Băile datează din secolul al XV-lea și arată un nivel ridicat de viață citadină.

Prima mențiune documentară a Orheiului este din timpul lui Ștefan cel Mare, cînd, la 1 aprilie 1470, găsim printre martorii unui act al cancelariei domnești pe „Gangur al Orheiului”, adică pe pîrcălabul ce-și avea reședința în această așezare. El este penultimul între pîrcălabi, fiind precedat de aceia al Hotinului, Cetății Albe, Chiliei și Neamțului și urmat de pîrcălabul de Roman. Și în actele următoare ale lui Ștefan, pîrcălabii de Orhei apar adesea în lista de martori; înținem boieri însemnați ca Vlaicul și fiul său Duma — unchiul și vărul domnului — care ocupă această dregătorie.

Orheiul face parte din categoria ținuturilor care și-au schimbat vatra. Vechiul Orhei era așezat pe Răut, între actualele sate Trebujeni și Butuceni din R.S.S. Moldovenească, așadar la vreo 18 kilometri spre sud-est de orașul Orhei de astăzi. Schimbarea vetrei a avut loc înainte de 10 mai 1574, deoarece un document, purtînd această dată, amintește de un loc „la sfîrșitul Peșterii, din sus de vechiul Orhei, unde cadă drumul Orheiului vechi în Răut”. Pricina pentru care s-a făcut mutarea vetrei nu e cunoscută; se crede că ea ar fi distrugerea cetății respective, potrivit ordinului turcesc, de către Alexandru Lăpușneanu, în a doua domnie a sa (1563-1568). Dar faptul însăși

al distrugerii cetății nu este sigur. Observăm apoi că acest voievod, în prima sa domnie, în 1554, întreprinde lucrări în apropiere de vatra Orheiului nou și anume face un iaz mare, construind ieșătura necesară. Nu cumva, la acea dată, orașenii erau stabiliți pe noua vatră și pentru ei făcea Alexandru Lăpușneanu iazul? Poate că acești orașeni nu erau mulțumiți cu locul vechi, stîncos, unde se afla cetatea, loc mai puțin favorabil agriculturii și care nu permitea formarea de iazuri, și au ales altul mai bun, mai în susul apei, unde este astăzi orașul.

Numele Orheiului a fost explicat în două feluri: unii s-au gândit la slavicul Orîh care înseamnă nuc, „nucă”; alții îl derivă din maghiară (Várhely), topicul avînd, în cazul acesta, înțelesul de „loc păzit, cetate”. Mai probabil pare a doua explicație, dat fiind că găsim o localitate Orhei și în Transilvania, raionul Bistrița, regiunea Cluj. Nu credem ca acest nume să fie o amintire a șederii ungarilor în partea centrală și de miazăi a țării dintre Prut și Nistru, înainte de a se deplasa spre Panonia; nu e exclusă însă, după părerea noastră, o moștenire din epoca dominației pecenegilor și cumanilor, a căror limbă, veche turcească, era înrudită cu a maghiarilor.

Orheiul a avut, ca și celelalte orașe și cetăți moldovene, un ocol care cuprindea mai multe sate. Făceau parte din ocolul Orheiului: 1) *Molovata*, sat dăruit în 1602 iunie de către Ieremia Moghila voievod lui Ion Căraiman, mare paharnic, pentru slujba și credința ce a arătat în timpul luptelor cu Mihai Vitea-

zul. 2) *Ustia*, pe malul Nistrului, sat întărit, la 15 aprilie 1618, Mănăstirii Solca de către Radu Mihnea. 3) *Ivancea*, dăruită de Ieremia Moghila vornicului Nicoară Donici, și întărită acestuia de Vasile Lupu. 4) *Lucaceuca*, dăruită la 12 iunie 1673 lui Chiriaco Sturzea biv vel jitnicer. 5) *Movilova* sau *Movilăul* pe care Ieremia Moghila l-a transformat în ținț — cu existență, ce-i dreptul, scurtă — și care s-a mai numit și Peștera. De ocolul acestui nou ținț depindeau, la rîndul lor, alte sate ca *Horilcanii*, întărit, la 26 noiembrie 1608, ve postelnicului Dumitrache Chiriță, și *Macicăuții* care e restituit, la 15 noiembrie 1609, fostului lui stăpîn, Toader sulgerul. Ieremia Moghila avusese de gînd „să facă cetate” aci la Peștera — probabil să reamenajeze cetatea de la Orheiul Vechi, care nu mai este utilizată. Știm faptul dintr-un act din 13 mai 1612, de la Ștefan Tomșa; acesta, restituind vechilor stăpîni satele Oxintia și Golăeștii, arată împrejurările în care ele fuseseră luate de domnie. Spune anume că Ieremia Moghila „au avut gînd ca să facă cetate la Peștire, pe apa Răutuului și atunce multe sate boești di prin prejurul Peșterilor le-au fost luat și le-au făcut să fie ocol acei cetăți și au vrut să le dea lor alte sate. Ce întru aceia n-au putut să facă acele schimburi, căci l-au apucat moartea și atunce s-au fost luat și aceste sate Ocșentie și Golăeștii pe Răut”.

Pecetea ținutului Orhei, păstrată pe documente din secolul al XVII-lea, înfățișează un cal. ■

(Va urma)

UN NOU PREȚ

Iată că, odată cu noua etapă a reducerii subvențiilor și reasezării prețurilor, s-au modificat și o serie de costuri privind tipărirea revistei.

Pentru a putea apărea în continuare, pentru a vă oferi și pe viitor, lună de lună, cartea dv. preferată de istorie, sîntem nevoiți a modifica prețul revistei: 100 lei, începînd cu luna octombrie a.c.

Prețul abonamentelor rămîne însă, deocamdată, neschimbat — 225 lei, abonații noștri nemăitrebînd să plătească vreo diferență la oficiile poștale.

Iată o nouă dovadă a avantajelor abonamentului.

Motto

Rădăcinile
Comunității
sînt puternice
și acum ele
sînt împlinite
adînc
în pămîntul Europei.
Ele au supraviețuit
momentelor grele,
ele mai pot
suporta
încă și altele.
Cînd constăți
persistența
sentimentului european
în acest decor
în plină transformare
și stabilitatea
instituțiilor comunitare,
nu te mai poți îndoii
că este vorba
despre o mișcare
puternică
din adîncuri
la înălțimea
epocilor istoriei.

Jean MONNET (1976)

JEAN MONNET

și destinul contemporan al Europei (IV)

Primele succese impresionante ale uluitoarei ofensive a germanilor nu mi-au schimbat — ci dimpotrivă mi-au adîncit — convingerea că într-o zi războiul va fi cîștigat de superioritatea armamentului aliat, continuă să-și amintească Monnet în *Memoriile* sale. Franța și Anglia, cu resursele lor, cu cele ale imperiului lor, cu spațiul de care dispuneau în lume și puternicul ajutor al Statelor Unite, pe care ele puteau conta atîta timp cît nu abandonau lupta, această concepție globală a conflictului îmi hrănea convingerea și mă îndemna să-mi urmez acțiunea pe ace-

leași căi. Hitler era hărțuit. Spațiul și timpul lucrau contra lui. Singura noastră șansă, pentru că nu eram pregătiți să susținem atacuri fulger, era să reconstituim, la adăpostul lovirilor inamicului, un potențial superior celui al său. Nici miracolele, nici acțiunile caritabile, nici apelurile desperate la intervenția americană nu ar fi putut aduce subit ceea ce un efort de organizare metodică, hrănit de o energie formidabilă, ar fi putut produce luna de lună.

Două noi personalități conduceau acum alianța, continuă Jean Monnet. În Franța,

Paul Reynaud îi succedase lui Daladier, iar în Anglia, Winston Churchill îl înlocuise pe Chamberlain, la conducerea Cabinetului de război.

Interesele engleze — cele ale unei mari părți a lumii

Astfel echipa celor care suferiseră umilința de la Munchen fusese împinsă în planul secund. Prim-planul era ocupat de două personalități cărora le erau comune elocvența și patriotismul și care simbolizau spiritul de rezis-

tență. Și unul și celălalt fuseseră „antimüncheniști” violenți. Paralela se oprea aici. Nimeni nu putea fi comparat cu Churchill, un adevărat războinic, încarnare legendară a bătrânei Anglii. Puterea fusese înscrisă în ereditatea sa, puterea supremă în puternicul său temperament, el fiind însă un profund democrat. Vedeam el și dincolo de interesele Marii Britanii? Asta nu cred, dar în spiritul său, ca și în cel al majorității compatrioților săi, aceste interese erau cele ale unei mari părți a lumii. Iar britanicii guvernau mările, pretutindeni unde plutea „Union Jack”. Eram în bune relații cu Churchill, dar, după cum vedea el lucrurile, influența mea trebuia să rămână în raport cu funcția mea, care nu era politică. El respecta Puterea; dar și aprecia dacă forma puterii pe care o exercitam eu îi putea aceeași considerație. Adesea, a trebuit să fac apel la tertipurile, pentru a-i reține atenția.

În calitatea mea de președinte al Comitetului de coordonare, depindeam deoptrivă direct de el și de Reynaud. La 20 mai 1940, am adresat și unuia și celuilalt o scrisoare, în care reluam esențialul din argumentele predecesorilor mei. Ei descoperiseră, accedind la responsabilitățile supreme, că evenimentele nu mai permiteau opțiunile și că discuțiile despre echilibru bugetar sau despre superioritatea armamentului național erau acum depășite: „Pînă acum Franța și Anglia și-au concentrat în mod prioritar efortul în Statele Unite în problema aviației, dar acum, cînd devine probabilă bombardarea intensă a centrelor de producție și a principalelor uzine din Franța și Anglia, un lucru apare urgent: adoptarea de măsuri asemănătoare în Statele Unite, pentru a asigura fabricarea, neîntîrziată și pe o scară cît de vastă posibil, a unor tipuri de arme și de muniții indispensabile pentru continuarea războiului.

Preocupările pentru economia de devize par depășite

de evenimentele ultimei săptămîni. Este, într-adevăr, mult mai important acum să ne convertim cît mai repede posibil dolarii în forță militară, decît să-i rezervăm pentru un moment cînd, fără forță suplimentară, riscăm să succedăm. În afară de asta, riscul pe care America refuză să și-l asume în ce ne privește, dacă nu mai putem plăti, s-a diminuat pînă la punctul de a deveni practic neglijabil.

Potențialul de producție al Statelor Unite este cvasinelimitat. El depășește posibilitățile de care dispune Germania și este mult mai important decît capacitățile reunite ale Franței și Regatului Unit, mai ales de cînd aceste două țări sînt expuse bombardamentelor inamice. În plus, el este susceptibil de o mare expansiune, cum a dovedit-o, în timpul ultimului război, creșterea construcțiilor navale de la sub 200 000 tone la peste 3 000 000 tone pe an. În fapt, în noile circumstanțe ale războiului, Statele Unite pot deveni principala sursă de aprovizionare a Aliatilor, iar expansiunea producției lor poate constitui un factor decisiv în rezolvarea conflictului. Dar, pentru a obține această producție, este indispensabilă o acțiune imediată. Sugerez să fie stabilit neîntîrziat un program comun”.

Am obținut imediat acordul cerut — relatează în continuare Jean Monnet — și, pe 24 mai, am telegrafiat lui Purvis să examineze cu Morgenthau posibilitățile de dezvoltare în Statele Unite a unui vast potențial de armament și de muniții, cum se procedase în cazul avioanelor. Putea fi sporită producția de tunuri antiaeriene și antitanc, ca și cea de tancuri grele, sau trebuiau reprofileate alte uzine? Care ar fi răstimpul? Dar evenimentele se precipitau. În zilele următoare, armata engleză, repliată la Dunkerque, a fost evacuată greu de pe continent. Alianța nu mai era reală pe teren. Din punct de vedere moral, era foarte zdruncinată de reproșurile reciproce. Oare nu asta căuta Hitler?

Propaganda lui a știut să deformeze circumstanțele evacuării de la Dunkerque, pînă la a face din aceasta, în ochii multor francezi, simbolul egoismului britanic. Și totuși, pot depune mărturie că spiritul de solidaritate nu le-a lipsit aliaților noștri în acele zile dramatice. La 2 iunie Silvia [soția lui Monnet] care citise în ziare că un tren de soldați francezi sosise la Londra, mi-a telefonat la birou: „Trebuie să-i invităm la prînz pe cîtiva din băieții ăștia...”. Erau în majoritate ofițeri, iar cei trei pe care i-am avut la masă păreau persoane ieșite din filmul ce ne emoționase cu cîtiva ani în urmă, *La Grande Illusion*: un israelian, un aristocrat și un mic burghez. Salter și Plevén, care au fost cu noi, ar putea depune mărturie că acești oameni nu au adus nici o acuza englezilor: „Îmbarcarea lor se face conform ordinului, dar de partea noastră nimic nu e organizat, soldații noștri se agăță de bărcile engleze supraincărcate. Este tragic să-i vezi îmbrînciți...”. Am hotărît că trebuia să facem tot ce ne stătea în putință. Împreună cu Salter și Plevén, ne-am dus să-l vedem pe Churchill.

El era sensibil la situațiile omenesti, dar, în aceste vremuri teribile, se comporta ca un comandant militar, angajînd planuri riguroase: „Operațiunile de evacuare a trupelor noastre trebuie încheiate astăzi-seară la miezul nopții. — Dar nu mai rămîn decît 25 mii de soldați francezi pe plaje... — Am făcut ce ne-a stat în puteri. Sînt acolo toate mijloacele noastre, inclusiv veliere și bărci...”. Churchill avea puterea supremă, ordinul de luptă pe uscat și pe mare depindea de el. Noi am știut să-l convingem, și el și-a modificat ordinele. Operațiunile au fost prelungite la Dunkerque, în ciuda oboselii maxime a marinarilor englezi și datorită eroismului lor. Pe 4 iunie, la ora 14.23, cînd a fost atinsă limita posibilului, 26 mii de soldați francezi fuseseră debarcați în Anglia.

Churchill nu se încapăținează

În acest 4 iunie, eu — continuă Jean Monnet — încă mai credeam că o nouă linie de apărare comună putea fi reconstituită, dar pentru asta trebuia ca fiecare dintre cele două țări să nu-și caute salvarea prin căi proprii. I-am sugerat lui Churchill ca Anglia să-și ridice pe solul ei o armată de soldați de geniu care să lucreze la fortificații, în vreme ce corpul expediționar să fie readus în Franța, unde noi să obținem dispoziții ca el să fie din nou echipat. Pe 6 iunie, într-o nouă scrisoare, am revenit asupra necesității unității de acțiune: „În vreme ce Germania își concentrează toate forțele asupra obiectivului său imediat, cel mai grav pericol ar fi ca puterea noastră de rezistență să se surprindă a fi insuficientă, pentru că este prea puțin concentrată în mod ferm... Cea mai importantă hotărâre pe care o impun imediat circumstanțele îmi pare a fi legată de utilizarea în comun a forțelor aeriene din ambele țări”. Ultimul bilanț de care dispuneam arăta că aviația aliată combinată ar fi permis o luptă de unul la unul și jumătate de partea germană. Nefiind o singură forță, avioanele franceze și engleze, sub două comandamente, dădeau simultane lupte inegale și desperate.

Era, fără îndoială, prea târziu pentru asemenea reorganizări, iar eu nu puteam măsura adâncimea fisurilor ce minau întregul nostru dispozitiv de apărare. Dar, în mintea mea, un singur lucru era cert: o breșă în solidaritatea noastră ar fi fost deopotrivă cauza și consecința înfringerilor aliate. Această breșă era la fel de periculoasă în spirit și în teren. Trebuia cu orice preț oprită înainte să devină ireparabilă, ceea ce nu se pu-

La Dunkerque, oamenii luptă pentru a supraviețui (sus)
În zorii zilei de 4 iunie 1940, cînd germanii ajung pe plajă, li se oferă un spectacol dezolant

tea face decât printr-o acțiune curajoasă, ce ar fi șocat imaginația ambelor popoare, aflate la marginea disperării. O asemenea acțiune pe care o aveam deja în minte când lucram la coordonarea progresivă, — dar insuficientă, în opinia mea — a efortului de război, căpăta astăzi o nouă semnificație; căci dacă, în cursul lunilor precedente, vi-sasem împreună cu prietenii mei englezi la legături mai intime între țările noastre, poate la o confederație, acum trebuia decisă o unire totală, o fuziune imediată, pentru a ieși împreună din impasul în care fusesem înfundată: a opta între tiranie și libertate. Franța și Marea Britanie trebuiau să-și împletescă destinul în război și dincolo de el. Totul este posibil în momentele excepționale — scrie în continuare Jean Monnet —, cu condiția să fii gata, să ai un proiect clar când totul este confuz. A uni două popoare este o idee simplă, la care, în vremuri normale, spiritul opune rezistență, dar pe care o necesitate extremă o face să apară de dorit: este o problemă de ore. Oamenii care aveau puterea să ia o hotărâre în acest sens fuseseră convinși fără dificultate, pentru că atunci când totul părea a se fi distrus în jurul lor li se oferise o idee constructivă. Trebuise numai ca această idee să ajungă până la ei. Așa se măsură prețul încrederii cucerite încet-încet în relațiile cotidiene, fondate pe sinceritate.

Aveam mulți prieteni englezi ce îmi acordau credit, pentru că îi obișnuisem ca în munca noastră în comun nimic să nu le fie ascuns. Ei m-au ascultat în clipa când nimeni nu mai auzea nimic. Arthur Salter, Desmond Morton, Horace Wilson au pus în joc întreaga lor credibilitate pe lângă Chamberlain, Vansittart, Churchill, pentru a duce la capăt propunerea unui francez fără mandat politic. Churchill, de altfel, nu a acceptat-o cu ușurință și nu i-a măsurat forța decât atunci când a văzut entuziasmul colegilor săi de Cabinet, egali

săi. Ceea ce și recunoaște în mod cinstit în memoriile sale: „Prima mea reacție a fost defavorabilă. Am pus un număr de întrebări, obiecții de fapt, și nu am fost deloc convins. Totuși, problema a fost ridicată la sfârșitul lungii ședințe ținute de Cabinetul de război în această după-amiază. Am fost intrucitva surprins să văd oameni din toate partidele, politicieni serioși, experimentați, angajându-se atât de pasional într-o întreprindere imensă, ale cărei complicații și consecințe nu fuseseră deloc cîntărite. Nu m-am încăpăținat ci, dimpotrivă, am cedat acestui val generos, mînat de voința noastră de acțiune, într-un afît de înalt grad de dezinteresare și de curaj”.

Demnitate britanică

Cred că acum s-a spus fot despre aceste zile de iunie, afirmă în continuare Jean Monnet. Nu mai au mistere. Afacerile de stat nu au nevoie de aparat secret, de o foială de emisari și de intrigi, de care sînt însoțite în realitate și — încă și mai mult — în legendă. Lucrurile cele mai importante sînt în general simple. Desigur, gînduri ascunse există; agitații tulburi, de asemenea. Dar eu le-am ignorat întotdeauna și am procedat foarte bine. La Bordeaux, am întîlnit o atmosferă irespirabilă. Complotul plutea pretutindeni. N-am rămas acolo decât cîteva ore și am fost ajutat să mă întorc în Anglia cu prietenii mei, într-un mare hidroavion, ce ar fi trebuit să transporte în țerg guvernul francez în Africa de Nord.

La Londra, am regăsit o atmosferă de fermitate calmă. Abandonarea unui aliat nu produsese o zguduire. Perdeaua de iluzii destrămindu-se brusc, lăsa la vedere, intactă, forța morală a unui popor, ce nu avea nevoie de o încăpăținare stupidă pentru a crede în invincibilitatea sa: curajul civic era suficient aici. Francezii, ce seoseau în număr mare pentru a continua lupta, erau primiți cu

atenții emoționante. André și Amélie Horré, ce se ocupau de casa noastră, rămăseseră cu noi. Cînd au aflat despre mesajele lui Pétain către francezi, au plîns și nu au mai vrut să iasă din casă: „Ne e mult prea rușine...”, ne-au spus. În cele din urmă, Amélie s-a dus la măcelar, dar s-a întors de acolo și mai răvășită: „Imaginați-vă — a povestit ea — ce mi-a spus. Mi-a spus «Trăiască Franța!». Silvia și Hellé Bonnet au văzut în autobuz un gentleman în vîrstă, cu o cravată neagră, care, auzindu-le vorbind franțuzește, s-a apropiat de ele: „Nu vă întristați prea mult pentru Franța, doamnelor, totul o să revină”. Apoi a adăugat: „Mi-am pierdut de curînd băiatul la Dunkerque”. Această demnitate aveam să o întîlnim pretutindeni, sau mai curînd să o ghicim, într-atît știa fiecare să-și domine trăirile personale.

Marele nostru prieten Bob Brand încătușase în el nenorocirea de a-și fi pierdut unicul fiu. Într-o zi ne-a spus numai atît: „Să nu credeți că asta mă face trist”. A fost singura sa confidență. Viața nu se oprea în acest popor, împotriva căruia se concentră acum toate armele de distrugere. Într-o noapte, cînd ne întorceam la noi dintr-un adăpost, după un atac aerian, portarul ne-a întîmpinat cu un ton de regret: „You missed it — ne-a spus el — we had a very nice cup of tea” (Ați ratat ceva. Am avut o foarte bună ceașcă cu ceai).

Dacă fusesem decepționat de insuccesul încercărilor de a menține guvernul francez în luptă, nu regretam experiența pe care o trăisem recent. Telul meu rămînea de a reuni resursele aliate, inclusiv resursele Imperiului francez. Mijloacele nu ar mai fi trecut prin guvernul metropolitan, care era — pentru a mă exprima astfel — prizonierul vointărilor adversarului, ci prin autoritățile din teritoriile de peste mări, întotdeauna cele numite de guvernul de război.

În ce mă privește, nu avu-

sesem dezbateri de conștiință cu mine însumi, pentru că, la postul la care fusesem plasat și unde hotărâsem să lucrez, înțelesesem că toate forțele reunite ale lumii libere erau aproape suficiente pentru a bloca voința de hegemonie nazistă; prăbușirea frontului din Franța nu schimba direcția eforturilor noastre, impunând intensificarea lor. Războiul avea să fie lung — nu ne puteam îndoi de asta —, dar eliberarea trecea pe același drum, cel al celei mai vaste și mai complete alianțe.

Fără mandat precis

Totuși, un detaliu formal se schimbase pentru mine: Comitetul de coordonare franco-englez nu mai avea rațiunile de existență. Trebuia să-l dizolv. Pe 2 iulie, am trimis o scrisoare pur formală mareșalului Pétain:

„Domnule Președinte de Consiliu,

Prin scrisorile din 20 noiembrie și 2 decembrie 1939, președintele Consiliului de Miniștri francez și primul ministru englez mi-au cerut să accept atât postul de președinte al Comitetului franco-englez de coordonare, avînd ca scop coordonarea efortului de război economic al Franței și Marii Britanii, cît și direcția Comitetului de furnituri franco-engleze în America.

Ca urmare a evenimentelor recente, este un fapt evident că Comitetul de coordonare franco-englez și organizația aliată, atît aici cît și în Statele Unite, trebuie să înceteze să existe. În consecință, nu am altă alternativă decît a vă remite demisia mea”.

Domnului Churchill i-am făcut aceeași comunicare, la care am adăugat:

„Am acționat pînă în prezent ca reprezentant al Aliatilor în serviciul ambelor țări, deopotrivă. În condițiile actuale, sînt profund convins că nu numai viitorul acestei țări, dar și eliberarea Franței depind de continuarea victorioasă a războiului de către Marea Britanie. Aș vrea deci să vă înștiințez că aș fi extrem de fericit dacă guvernul

britanic mi-ar da ocazia să lucrez în serviciul său și astfel să continui să servesc interesele reale ale țării mele.

Îmi repun deci serviciile la dispoziția guvernului britanic, pentru misiuni ce i-ar părea cele mai utile”.

Ultima mea acțiune ca președinte al Comitetului a fost să transmit lui Bloch-Laine, la New York, ordinul telegrafiat de la Bordeaux de către președinția Consiliului de a suspenda orice negocieri și semnături de contracte pentru Franța, apoi de a încerca să se obțină rezilierea contractelor în curs, sub rezerva transferării unora dintre ele. „Fără o altă precizare, cred că este vorba acolo despre un transfer către guvernul englez a tuturor contractărilor de armament ce au fost deja făcute pentru noi și ce fuseseră acoperite prin schimbul de note între generalul Weygand și ambasadorul Angliei”.

Pe 16 iulie, am primit răspuns de la Churchill:

„Dragă domnule Monnet, Accept demisia dumneavoastră din funcția de președinte al Comitetului de coordonare franco-englez, pe care mi-ați remis-o pe 2 iulie.

Iau notă cu plăcere de dorința dumneavoastră de a servi guvernul britanic și, deopotrivă, adevăratele interese ale propriei dv. țări. Am luat acordul ministrului fără portofoliu, ca o manieră de a conferi cel mai vast cîmp

competențelor și experienței dumneavoastră. Amîndoi am gîndit: cel mai bine ar fi dacă v-ați întoarce în Statele Unite, pentru a continua acolo — în asociație cu șeful Comisiei de furnituri britanice — aceleași servicii, furniturile americane ce ne-au fost atît de prețioase în perioada cînd ați fost președinte al Comitetului de coordonare franco-britanică.

Al dv. devotat,

W. Churchill”

Era tot ce doream. Chiar dacă mandatul meu nu era foarte precis, sau poate tocmai pentru că nu era foarte precis, puteam relua cursul acțiunii pe care o angajasem, pentru a face cercurile conducătoare americane să măsoare gravitatea situației reale în Europa și pericolul ce le amenința pe ele, la rîndul lor, dacă totalitarismul naziștilor nu era oprit.

Am fost fericit să-l regăsesc pe Purvis la Washington. Știam că nu voi avea nici o dificultate să stabilesc un mod de cooperare cu el. În plus, aveam avantajul de a-mi putea trece asupra lui toate responsabilitățile administrative și de a mă consacra complet efortului de persuadare, pentru care aveam deja pregătire. ■

(Va urma)

Versiune românească
Florentina DOLGHIN

Formulări celebre cu... chele

Vă propunem un nou mod de a vă verifica rapid — „pe scurtătură” — cunoștințele de istorie. Cine, cînd și în ce împrejurări s-a exprimat astfel? Încercați să răspundeți, rezistînd ispitei de a afla „cheia” în numărul următor.

1. „Pentru Castilia și pentru Leon, o lume nouă a găsit Colon”.

2. „Un oraș fortificat este Dumnezeuul nostru”.

3. „Parisul merită o liturghie”!

4. „Cine stăpînește marea stăpînește comerțul, cine stăpînește comerțul stăpînește toate băgățile lumii și deci însăși lumea”.

5. „Cheia mîntuirii noastre este drumul Dunării spre marea largă”.

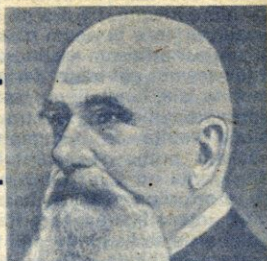
6. „La Fayette, am sosit!”

Nicolae KOSLINSKI

1916-1918. N. LUPU KOSTAKI

DIN BUCUREȘTII OCUPAȚII (III)

IOAN LĂCUSTĂ

După cum am văzut și din episoadele precedente (nr. 8, 9/1992), N. Lupu Kostaki a primit din partea guvernului român, prin decizia ministerială nr. 82 369 din 11 octombrie 1916, semnată de V.G. Moșun, ministru de interne, însărcinarea de a rămâne în București căzuți sub ocupație inamică, pentru a gira postul de secretar general al Ministerului de Interne.

Într-o suită de însemnări memorialistice, redactate ulterior evenimentelor și păstrate în prezent la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române, el prezintă o serie de întâmplări, evenimente, personalități militare sau civile, române sau germane, din anii ocupației. Sunt evocate, de asemenea, personalități și fapte din lumea culturală și științifică a Bucureștilor din acea perioadă, având în vedere faptul că în oraș rămăseseră și mulți intelectuali (membri ai Academiei, profesori universitari, avocați, înalți funcționari etc.). Sunt surprinse momente și fapte contradictorii, de demnitate umană dar și de decădere morală (cazul servitorilor care își prădau stăpînii plecați sau îi denunțau pe cel ascunși), abuzurile săvîrșite de aliații

bulgari ai germanilor etc. Este un tablou al stării de lucruri din urmă cu trei sferturi de veac, conturat din interior, de un participant direct, deși cu unele eludări partizane ale nenumăratelor abuzuri și jafuri comise de ocupanți.

Selectăm alte pagini din însemnările inedite ale fostului secretar general girant la Ministerul de Interne din București aflați sub ocupație germană. Ele se referă, de data aceasta, la raporturile cu autoritățile de ocupație și la fricțiunile care existau între germani și aliații lor austro-ungari.

Pentru completarea tabloului, le adăugăm și câteva fragmente din cartea lui Al. Tzigara-Samurcaș (fost în acea vreme reprezentant al Casei Regale și Domeniilor Coroanei și prefect al Poliției orașului București) Mărturisiri silite (București, 1920) referitoare la vizita Kaiserului Wilhelm II în România, în septembrie 1917. Sunt fapte și întâmplări care, pînă nu demult, erau trecute sub tăcere dar care, credem noi, se cuvin amintite, pentru deplina cunoaștere a situației în care s-a aflat România și poporul român în anii primului război mondial.

Germania - scrie N. Lupu Kostaki - amărită pe noi că după 31 ani de alianță politică, după ajutorul ce ni s-a dat prin credite, contribuind astfel la ridicarea noastră economică, să ne vadă trecuți în rîndurile numeroșilor ei dușmani se hotărîse a trimite la noi o expediție pentru a ne pedepsi.

Ajunsa însă aici expediția găsește o populație leală care o dezarmează, după cum s-a exprimat feldmaresalul von Mackensen.

Austro-Ungaria nu puțin contribuise și ea a ne ponegri în fața Germaniei, arătîndu-ne că un popor ingrat, care trebuia redus la absoluta neputință de a se mai reface.

De aceea se întinse aici o administrație pur militară, care prin modul ei de a funcționa să caute să înrăutățească posibilitatea unor legături posteroare între Germania și noi.

Austriecii și ungurii beneficiau în timpul acesta cu prisosință de toate rechizițiile și neajunsurile ce se făceau populațiunii, ei fiind puși la adăpostul guvernămintului german, pe care de altfel îl critica, arătînd nedibăcia nemților, cari nefamiliarizați cu viața și obiceiurile noastre erau prea dintr-o bucată față de mlađiorii austrieci, polonezi etc. etc. Așa se explică neajunsurile unei ocupațiuni riguroase pînă în martie 1917.

În aceste trei luni grele ale ocupației, ne-a trebuit răbdare și suferință, grație cărora am reușit a ne reface în 1917 ca stat cu dreptul de a beneficia de legislația internațională.

Trebuie să recunoșc că grație rapoartelor date împăratului de feldmaresalul von Mackensen, de generalul Ludendorff, guvernatorul Tülf von Tscheepo și Weidenbach și de către colonelul Hentsch, s-a hotărît a ni se da o administrație civilă. În continuare, este evocată figura colonelului Hentsch, șeful statului major al administrației militare, considerat - după cum nota C. Kirilescu - „ca una dintre valorile statului major german și un organizator de mîna întâia”. Hentsch s-a stins din viață în București, în februarie 1918.

„Numirea colonelului Hentsch ca șef al Ștabului Guvernămintului - notează N. Lupu Kostaki - a pus capăt administrației militare. În același timp, căutînd să pună capăt politicii și tuturor intrigilor austro-bulgaro-ungurești, accentuînd tendințele politicii germane la noi.

Colonelul Hentsch a fost ofițer de stat major, fin și cult. Aparținea acelor militari ce credeau că puterea armată trebuie să fie îndrituită a avea cuvînt hotărîtor în conducerea politică a țărilor.

Șederea lui la Budapesta și în Austria îi dăduse prilejul a recunoaște absoluta slăbiciune în care se zbătea dubla monarhie. Prevedea dificultăți la sfîrșitul războiului între ambele state, mai ales în urma morții bătrînului împărat Frantz Iosif și sosirea pe tron a împăratului Carol, pe care-l credea foarte puțin inteligent și cu totul dependent de voința împărătesei Zitta, o Bourbonă.

De multe ori mi-a spus: - Ori ce se va întîmpla, Austro-Ungaria va da mult de lucru lumii.

Colonelul Hentsch văzînd astfel starea precară a dublei monarhii și neavînd nici o încredere în Bulgaria a căutat din toate puterile să ne dea ajutor spre a ne reface, voină să pregătească o unire sinceră între Germania și noi. El înțelegea că rîmînînd ca stat bine organizat și mîrit vom deveni de fapt aliatul pe care Germania să se poată sprijini în Orient spre a opri dezvoltarea slavismului, al cărui virf de ureche se întrezărea prin crearea unei Ucraine sub protectoratul Austriei.

Hentsch sugerează autorităților române să tipărească un ziar în limba română, în care „s-ar fi tolerat a explica cauzele intrării noastre în război”, consemnează Lupu Kostaki. A primit următorul răspuns din partea autorităților române:

„Nu este momentul de a cerceta greșalele comise în trecut și nici de a constata că rezultatele alianței nu au corespuns așteptărilor.

A scrie sub cenzură nu ne convine; a vorbi de suferințele populațiunii din teritoriul ocu-

pat nu ne va fi îngăduit; asemenea nu se va permite a arăta aspirațiunile neamului, care ar putea jigni pe unul sau pe altul din ocupanți și a polemiza sau a critica pe adversarii ideilor noastre nu o credem demn a o face în fața și vîzului străinilor”.

N. Lupu Kostaki precizează: „Eu m-am arătat tot timpul împotriva apariției jurnalelor românești în teritoriul ocupat, exceptînd pe acelea ce emanau direct de la biroul presei ocupanților. Acelea ce au apărut au avut speciala învoire de la Wilhelmplatz, prin străduința consilierului de legație Hortsman”. În continuare, este evocată o întîlnire semnificativă cu Hentsch.

In una din după-amiezele din primele zile ale lunii septembrie 1917, mă roagă Hentsch, printr-un bilet, dacă sînt singur acasă să-l primesc la o ceașcă de cafea, nu de cea. De fapt eram singur și tocmai mă gîndeam cum aș face un parastas la Curtea de Argeș la mormîntul regelui Carol. Venirea colonelului mi se părea nimerită pentru aceasta.

- Am venit să-mi dai o cafea, ești singurul care ai primit

cafea din Copenhaga; noi toți ne otrăvim cu surrogat”.

Discuția s-a desfășurat în jurul problemelor politice la zi: slăbirea Austro-Ungariei și soarta României, în prețuia înfăptuirii idealurilor unității statale. „Austro-Ungaria - arăta Hentsch - trăia numai din paleative. Ungaria, stat șovinist și ambițios, căuta să se unească cu Bulgaria, stat primitiv și lacom, pentru a subjugă Austria și Orientul; Austria, pe de altă parte, căuta să se întărească prin alipirea la Galiția a Ucrainei. Mi-a vorbit de cursurile rutene de la Universitatea din Lemberg. Mi-a amintit apoi de o carte despre ruteni și ucrainenii rîspîndită în țară înaintea războiului de legația austriacă”.

Surprins de tonul convorbirii, N. Lupu Kostaki îi declară ofițerului de stat major german: „Dați-ne români din Austro-Ungaria și vom face un regat puternic.

- Da! Acum este ușor de zis,

dar greu de făcut - îi răspunde Hentsch. Cu totul altfel ar fi fost dacă mergeați cu noi ca aliați. Acum întârșiți-vă; veți adăuga Basarabia, care nu vi se va mai disputa și poate o parte din Bucovina. Iar în Ungaria naționalitățile vor trebui emancipate în mod forțat pentru a se putea stabili un echilibru viabil în statul confederativ, care va trebui creat în locul putregaiului austro-ungar de astăzi.

În continuare, colonelul Hentsch prezintă punctul de vedere german privind România și locul ei în această parte a continentului. „Noi trebuie să vă ridicăm, să facem cu d-voastră ceea ce a făcut Bismarck cu Austria în 1866; să vă ajutăm să deveniți un neam puternic, de ordine și de progres; vă rămâne d-voastră să găsiți momentul oportun pentru a vă uni cu românii răzleți. Asta o spun ca german: noi avem nevoie aici de un stat puternic, aliat prin legături cinstite, care să ne garanteze, pe de o parte, existența popoarelor din centrul Europei, iar pe de altă parte și produsele bogatului d-voastră sud, în schimbul desfacerii industriei noastre în Orient”.

Alte pagini din însemnările inedite ale lui N. Lupu Kostaki evocă momentele premergătoare Păcii de la București, în urma dezorganizării frontului rus și a încheierii de către guvernul bolșevic a armistițiului de la Brest-Litovsk (22 noiembrie/5 decembrie 1917) prin care Rusia sovietică se retrăgea din conflictul militar, lăsând România total descoperită în fața inamicului (*Magazin istoric*, nr. 1/1992).

Să vedem ce notează memorialistul.

„Prin ianuarie 1918, atît feld-mareșalul von Mackensen, cît și guvernatorul și colonelul Hentsch doreau o intervenție din partea noastră la Berlin, în a menține politica la care lucrasem de comun acord, adică a orienta politica noastră spre Berlin și a elimina influența austro-ungară din România, căutînd a stinge legăturile de

prietenie cu politica imperiului german.

P.P. Carp era singurul om indicat a se duce la Berlin și a susține cauza țării. La propunerea ce i s-a făcut de a merge la Berlin, punîndu-i-se la dispoziție tot confortul necesar, P.P. Carp a cerut în prealabil ca Hertling, cancelarul imperiului, în unire cu Marele Cartier General german, avînd și consimțămîntul împăratului, să aprobe condițiunile puse de noi în conversațiile avute cu autoritățile germane din țară.

La această înștiințare la Berlin, contele Hertling, care prin von Kühlmann autorizase pe Czernin a se folosi de starea nenorocită în care ne aflăm în Moldova spre a ne impune el pacea, a răspuns că tratativele nu pot avea loc nici prin intervenția împăratului, nici a Marelui Cartier General german, ci simplu și direct cu Ministerul de externe și cancelarul.

P.P. Carp a răspuns că nu a cerut nimănui să trateze ceva și că nici nu are de tratat cu cineva. Mie mi-a spus limpede, cum știa numai el să explice situațiile cele mai grele, că ori puterile militare germane se sleiesc, ori intriga catolică din București a reușit, grație celor ce conduceau atunci Germania, să ne arunce în ghearele politicii austro-ungare.

Generalul Averescu, pe la 2 februarie, stil vechi, a trimis la București o delegație compusă din ministrul Papiniu cu lăncu Mitilineu și colonel Carol Ressel, de au solicitat și obținut o prelungire de armistițiu abia de șapte zile pentru a lua cunoștință, ca guvern nou de situație.

N. Lupu Kostaki ia parte la discuțiile cu delegații sosiți de la Iași. Înainte de a se duce la Athenée Palace, unde aveau loc convorbirile, are o întrevedere cu P.P. Carp, care îi spune:

„Dacă politica austro-ungară va fi să reușească, ea nu va putea decît să dea loc la frămîntări și zbuciumări înăuntrul, căci vor periclită viitorul țării prin intrigile ce se vor urzi contra celor ce vor încheia o pace de război bulgaro-ungară, presărată cu puțin spirit de amărăciune din par-

Guvernatorul militar al Capitalei, Tullf von Tschelpe und Weidenbach(1) împreună cu colaboratorii săi Kontz (2), Nizam (3), Tantiloff (4).

În p. 54: Mackensen primind defilarea trupelor germane pe Calea Victoriei, în dreptul restaurantului Capșa

tea lui Czernin, pentru neajunsurile ordinare ce i s-au făcut lui, familiei și supușilor care urmau a-l însoți, de către Brătianu la plecarea lui de aici. Pentru a evita țării toate neajunsurile viitoare, vei citi în numele meu declarația ce îți dau”.

La discuțiile de la Athenée Palace, pe lângă cei trei sosiți de la Iași, au mai participat C.C. Arion, N. Nenitescu, foști miniștri, C. Stere, V. Arion, profesori universitari, A.A. Beldiman, fostul ministru al României la Berlin, precum și Al. I. Marghiloman, care s-a aflat într-o cameră alăturată.

„Discuția - notează N. Lupu Kostaki - a fost foarte vehementă și se învîrtea în jurul faptului de ce nu s-a făcut pacea înainte ca Rusia să se fi bolșevizat; atunci am fi avut condițiuni mai prielnice; acum, mai ales după încheierea păcii de la Brest-Litovsk, desigur că vom avea condițiuni dezastruoase.

Toți simțiră - continuă autorul - din conversațiile avute că, sub influența Austro-Ungariei, se pregătește România o pace nenorocită pentru țară și care, semnată de rege, nu va putea avea decât urmări grele și pentru dinastie. De aceea cînd am cetit rugămintea ce P.P. Carp mă însărcinase a o transmite, afară de d-nii Al.I. Marghiloman și C.C. Arion, toți cei prezenți au aderat la această declarație".

Textul declarației era următorul: „Vă rog să spuneți respectuos M.S. Regelui părerea d-lui P.P. Carp că chiar dacă regele ar semna pacea cu Puterile Centrale, rămînea să pe tron ar da loc la o serie de convulsii cari ar face dinastia imposibilă și ar îngreuna vindecarea rănilor, cauzate printr-o politică fatală".

La 9 februarie 1918, au început la Bufta, în castelul prințului Barbu Știrbey, discuțiile privind încheierea păcii. Din partea română au luat parte: primul ministru, generalul Al. Averescu și colonelul Carol Kessel, iar din partea germană feldmaresalul Mackensen, generalul Hell, șeful statului major, și căpitanul

Hortsmann, consilier de legăție.

„Întîlnirea - notează autorul - nu a avut alt rezultat decît o nouă prelungire de cîteva zile a armistițiului, pînă ce generalul Averescu va putea să se întîlnească cu contele Czernin și cu von Kûlman, care erau așteptați să sosească. Această prelungire s-a admis după ce generalul Averescu și-a dat cuvîntul de onoare că guvernul dorește serios ca pacea să fie încheiată. A doua zi, la 20 februarie, am văzut împreună cu P.P. Carp pe Mackensen, care ne-a istorisit cele petrecute la Bufta".

Pe 23 februarie, a sosit în București Ottokar von Czernin, ministrul de externe austro-ungar, pentru a avea întrevedere cu autoritățile române în vederea încheierii tratatului de pace. În 23 februarie, Czernin a avut o discuție cu P.P. Carp. „Eu am fost la P.P. Carp - scrie N. Lupu Kostaki - îndată după plecarea lui Czernin; l-am găsit răsturnat în fotoliu, cu monochi în ochi. Am intrat în odaie ca de obicei, fără nici o formalitate. Am rămas surprins însă văzîndu-l nemîșcat, el care era politețea incarnată; îți dădea mina fără afecțiune și-ți zicea bună dimineața. Acum, cînd m-am apropiat de el, mi-a întins mîna și mi-a zis, în loc de bună dimineața: „Czernin a fost la mine, mi-a spus că nu va sta decît 3-4 zile și se va întoarce: înțelegi ce condiții de pace a adus; i-a fost rușine să-mi vorbească de ele și nici el nu crede că le poate impune". După o pauză mi-a zis emoționat: „Iată distrugerea muncii a trei generații ce s-au întretășut la crearea statului nostru".

În cursul tratativelor de la Bufta majoritatea punctelor cerute de Czernin au fost primite de Averescu, care însă „s-a opus în mod întărit", în ceea ce privește retrocedarea Dobrogei bulgarilor. Aici discuțiile s-au întrerupt, iar Czernin a cerut o întrevedere cu regele Ferdinand.

„La 27 februarie după ora 5 p.m. - notează în continuare N. Lupu Kostaki - contele Czernin a fost primit la Răcăciuni de M.S. regele în trenul regal cu

care venise de la Iași, însoțit de primul său ministru, generalul Averescu. Nimeni nu poate tăgădui cît de dureroase au fost clipele prin care a trecut suveranul cînd a primit pe contele Czernin, care fusese ultimul ambasador al dublei monarhii la București".

Audiența a durat doar 20 minute. Czernin ceruse un răspuns precis, ca un ultimatum, în cel mult 48 ore.

La 28 februarie, la Șosea fiind cu P.P. Carp, pentru a lua aer după prescripțiile medicale, vedem venind spre noi trei călăreți: feldmaresalul von Mackensen, contele von Czernin și fratele său, care era ministru la Sofia. Noi eram în dreptul Caselor Bibescu, ei veneau de pe aleea călăreților, din dreptul Sanatoriului „Elisabeta". Czernin ne spune franțuzește: „Il a pleuré, il a tout accepté et je reste".

Regele Ferdinand plînsese în acea întrevedere de 20 minute, acceptase totul iar Czernin rămăsese pentru încheierea păcii. O pace înrobitoare pentru România, semnată la 24 aprilie/7 mai 1918, în palatul Cotroceni din București.

Referindu-se la situația deosebit de grea în care se afla România, ziaristul francez Gustave Hervé scria în *La Victoire*: „În această zi de doliu, care nu e o zi de rușine decît pentru Rusia revoluționară, ce putem spune fraților noștri români, decît că patria lor nu ne-a fost niciodată mai scumpă decît în momentul cînd ea suferă cea mai nemerită dintre înecății. În ziua victoriei, ziua în care toate popoarele oprimate vor fi eliberate din lanțurile lor, ziua în care toate Alsaciile-Lorene vor fi reîntegrate la patriile lor mume, Aliații din Occident nu vor uita că în Transilvania ungurească și în Basarabia rusă există două Alsacii-Lorene românești. România va avea și ea revanșa ei sau, dacă se va întîmpla altfel, va fi pentru că noi înșine vom fi căzuți în robie".

Și zilele mult așteptate au venit: 27 martie, 15 noiembrie și 1 decembrie 1918, trepte spre desăvîrșirea Marii Uniri a românilor. ■

1917. KAISERUL LA CURTEA DE ARGEȘ

AL. TZIGARA SAMURCAȘ

În ziua de 18 septembrie 1917, mareșalul Mackensen îmi comunică „sub cea mai severă discrețiune” că peste 2 zile Kaiserul urma să vie la Curtea de Argeș. El nu voia să vadă pe nici un om politic din țară. În calitate de reprezentant al Casei Regale însă eram chemat să însoțesc pe Kaiser la mormintele regești, arătându-i reședința regală și celelalte monumente artistice. Cu acest prilej mareșalul mă rugă să reinstalez în Biserica episcopală Evanghelia reginei Elisaveta [un exemplar scris și ornamentat de regină] pe care, pentru mai mare siguranță, o ridicasem în octombrie 1916.

Joi 20 septembrie, după-amiază, am sosit cu trenul mareșalului la Argeș; am așezat Evanghelia la locul ei, în așteptarea vizitatorilor. Incinta era pustie; nimeni afară de santinelele de strață. Înălțată în lumina aurie a soarelui plecat spre amurg, biserica se înfățișa sub toată a ei splendoare în minunatul cadru al unei senine zi de toamnă. Firul gândurilor, pline de grije în privința rezultatului întrevederii, fu întrerupt de automobilul aducând pe Kaiser, însoțit de mareșal, pînă la intrarea bisericii. Întinzându-mi mina, Kaiserul exprimă regretul de a nu fi vizitat pe vărul său [Carol I] pe cînd era în viață și de a se afla acum în fața unor morminte numai. La întrebarea „cum de a fost posibil războiul nostru” i s-a răspuns că întreaga suflare românească dorindu-l, nu s-a putut altfel.

— Regele Carol însă niciodată nu ar fi consumit.

— Moartea i-a cruțat orice hotărîre.

Sosind însoțitorii, am intrat în biserică. Kaiserul depuse cîte o cunună la cele două regești morminte, oprindu-se

într-o lungă reculegere. După ce deteie lămuriri asupra Evangheliei, asupra decorației picturale și arhitectonice a bisericii, trecurăm în reședință, unde lămurii fresca cu legenda lui Manole.

Din atelierul Carmen Sylvei, văzul cuprindea vasta panoramă a vîlcelor înverzite, întinzându-se pînă în zărea depărtată a Negoiului. *Carul cu boi și Ciobanul* lui Grigorescu, nedespărțiți tovarăși ai reginei-poete, rămăși neclintii la locul lor de cinste, ca simbol al țaranului nostru, împlineau maiestratea sub care se înfățișa acest mindru colț al țării românești, unde acum odihnește, alături de străvechiul voievod, și primul rege ale României independente. Măreția priveliștei, splendoarea monăstirii, evocarea legendarului ei meșter și a regescului restaurator, atît de prezent în amintirea tuturor, impresionară adînc pe trufașul vizitator.

Străvechea Biserică Domnească, cu interesantele ei fresce, fu de asemenea vizitată și admirată.

La prînzul dat în sala cea mare a gării, Kaiserul invitînd pe mareșalul casei sale să-mi cedeze locul ce acesta ocupase în fața sa, se îmbia la vorbă, care nu conținu tot timpul mesii. Artă populară, pe care o cunoștea din expozițiile ce organizasem la Berlin, vioiciunea și frumusețea țaranilor, pe care îi admirase în trecerea sa de la Severin pînă aici, asemănările artistice cu Italia și Scandinavia etc. alcătuiră obiectul întîrînării. Cu osebăită atențiune fu ascultată expunerea asupra diferențierii etnice și a superiorității neamului românesc față de vecinii de alte obîrșii, decît cea europeană.

Mareșalul Mackensen, intervenînd în convorbire, confirmă superioritatea noastră

necontestată față de vecinii de peste Dunăre, pe care îi cunoaște îndeajuns. Kaiserul se interesă de aproape și de bogățiile țării, de țaranul nostru, de reformele plănuite etc. Enunțîndu-se numele oamenilor noștri politici, dintre cari unii îi erau personal cunoscuți, Kaiserul alinucă vorba, cu toată încercarea mareșalului de a se opri asupra unora din conducătorii noștri. Întrebînd cu ce se în-deletnicește tineretul, am profitat să arăt că era neocupa-t, din cauza închiderii forțate a Universității. Adresîndu-se guvernatorului, Kaiserul îl invită să ia măsuri conforme celor expuse. Vorbînd de Dobrogea, Kaiserul regretă că nu va putea vizita Adam-Klisi, despre care, cerînd lămuriri, i se rezumă teoria mai nouă germană, după care metopele reprezintă înfrîngerea străvechilor triburi germane de către legiunile strămoșilor noștri romani, înainte chiar de victoriile lui Traian.

Retrăgîndu-se, Kaiserul îmi reinnoi mulțumirile sale pentru cele ce-i spuseseam asupra explorărilor arheologice ale profesorului Schuckhardt, pe care urma să le viziteze a doua zi¹.

Pe cînd mă îndreptam spre vagonul meu, fui rechemat de Kaiser, care, coborîndu-se din vagon, mi-a predat „în amintirea acelei zile” o cutie, în care era un ac de cravată.

¹ Împrejurări neprevăzute în program l-au silit să renunțe la vizitarea proiectată. Voind să evite ospățul ce regele Bulgariei preparase pe malul dobrogean, pe care voia astfel să-l consfințească al său, Kaiserul, pretextînd un defect al vaporului, sosi cu întîrziere de mai multe ore la Cernavodă, luînd masa pe malul stîng al Dunării și evitînd astfel înopinata manifestare bulgară.

"APOCALIPSUL" LA BUCUREȘTI

Septembrie 1722

RĂZVAN THEODORESCU

Cindva, după iunie 1716 și înainte de 1730, un mărunt cărturar bucureștean, rămas anonim, istorisea într-o cronică rimată execuția lui Constantin Brâncoveanu în „grădina” seraiului lui Ahmed al III-lea, la 15 august 1714, chiar ziua în care domnul valah împlinea șaiszeci de ani.

În gustul folcloric al locului și al momentului, autorul, povestind grozăvia care impresionase întreaga Europă, introducea un blestem al prințului martir: „Foc din cer să se pogorească... Cu sabie îngerească/ Pe toți să vă prăpădească”.

Blestemul acesta vizualiza pentru cei mulți ce-l ascultau — poate cântat pe o melodie pierdută — o atmosferă teribilă, de sfârșit de lume. Era, parcă, o atmosferă de Apocalips, amintitul foc ceresc fiind, aievea, cel al ingerului trimis de Dumnezeu înconjurat de douăzeci și patru de bătrini, de șapte sfeșnice și de șapte stele.

Șansa îi suride celui care ar dori să refacă un crîmpei de istorie a mentalului românesc pornind de la un asemenea text. Pentru că în aceeași epocă de început de veac XVIII, în aceeași lună, a aceleiași an — în septembrie 1722 —, pridvoarele a două călători bucureșteni — cea închinată Sf. Treimi a barbar dispărutei mănăstiri Văcărești, întemeiată de primul principe fanariot al Țării Românești, învățatul Nicolae Mavrocordat, și cea cu hramul Maicii Domnului și a Sf. Arhangheli, care poartă pînă astăzi numele fondatorului său, vornicul Iordache Crețulescu, soțul Săfetei Brâncoveanu, deci ginere al voievo-

dului decapitat — primeau deodată, pe același zid de răsărit al încăperii ce întimpina credincioșii, un același decor mural pictat, cuprinzînd o iconografie neobișnuită pînă atunci în spațiul românesc, cea a ciclului „Apocalipsului”.

De ce în acel moment? De ce la acele monumente? Răspunsul poate fi găsit printr-o încercare de a pătrunde în suflurile și în mințile bucureștenilor de acum aproape trei sute de ani. Acel bucureșten care în 1720, la doar șase ani de la singerosul supliciu din Stambul, puteau afla că trupul martirizat al lui Constantin vodă Brâncoveanu era adus, de către cei din neamul său cel surghiunit — de către văduva sa Maria — de la o mănăstire din Marmara, și coborît în cripta bisericii mănăstirii Sf. Gheorghe Nou din reședința domnească a Munteniei, unde se află și astăzi sub privegherea unei candelă de argint.

Un Iordache Crețulescu, crescut la curtea răposatului principe — care îi era și unchi înainte de a-i deveni socru — nu putea uita, în 1722, că fusese de față la supliciu acestuia în Stambul sau că știuse cum unele rude apropiate din neamul Cantacuzino — Ștefan vodă, stolnicul Constantin, spătarul Mihail — pieriseră cu streangul de gît. La fel, fiul Exaportului, Nicolae vodă Mavrocordat, și el rudă prin alianță cu vodă Constantin Brâncoveanu, nu va fi uitat, în același an 1722, că — deși mai puțin încercat de soartă, poate și din pricina legăturilor familiei sale cu înalta Poartă — petrecuse în Ardeal, un timp, ca prizonier al

imperialilor, gustînd și el din cupa încercărilor din acel timp, un timp deloc clement pentru meridianul românesc plin de morți, exiluri, drame, înfrînger.

Este de bănuie lesne că pentru un mare boier precum Crețulescu, că pentru un prinț începător al secolului „fanariot” ca Mavrocordat, pentru boieri și clerici, boier-nași și negustori ai „minunatei cetăți a Bucureștilor”, aducerea rămășițelor pămîntesti ale Brâncoveanului în miezul lui iulie 1720 reprezenta un dureros „remember”. Iar ipoteza cea mai plauzibilă este aceea că moda bruscă — vădită, în același moment, într-o capelă nobiliară și într-un așezămint monahal — a scenelor din „Apocalips”, puse în fresca pridvoarelor în locul „Judecății de Apoi”, teologic înrudită și deja tradițională în pictura brâncovească, stă în legătură directă cu celebrarea ploasă a celei mai notorii victime românești din deceniul care tocmai se încheiase.

Scenele cu conținut apocaliptic din cele două pridvoare bucureștene — executat în 1722 sau realizate foarte curînd după aceea — vin din prototipuri atonice de secol XVI (Dionysiu) și dintr-un mental postbizantin care, din pricini ușor de înțeles pentru epoca Turcoacă, arată o particulară înclinare către viziunile apocaliptice; o înclinare vădită mai ales — coincidentă grăitoare — în jurul anilor 1717-1720, în mediul balcanic, după cum a arătat-o savantul grec Argyriou, într-o carte din 1982 dedicată exegezelor „Apocalipsei”.

Nu mai puțin, în Muntenia și în Oltenia, climatul de nesiguranță, sub semnul morții ce plana tot mai apăsător odată cu prezența tot mai acut resimțită a Islamului și a slujitorilor săi din Fanar în țările române, făcea să circule; în miscelanele, pagini cu „tălmăciri la Apocalips” datorate lui Andrei, arhiepiscopului de Cezareea Capadociei — în 1704 Damaschin, episcop de Buzău și, mai apoi, de Râmnic realiza o asemenea traducere din slavă — sau cu așa-numite „cuvinte despre Apocalips”, evocând, cu temeri nesfârșite, domnia fiarei echivalată împărăției lui Mahomed.

În paralel, după exemplul celor două biserici bucureștene — ca un model al capitalei domnești, difuzat ulterior în centre spirituale secundare ale principatului valah —, scenele din „Apocalips” vor împodobi, în cursul secolului al XVIII-lea, monumentele din spațiul Episcopiei Râmnicului sau, peste Carpați, din mediul românesc al Brașovului, de care, chiar pe atunci, era legată o soră a Saftiei Brâncoveanu, soția cititorului bisericii Crețulescu.

Dacă voi adăuga împrejurarea că în aceiași ani '20 ai secolului al XVIII-lea, că în

aceiași reședință princiară a Țării Românești, că în același cerc cultural și ideologic cu caracter aulic și că în aceeași a doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat — iată câteva potriviri mai mult decât tulburătoare! — s-a născut și un alt decor iconografic al fațadelor de biserici, complex — în sens eshatologic — „Apocalipsului”, anume cel cu filosofi și sibile, vestind pe Dumnezeu și nădejdea de mai bine —, decor pentru prima oară apărut la o biserică bucureșteană a mitropolitului Daniil II și difuzat apoi către aceeași Oltenia a Episcopiei de Râmnic —, pot ajunge la o singură încheiere posibilă. Acea că Bucureștii deceniului 1720-1730, moment de mare cumpănă ce urma teribilei morți a lui Brâncoveanu — singeroasă, răscolitoare, piatră de hotăr în istoria încercărilor românești, încheind un timp al tradiției și deschizând mult comentată „epocă fanariotă” —, și-au exprimat lapidar, în rime de cronică populară și în imagini de toți văzute la biserici, în pridvoare și pe zidurile din afară, temeri și speranțe.

Erau temerile și speranțele tuturor românilor, aici în calea tuturor răutăților. ■

EXPOZIȚIE 1921

În toamna anului 1921, deci la aproape trei ani de la înfăptuirea Marii Uniri, Bucureștii au fost gazda unei manifestări expoziționale deosebite: prima Expoziție-tîrg generală a industriei românești.

Deschisă la 16 septembrie 1921, în pavilioanele din Parc-ul „Carol” — unde avusese loc și expoziția aniversativă din 1906, consacrată celor patru decenii de domnie a regelui Carol I — Expoziția-tîrg reunea cele mai semnificative produse industriale și agricole din Vechiul Regat, cit și din provinciile revenite la Patria mamă.

Avînd o suprafață de 9 786 metri pătrați, expoziția era organizată pe patru secțiuni: provincii și orașe; fabrici; specialități; industrii finanțate de instituții bancare.

Au participat 791 firme, dintre care cele mai numeroase au fost cele ale industriei alimentare, urmate de textile, pielărie, metalurgie. Organizarea ei a necesitat cheltuieli în valoare de 6 664 710 lei, acoperite în bună parte din veniturile produse de vizitatori (250 000, dintre care 30 000 veniți din provincie).

La Biblioteca Academiei Române se păstrează un album cu fotografii — în mare parte inedite, unele dintre ele fiind publicate și în vol. IV al *Enciclopediei române*, București, 1943 — de la această Expoziție-tîrg din 1921, din care reproducem și noi cîteva pe planșele 1 - 4 ale acestui număr.

În rîndul sfinților români, apărători ai credinței strămoșești, ai legilor străbune și ai pămînturilor țării, a fost trecut, prin hotărîrea Sfințului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, și binecredinciosul voievod Constantin Brâncoveanu, împreună cu fiii săi, Constantin, Ștefan, Radu, Matei, precum și sfetnicul Ianache, care au suferit, la 15 august 1714, moarte de martiri, pentru dreapta credință și pentru neam.

După ce la 2 iulie a.c., la Putna, au avut loc ceremoniile de canonizare a glorioșului voievod al neamului Ștefan cel Mare și Sfînt al Moldovei (*Magazin istoric*, nr. 6/1992), în zilele de 15 și 16 august 1992, la biserica Sfîntu Gheorghe (Nou) din București și la mănăstirea Hurezi, jud. Vâlcea s-au săvîrșit slujbele de trecere în rîndul sfinților a lui Brâncoveanu, a fiilor și sfetnicului său.

La ceremonii au luat parte și au oficiat slujbe de canonizare patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Teoctist, alte înalte fețe bisericești, personalități ale vieții publice, numeroși credincioși.

Revista noastră a acordat mare cinstire faptelor prin care domnul Țării Românești, Constantin Brâncoveanu, a intrat în istorie (vezi și nr. 1/1967, 1/1968, 1/1973, 7/1975, 6/1976, 7/1979, 8/1981, 3/1986, 2, 7/1987, 9, 10/1988, 1, 2/1992).

CUM A MURIT CRISTOFOR COLUMB?

ARNOLDO CANCLINI

Este un fapt cunoscut că tot ce privește viața lui Cristofor Columb, descoperitorul Americii, este învăluit în mister¹. Momentul final al existenței sale nu face nici el excepție. Ultimii ani ai Amiralului aparțin — în mod cert — domeniului necunoscutului. Confruntarea diferitelor izvoare, a diferitelor sale biografii, ce se întrec în tendința de a romanța aspecte obscure din viața navigatorului, nu fac decât să încalcească și mai mult lucrurile, momentul decesului, respectiv descrierea lui rămasă posterității, deținând prioritate absolută între cele privind nașterea, originea și călătoriile sale. De pildă, nimic nu este mai dezbătut decât destinația rămășițelor sale pămîntești.

Din câte cunoaștem, în literatura istorică, nu există pînă acum un studiu serios, amplu, privind moartea lui Columb. Cele ce o abordează sînt tributare tonului general al respectivei lucrări: ofensator sau apologetic. Izvoarele sînt extrem de puține și, de obicei, copiate între ele, așa încît nu se cunosc cauzele fizice ale morții, data ei exactă, locul, deși se pare că este vorba despre Valladolid, pe cine a avut în preajmă, care i-au fost ultimele cuvinte.

Și totuși, vom încerca să creionăm un tablou al morții lui Columb, corborînd sursele existente.

¹ Reproducem acest articol — într-o formă prescurtată și cu subtitlurile redacției noastre — din revista argentiniană *Historia*, condusă de cunoscutul istoric Armando Alonso Piñeiro, distins colaborator al revistei noastre (*Magazin istoric*, nr. 12/1989).

Istorie după tablou?

Unul dintre izvoarele pentru această perioadă din viața Amiralului este istoria scrisă de fiul său, cu scopul declarat de a-și proslăvi tatăl. În cartea lui Hernando Columb citim: „Și, în această suferință, și-a încredințat sufletul lui Dumnezeu în ziua înălțării, 20 mai 1506, în amintita localitate Valladolid, după ce primise cu multă evlavie toate împărtășaniile Bisericii și pronunțase ultimele cuvinte: „in manus tuas, Domine, commendo spiritum meum”.

Să continuăm cu probele: în testamentul său, întocmit în 8 septembrie 1523, Diego Columb, fiul cel mare al Amiralului, notează un mic detaliu: „acest mare Amiral a fost întotdeauna credincios ordinului prea fericitului Sfânt Francisc și chiar a murit călugăr al acestui ordin”. Celebrul Bartolomé de Las Casas (*Magazin istoric*, nr. 4/1985), în *Istoria generală a Indiilor*, menționează și el aceleași date: 20 mai 1506 și orașul Valladolid.

Este însă evident că ultimele două surse amintite au un izvor comun, biografia lui Columb, scrisă de Hernando.

Cit îi privește pe cronicarii ale căror scrieri servesc drept bază pentru istoria vieții Amiralului și care sînt în număr de cinci, este surprinzător că nici unul nu a avut date suplimentare despre momentul morții lui Columb. Doi dintre ei, Pedro Mártir din Angleria și Gonzalo Fernández din Oviedo, nici măcar nu menționează decesul celebrului navigator. Al treilea, Andrés Bernaldez, notează că el a decedat „la circa 70 de ani, in senectute bona”.

Oare să greșească marea majoritate a autorilor actuali ce îi dau Amiralului aproximativ 55 ani cînd a murit? Cum și ceilalți doi cronicari, Francisco López de Gomara și Antonio de Herrera, au apelat frecvent la *Istoria* lui Las Casas și nu au adus nici o in-

formație suplimentară despre episodul morții, se poate afirma că tot ce se cunoaște astăzi despre acest moment provine dintr-o frază a testamentului lui Diego și dintr-un paragraf al cărții lui Hernando. Tot restul pare a fi pură fantezie.

Evident că scriitorii din epoci ce l-au urmat lui Columb, ca Salvador de Madañaga, au notat — fiecare în stilul lui — sfîrșitul lui Columb. Cu mai multe sau mai puține detalii, cu forță literară sau numai sec. Ne putem întreba chiar dacă ei nu au fost influențați de două mari tablouri ce reprezentau dramatic moartea Amiralului, unul dintre ele aflat în prezent la Muzeul Prado: o cameră sordidă, fără mobilier, cu pereți dărîmați și patul Descoperitorului, cu păturiile răvașite, în jurul lui aflîndu-se șase persoane, între care două — călugări franciscani. Deci, de la literatură istorică la pictură sau invers: pictorii s-au lăsat inspirați de scrieri?... Mister.

La Valladolid, in gazdă?

Despre cauzele morții lui Columb, practic, nu există informații. Izvoarele nu ne spun de ce a suferit, dar, de-a lungul secolelor, s-a preluat, de la o lucrare la alta, că navigatorul suferea de gută și că, în ultima vreme, se degradase fizic. Se pare însă că întotdeauna a avut o sănătate subredă, iar ultima călătorie l-a oboșit peste măsură. Guta nu este însă o boală mortală. Las Casas și Herrera menționează numai că Amiralul era „foarte slăbit”.

Între toate explicațiile morții lui Columb, ce au circulat în acești 500 ani, cea mai răspîndită este cea psihomatică. Deceptiile, îndoiele, remușcările îl amăriseră tare, grăbindu-i sfîrșitul. Odată moartă protecioarea sa Isabel, regele Fernando îl îndepărtase pe Descoperitor. Nesatisfacerea de către Curte a unor cereri pe care el le for-

mulase cu ani în urmă îl tortura. Și nu din cauza unei săracii ce i-ar fi dat tîrcoale, ci pentru că îi intraseră în joc onoarea, demnitatea, orgoliul, de fapt simple variațiuni semantice ale aceleiași mindrii. În testamentul său, întocmit cu două zile înainte de deces, Columb afirma că este „bolnav de corp” și aducea regilor incriminări voalate.

„Casa Columb” din Valladolid intenționează un studiu sistematic și amplu privind moartea Amiralului, sperînd că acum, la 500 ani de la marea sa descoperire, va putea preciza cauzele fizice ale decesului. Deocamdată... tot mister.

Iată că însăși data de 20 mai 1506, ca zi a morții sale, nu este sigură. Unele cronologii menționează că pe 20 el a intrat în comă și că a murit în noaptea de veghe a sîrbătorii de înălțare. „Este posibil să fi murit pe 20 și a doua zi să fi avut loc înmormîntarea”, nota, în 1942, istoricul argentinian Enrique de Gandia. Confuzia între 19 (pentru că și această dată apare în unele lucrări), 20 și 21 mai poate fi explicată și prin deznodămîntul rapid, care ar fi încurcat puțin succesiunea evenimentelor: scrierea testamentului și moartea propriu-zisă. Deci încă un... mister.

Toate izvoarele coincid asupra locului unde a murit Columb: Valladolid. Dar ce să fi căutat el acolo, într-un oraș în care nu locuise nicodată? Petrecuse mult timp, obosise chiar, ținîndu-se după Curtea itinerantă, căreia îi cerea dreptate, așa cum o înțelegea el. Or, unii susțin că în mai 1506, cînd a murit el, sediul regalității era la Segovia, nu la Valladolid. Deci? Unele lucrări de istorie menționează o casă pe o stradă din Valladolid, ce purta chiar numele său, Columb, și în care ulterior a funcționat un seminar de istorie a Americii, apoi un muzeu. Aceasta pare a fi ultima locuință a Amiralului. Dar Enrique de Gandia, cel amintit, menționează o altă stradă, Ancha de la Magdalena,

În p. 61: Columb (în centrul imaginii) într-o gravură de epocă.

unde la nr. 2 sau 7 (cum sus-
țin alții) s-ar fi aflat ultima
casă a lui Columb. Cum pe
atunci nu existau arhive pa-
rochiale, moartea Amiralului
nu a meritat a fi notată în re-
gistru orașului, care nu o
menționează. Nici ca loc, nici
ca dată. Un istoric italian po-
vestește că „la Valladolid fa-
milia Columb avea o casă —
nu se știe dacă închiriată sau
proprietate —, destul de mo-
destă, construită din cără-
mizi, cu un singur etaj”. Un
altul, spaniol, afirmă că Ami-
ralul stătea în gazdă, con-
form unei uzanțe de ospitali-
tate, cu fiil săi și cu cei șapte
servitori. Într-adevăr, în con-
dițiile unei curți peripatetice,
cum era cea a Spaniei, anu-
miți proprietari aveau obliga-
ția de a găzdui trecători
ilustri. Deci, din nou, mister.
Și asupra locului unde a de-
cedat Columb.

Erasm sau Biblia?

În fine, pare aproape sigur
că resturile pămîntesti i-au
fost depuse într-o mănăstire
franciscană, care nu mai
există și, cîțiva ani mai tîrziu,
transportate la mănăstirea
Santa Maria de la Cuelvas,
aflată în insula Cartuja din
Sevilla.

Cît privește *cei ce i-au fost
aproape* Amiralului în mo-

mentul morții, izvoarele nu
menționează absolut nimic.
De aceea, tot ce s-a scris ul-
terior nu este decît rodul fan-
teziei sau al deducției. „Nu se
cunosc persoanele ce au în-
soțit durerea ultimelor sale
clipe, chiar dacă se știe că
oameni simpli ai orașului se
arătau în camera întune-
coasă, pentru a privi agonia
ilustrului navigator, întins pe
pat, în haina sa uzată de că-
lugăr franciscan” (Ximénez
de Sandoval). Sînt însă sim-
ple supoziții. Nimic cert. Istori-
cul de Gandia a ajuns la
concluzia că fiii Descoperito-
rului nu se puteau afla atunci
la Valladolid și, de aici pînă
la oroarea că Columb ar fi
murit singur, cum s-a și afir-
mat, nu este decît un pas.
Logic este însă să se presu-
pună cel puțin compania
unui pastor.

Aproape nu există autor
care să nu menționeze că *ul-
timele cuvinte* ale Amiralului
au fost: „In manus tuas, Do-
mine, commendo spiritum
meum” (în mîinile tale,
Doamne, încredințez sufletul
meu). Dar și în acest caz
apare o problemă. Acestea
nu sînt cuvintele din Biblie,
din versiunea latinească a Bi-
bliei, pe care trebuie să o fi
folosit Columb. Acolo ele su-
nau astfel: „Pater, in manus
tuas commendo spiritum
meum”.

Desigur, aspectul poate pă-
rea un detaliu nesemnificativ.
Nimeni nu ar fi surprins dacă
un muribund ar comite gre-
șeala să citeze incorect un
verset biblic. Dar lucrurile nu
stau așa de simplu. Nici aici.
O interpretare dată ulterior
este că ele sînt preluate după
Erasm din Rotterdam, din
„Pregătirea pentru moarte”,
lucrare apărută mai tîrziu, dar
pe care diverși autori au folo-
sit-o cînd au detaliat clipele
morții lui Columb.

În epocă exista multă liber-
tate în folosirea unor aseme-
nea fraze, întrucît lipseau
materialele scrise. Preoții re-
curgeau la memoria proprie.
Cu timpul, aceste fraze au
devenit formule sacrosancte
ale Bisericii. Deci, ultimele
cuvinte ale lui Columb nu co-
respund textului Evangheliei,
ci unui citat din Erasm, scris
cîteva decenii mai tîrziu, cînd
el va fi foarte larg răspîndit.

Umbrele ce au învăluit naș-
terea Descoperitorului plu-
tesc și asupra decesului său.
Nu putem spune decît că s-a
născut, că a descoperit Lu-
mea Nouă și că sîntem siguri
că a murit totuși la Vallado-
lid. Atît. Columb poartă cu
sine, în continuare, misterele
sale. ■

În românește de
Ana VĂDEANU

fundatia culturală magazin istoric BURSE PENTRU ELEVI

Fundația Culturală Magazin Istoric este în măsură să vă anunțe noi vesti îmbucurătoare. Urmărind obiectivele stipulate în Statutul său, Fundația acordă — cu sprijinul Departamentului informațiilor — un număr de 7 (șapte) burse anuale pentru elevii pasionați de studiul istoriei. Într-o ședință a Comitetului Director al Fundației Culturale Magazin Istoric ce a avut loc în ziua de 31 iulie 1992, s-a hotărît ca un număr de 3 (trei) burse să fie acordate unor elevi din București, iar celelalte 4 (patru) să revină unor elevi din alte centre ale țării.

Comitetul Director al Fundației Culturale Magazin Istoric va stabili lista bursierilor pe baza unor criterii care iau în considerare în primul rînd rezultatele la învățătură (în special la istorie) ale elevului-bursier și vor ține seama de starea materială a părinților, de recomandarea profesorului de specialitate și a dirigintei, avizate de direcțiunea școlii respective. Aceste burse — ca și întreaga activitate a Fundației Culturale Magazin Istoric — nu au nici un fel de condiționare politică.

Și prin aceste burse, Fundația Culturală Magazin Istoric, transpunînd în practică prevederile Art. 7, punctul i, din Statutul său, înțelege să promoveze studierea și cunoașterea istoriei naționale și univer-
sale, prin încurajarea și formarea viitorilor specialiști în diferite domenii legate de cercetarea și populari-
zarea istoriei.

Bursele Fundației Culturale Magazin Istoric sînt așadar o invitație în pasionata lume patronată de Muza Clio, spre binele și folosul culturii române. Să le urăm de pe acum succes viitorilor noștri bur-
sieri în minunata lor călătorie!

Comitetul Director al Fundației Culturale Magazin Istoric va comunica lista celor 7 (șapte) elevi bur-
sieri în cadrul acestei rubrici la nr. 12/1992.

OCTOMBRIE
1942

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

● Se deschid în Capitală lucrările conferinței internaționale a căilor ferate, la care participă delegați din Germania, Italia, Bulgaria, Croația, Moravia, Serbia, Ungaria și România.

● Primăria Bucureștilor introduce obligativitatea prestației în natură pentru toți locuitorii Capitalei.

● Domnii Aurelian Sacerdoțeanu, Emil Virtoșu, Alexandru Elian, și d-ra Maria Holban, profesori definitivi la Școala superioară de arhivistică din București, sint echivalați în salarii cu profesorii agregati universitari.

● „Așadar — scrie Evenimentul zilei — proprietarii care își închiriază apartamentele cu mai mult de 50 la sută peste valoarea lor locativă după cum e stabilit prin lege, urmează să fie condamnați ca speculanți. Un precedent este în această privință gata creat instanțele pentru reprimarea speculei au condamnat deunăzi pe o doamnă care și-a închiriat cu 30 000 de lei un apartament evaluat de fisc la 18 000. Cazul este fără îndoială modest, dar este un «caz». Poate el va pune pe gânduri pe proprietarii cari cer 250 000 de lei pe două camere cu dependențe. Să se știe cel puțin că justiția nu menajează”.

● Se instituie un concurs național pentru elaborarea unei gramatici a limbii române. „Menită a dezlega controversele existente în acest

Războiul este în plină desfășurare, atît pe cîmpurile de luptă din răsărit, cît și pe cele din Pacific sau Africa de Nord. Ostașii români luptă din greu, pe frontul Stalingradului.

Din țară, pe lîngă contingentele mobilizate, numeroși voluntari se oferă spre a se duce pe front. Ziarele publică lungi liste de voluntari, din toate colțurile țării, de vîrste și de profesii diferite. „Ceea ce este în mod deosebit impresionant în aceste cereri — scrie *Viața* — este motivarea cererii. Unii au cerut să fie trimiși pe front pentru că nu au copii, nu au familie și de aceea ei consideră că ar fi mai utili acolo, în secerișul morții; iar alții cer să participe la lupta cea mare a neamului tocmai pentru că au copii care trebuie să se mîndrească cu părinții lor ce s-au jertfit pentru întregirea țării și pentru asigurarea unei pașnice dezvoltări a neamului”.

Voluntarii, continuă ziarul citat, „simbolizează cea mai pasionantă dragoste de patrie; ei sint cei dintîi slujitori ai idealului românesc, ei sint entuziaștii luptei și alături de camarazii lor de pe front sint mărturii vii ale înțelegerii pe care cu toți o avem în această luptă izbăvitoare”.

În *Gazeta militară*, reporterul de război sergent T.R. Romulus Boteanu scrie despre opera de refacere înfăptuită de ostașii români din Divizia oltenilor și grănicerilor bănățeni, comandată de generalul Carol Schmidt, în provincia Kerci. Au fost reclădite și sfințite biserici, troițe, fintini, au fost refăcute șosele etc.

Astfel, în comuna Tarassow este reclădită și sfințită biserica, îngropindu-se în peretele altarului un pergament cu următorul conținut: „Reparatu-s-a acest sfînt lăcaș cu hramul Sf. Vladimir, ctitorie a familiei creștine Ielin din Sowchos Tarassow și i s-a mai pus ca hram pe Sfinții Împărați Constantin și Elena din îndemnul d-lui general Schmidt Carol, comandantul M.U. Rovine-Gloria de către compania de transmisiuni.

Biserica — se menționează în continuare în pergament — s-a restaurat, sfințit și redat cultului astăzi 14 iunie 1942, în timpul domniei M.S. regelui Mihai I, al tuturor românilor, conducător al statului fiind mareșalul Ion Antonescu, de către preoții: preot maior G. Marian de la M.U. Brâncoveanu, preot cpt. Aristotel Coșdres, de la comandamentul artileriei, preot cpt. Gr. Turcu, de la

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, ziarul apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

A început
culesul
viiilor

Tenorul Italian
Tito Schipa
la sosire
în Gara de Nord

Regimentul 94 infanterie, preot cpt. Cl. Filimon și preot cpt. I. Petrilă, în asistența armatei și a locuitorilor din sat și împrejurimi. Restituirea bisericii este prinosul de recunoștință adus lui Dumnezeu pentru victoria strălucită pe care ne-a dăruit-o contra oștilor antichriste, care au fost izgonite din peninsula Kerçi.

La 12 octombrie, în întreaga lume, are loc Sărbătoarea Hispanismului, marcind ziua în care, notează Mihai Tican Rumano în *Universul* din 12 octombrie, „cei 120 corăbieri de pe cele 3 corăbii de sub conducerea lui Columb au zărit uscatul, după lungi peregrinări pe apele fără sfârșit ale Atlanticului, descoperind astfel — fără să știe — un continent nou, un nou univers”.

În continuare, referindu-se la hispanism, autorul citat scrie: „Această forță de expansiune și de creație în care se oglindește dinamismul și toate virtuțile de rasă ale marelui popor spaniol se cheamă *hispanism* și el constituie azi și va constitui totdeauna punctul de contact și de consingnitare a seminției spaniole, poeziei de împărtășire în cultul aceluiași amintiri glorioase ale trecutului și în conștiința aceluiași comunități de limbă, de suflet și de credință, care prezentând toate caracterele unei unități organice, n-ar fi decît foarte firesc să conducă odată și odată iarăși la o comunitate de destin”.

Revista *Convorbiri literare* publică studiul *Armata lui Mircea cel Bătrîn*, de P.P. Ranaiteanu. După ce trece în revistă capacitățile militare ale Țării Românești în timpul lui Mircea, prezentînd componența armatei („oastea cea mare” — ridicarea în masă a țării — și „oastea cea mică” — oștenii de curte), armamentul (arcurile cu săgeți, arbaletetele, pavezele, săbiile, lănciile), sistemul de apărare (cetățile, dintre care cea mai importantă era Giurgiu, despre care Vlad Dracul, fiul lui Mircea, spunea că „fiecare piatră din această cetate a costat pe părintele meu cît un bulgăre de sare”), autorul încheie:

„Situația militară a Țării Românești sub Mircea cel Bătrîn se întemeia pe oastea domnească, bine întreținută, cu arme importate de peste graniță, iar apărarea țării pe cetățile care păzeau intrările și locurile de trecere”. Datorită atenției deosebite pe care a acordat-o dezvoltării oștii țării și a sistemului de apărare, Mircea apare ca singurul mare domn de război al Țării Românești, singurul care s-a putut menține ani de-a rîndul ca dușman al turcilor. Aceasta se datorește cetăților și faptului că el s-a putut întemeia pe toate puterile intacte ale țării. În aceasta stă importanța lui unică în istoria noastră”.

Cronică mărunta

domeniu, lucrarea — anunță ziarele — va deveni un îndreptar oficial și, mai ales, va fi întrebuințată în învățămînt”.

• Concertează, la Aro. și, respectiv, la Ateneu, celebrul cântăreț de operă italian Tito Schipa.

• George Georgescu, directorul Filarmonicii din București, este decorat de Hitler cu „Vulturul german” în gradul de ofițer, distincție înminată dirijorului de ministrul Reichului la București, Manfred von Killinger.

• Romulus Dianu, în revista *Preocupări literare*: „Știm să scriem pe două mii de pagini ceea ce Antichitatea știa să scrie pe o piatră, în cîteva cuvinte, și asta se cheamă „romanul psihologic”.

• Un nou gen de escrocherie, anunță ziarele. În tramvai și pe la chioșcurile de ziare și tutun; îndeosebi, cînd cineva schimbă o monedă de 100 lei în se strecoră, în rest, în locul uneia sau chiar a două monede de zece lei, o fisă de telefon sau două, a cărei valoare e numai de șapte lei. Repetat, sistemul dă cîștiguri ilicite celor ce simînd neabgarea de seamă, o nevinovată confuzie, grabă îl practică repetat.

• La Sărata-Monteoru, în așezarea neolitică cercetată aici de prof. I. Nistor, sînt aduse la lumină noi vestigii arheologice, privind sistemul de fortificații. Pe lingă așezarea neolitică, au fost dezvelite și două cimitire cu peste 200

**OCTOMBRIE
1942**

Constantin Tănase
intr-un spectacol
pe stadionul ANEF

Cronică mărunta

morminte de inumație din epoca bronzului.

● În Cismigiu sînt două cîntare automate, din acelea în care introduci o monedă de 2 lei și-ți indică greutatea. Dar unul din aceste două cîntare, sau poate amîndouă, este defect. Pentru că un copil, cîntărit la cîntarul de la intrarea dinspre B-dul Elisabeta a avut 21 kg, iar la cîntarul de la debarcader numai 15 kg.

● Pe scena Teatrului Național are loc premiera baletului *Demoazela Măriuța*, de Mihail Jora. În distribuție: Floria Capsali, Josefina Krannich, Oleg Danovski, Trixi Checali etc.

● La 16 octombrie, în Piața Brătianu, se deschide „Expoziția Transnistriei”, în cadrul căreia sînt prezentate produse agricole, mașini și tractoare agricole, bunuri ale industriei alimentare, ușoare etc.

● Săptămînalul Italian Meridiano di Roma publică un studiu consacrat operei lui Liviu Rebreanu, pe care îl socoate printre „culmile literaturii mondiale”.

● La Dresda, s-au realizat primele fotografii colorate. „Acest fapt — scrie Acțiunea — care revoluționează întregul domeniu al fotografiei poate fi prezentat numai cu ocazii speciale, iar amatorul fotograf va trebui să mai aibă răbdare pînă ce va putea face experiențe proprii cu noul procedeu, din motive impuse

În 1688, la 19 octombrie, se stingea din viață domnul Țării Românești, Șerban Cantacuzino (*Magazin istoric*, nr. 11, 12/1982). Evocîndu-l, *Gazeta militară* relevă eforturile domnitorului de a „face țara cultă și civilizată: a strîns cărțurarii la curte; a încurajat scrisul; a înființat cea dintîi școală românească; a mărit oastea țării; a înființat primele fabrici industriale.

Binefacerile lui voievodale — continuă revista citată — au trecut și în Ardeal; a încurajat tipărirea cărților; a îndemnat la traducerea Bibliei în graiul românesc și de aci a rămas și numele *Biblia lui Șerban Cantacuzino*. Este o datorie pioasă și patriotică să-i pomenim numele acestui mare voievod al neamului românesc, adevărat ctitor al limbii străbune, al bisericii străvechi și al cărții tipărite și răspîndite”.

Porînd de la vizita delegației de ziariști finlandezi, condusă de Ragnar Numelin, directorul presei din Ministerul afacerilor străine al Finlandei, Pamfil Șeicaru scrie despre eroismul cu care finlandezii și-au apărât țara în fața invaziei sovietice (*Magazin istoric*, nr. 12/1990). „Finlanda — notează autorul — deși mare ca întindere, prin numărul mic al populației este o țară mică, dar ce splendid spectacol de măreție a dat această țară mică atunci cînd s-a măsurat singură cu imensitatea Rusiei sovietice. În fața unei lumi încremenite de spaimă și de admirație, Finlanda s-a luptat singură, cu propriile ei mijloace, primind drept ajutoare doar încurajări ipocrite”.

Această „vijelioasă energie finlandeză”, arată P. Șeicaru, „era dezlănțuită de iubirea de patrie și de pasiunea de libertate.

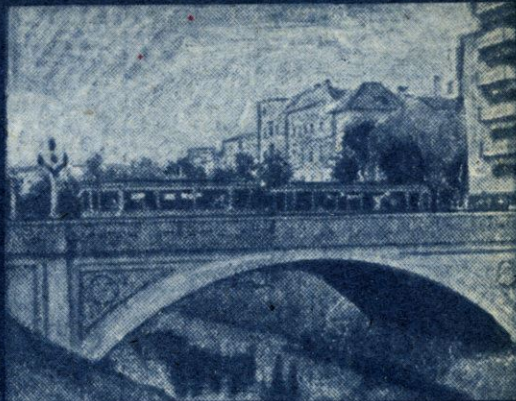
În concepția finlandeză — continuă gazetarul — Patria și libertatea se confundă, fanatismul libertății este expresia cea mai înaltă a iubirii de Patrie. Și orice mutilare adusă Patriei este o ciopîrtire a ideii de libertate, orice mărginire a libertății o înjosire a Patriei. De aici asprul lor orgoliu național. La ei, totul trebuie să răsară din viață, din realitățile naționale finlandeze”.

Să ne oprim în cronică noastră și într-o așezare rurală, prin intermediul unei relatări publicate în revista *România eroică*, fondată și apărută la Cluj, pînă în august 1940, iar apoi mutată în București, în urma odiosului dictat de la Viena. Este vorba de comuna Luncavița, din jud. Tulcea, „comună veche românească, așezată pe vechi urme romane, ca multe din localitățile din Dobrogea”.

Sînt relevate cîteva dintre realizările locuitorilor, între care înființarea unei cooperative, condusă de Constantin N. Spiru, care

Hotel din Moscova
bombardat
de hitleriști

Un pod
de altădată —
Izvor

„a cedat terenul pe care a construit cooperativa, iar construcția amenajată pentru necesitățile ei posedă și o mare sală pentru reprezentații culturale, cu scenă amenajată pentru teatru”. Este consemnat, de asemenea, efortul sătenilor de a realiza „o serie de îmbunătățiri pe care nu le găsim decât în rari așezări rurale. Pe lângă clădirile confortabile diseminate în comună, găsim aici apă captată de la munte, adusă prin conducte de fontă. În momentul când ne-am oprit în trecere prin această comună, dinamismul imprimat activității de renovare și progres l-am găsit în plin avânt. La școală era un stup de activitate de renovare. La biserică am găsit pe pictorul Gh. Cardaș, care face o operă minunată de pictură bisericească. Trebuie să menționăm că locuitorii înșiși în mod individual contribuie la pictarea bisericii lor, plătind fiecare după putere anumite figuri de sfinți”.

Înfăptuirile din Luncavița, se arată în încheierea articolului, „dovedesc ce se poate face de o singură forță dinamică, atunci când devotamentul pentru binele public, spiritul de sacrificiu și puterea de înfăptuire pe teren nu lipsesc”.

Mai reținem din știrile culturale apărute în presa din urmă cu cinci decenii. Revista științifică *V. Adamachi* publică o evocare a lui Petru Poni (*Magazin istoric*, nr. 8-10/1981), la o sută de ani de la nașterea sa, semnată de prof. C.G. Rodreag. Sînt citate cuvintele lui Poni, cînd, în 1906 a fost sărbătorit pentru 40 ani de carieră didactică: „Noi, cei bătrîni, am putut lucra numai foarte puțin pentru știință, căci grele au fost timpurile în care s-au petrecut anii viguroși ai tinereții noastre. Datoria ne-am făcut-o, rezultatele, le va dovedi timpul. Convingerea puternică pe care am căpătat-o în lunga-mi carieră este că viitorul neamului nostru este asigurat”.

La Bratislava, apare în limba slovacă lucrarea lui Ion Lupaș *Pri-vire sintetică asupra poporului român*. „Ilustrul nostru istoric — scrie ziarul *Viața* — expune aici liniile largi ale istoriei poporului nostru, scoțînd cu deosebire în relief semnificația pe care în toate timpurile a avut-o în evoluția noastră istorică ideea unității naționale. Teza aceasta este ilustrată luminos prin evidențierea identității formelor politice ale cnezatelor române din Transilvania, Muntenia și Moldova și prin demonstrarea neîntreruptelor legături dintre cele trei regiuni românești. În ultima parte a expunerii, prof. Lupaș a reliefat forța creatoare a României moderne”.

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

de „necesitățile războiului”.

● Mărturiile ale trecutului în folclor se intitulează conferința pe care o ține Joi, 1 octombrie, Ovidiu Papadima la Universitatea Radlo.

● Pe aeroportul militar Cotroceni se toarnă ultimele secvențe din coproducția româno-italiană *Escadrila albă*. Asistă regele Mihai și regina mamă Elena.

● Direcțiunea Teatrului Național din București roagă pe toți cunoscuții, rudele sau familiile actorilor care posedă fotografii, afișe sau orice alt document în legătură cu trecutul nostru teatral să binevoiască a le încredința Muzeului Teatrului Național, prin George Franga.

● La Galerile Kretzulescu este deschisă expoziția *Portretul în pictura română contemporană*. Prefața catalogului expoziției este semnată de Petru Comarnescu. Între expozate — două de un interes documentar inedit: ultimul portret al lui Mihai Eminescu, de Sava Henția, și chipul poetului Grigore Alexandrescu, de Constantin Stăncescu.

● Cu prilejul împlinirii a 250 de ani de la nașterea episcopului Inocențiu Micu-Klein (1692-1768), mitropolia unită din Blaj organizează un concurs cu un premiu de 10 000 lei pentru cea mai reușită baladă sau cel mai reușit poem care să glorifice personalitatea cărturarului, luptător pentru drepturile naționale ale românilor.

Dicționar istoric

Revista Magazin istoric a inițiat — prima și singura în publicistica istorică românească — un „Dicționar istoric” al statelor independente din fosta Uniune Sovietică. În continuarea serialului nostru, din care pînă acum au apărut fișe istorice consacrate Estoniei, Letoniei și Lituaniei, ne oprim, în acest număr, la Ucraina, urmînd ca în numerele viitoare să oferim cititorilor noștri informații istorice despre alte țări suverane ex-sovietice.

UCRAINA

Ucraina (603 700 km² și 51 200 000 locuitori — ucraineeni, ruși, români, evrei, bieloruși, polonezi, bulgari etc., conform recensămintului din 1987) se întinde în sud-vestul părții europene a fostei U.R.S.S., partea sa de Cîmpie rusă fiind mărginită în sud de Marea Neagră și Marea de Azov și tăiată de apele Niprului¹. Literal, denumirea Ucraina provine de la slavul *krai* = margine, periferie, deci regiune de margine, de frontieră, „marcă”, raportat geografic la zona Moscovei.

Trăsăturile sudului față de nordul moscovit sînt vizibile în arhitectura orașelor — notează surse de referință încă

de la începutul secolului nostru —, în mentalitatea țăranilor, în particularitățile folclorului, ale limbii, diferită de rusă, în activitățile economice, ca și în cosmopolitismul populației. Toate acestea prezintă aspecte străine Rusiei.

Unul dintre grîinarele Europei, cunoscută pentru cernozomurile sale, Ucraina produce grîu cît Franța, mai mult cărbune decît bazinul Ruhrului și mai mult oțel decît Marea Britanie și ocupă o suprafață mai mare decît Franța.

Istoria veche a Ucrainei se confundă cu cea a primelor secole ale lumii ruse. Pe teritoriul țării, societatea omească a apărut la mijlocul mileniului I î.e.n., primele urme ale omului datînd (în Crimeea sudică, provincia Volînia, zona Mării de Azov și a Nistrului) din paleoliticul timpuriu. Locuite succesiv în antichitate de scîți (sec. VII

î.e.n.), greci (VII-V î.e.n.), care au creat acolo orașele-state Olbia, Tir, Hersones, Pantikapei, în peninsula Kerchi — sediu al statului bosporan —, de sarmați, alani (sec. II î.e.n., veniți din stepile Uralilor și Volgăi), stepile Ucrainei au fost invadate, către sfîrșitul secolului II e.n., de goți, al căror imperiu germanic s-a prăbușit sub loviturile hunilor (375). Erau triburile și populațiile din marea migrație a popoarelor, pătrunse în nordul Mării Negre, pentru a-și paște turmele în anotîmpurile cu vreme frumoasă.

Ucraina occidentală a fost apoi ocupată de o alianță de triburi slave — cunoscute sub numele de anți —, în vreme ce zona orientală avea să facă parte, între veacurile VI-X, din imperiul turcesc al chazarilor. Cître anii 860, în Ucraina au apărut varegii, războinici scandinavi, iar din anul 862 prima cronică rusă

¹ Evident că, după eliberarea Ucrainei de sub dominația sovietică, istoricii ei își vor elabora propria istorie, supunînd-o unor noi analize, în spiritul rigorilor științifice. Menționăm că în întocmirea acestui documentar, am folosit exclusiv surse primare, respectiv marile enciclopedii istorice existente.

veche, scrisă în sec. XI, de călugărul Nestor în mănăstirea Pecerska, pornea relatarea istoriei Kievului (*Magazin istoric*, nr. 11/1982), capitală a Rusiei kievene, situată pe calea de apă „de la varegi la greci”, ce unea Marea Baltică cu Marea Neagră.

De remarcat însă că există numeroase mărturii despre trecutul Kievului cu mult înainte de momentul cu care își începe Nestor povestirea. Un cronicar armean menționa orașul, situat pe malul înalt și pitoresc al Niprului, încă din sec. VII. Un tratat comercial încheiat în anul 911 între Kiev și Bizanț, prin care negustorii ruși căpătau dreptul de a face negoț în Bizanț, dovedea importanța politică a cneazului de Kiev, care se autonumea „prîntul rușilor”. Orașul era marcat în cronică, în anul 980; ca reședință a cneazului Vladimir, în timpul căruia statul kievean a atins apogeul puterii sale, fiind apoi, vreme de două secole, capitala primului stat rus și cel mai important centru al slavilor de est.

Sub domniile lui Sviatoslav (965-972) și Vladimir Sviatoslavovici (980-1015), statul kievean s-a extins teritorial, iar în 988, cneazul s-a botezat, adoptînd oficial creștinismul. Importanța clerului avea să se facă simțită în curînd în toate domeniile vieții statului. Apropierea de Bizanț a favorizat evoluția civilizației kievene, dar într-o direcție originală. O mare dezvoltare a cunoscut arhitectura, din acea perioadă datînd biserica Desiatina (989-996), catedrala Sf. Sofia și Uspenski din Lavra Kievo-Pecersk (1073-1078), catedrala Spasski din Cernigov (cca 1036). Din timpul domniei cneazului Iaroslav Vladimirovici (cel Înțelept — 1019-1054) datează prima culegere de legi, *Ruskaia pravda* (Pravda lui Iaroslav), codificare a dreptului feudal rus, ce reflectă evoluția raporturilor feudale. Tradițiile literare ale Rusiei kievene și bogatul epos oral au pregătît apariția, la sfîrșitul

Viniță dintr-o hartă a Ucrainei din sec. XVII

În p. 68: Bogdan Hmelnițki, hatmanul ce a condus marea răscoală antipoloneză din bazinul Niprului

sec. XII, a *Cîntecului despre oastea lui Igor*, monument al vechii culturi ruse.

Pentru Europa, crearea statului rus kievean a constituit un eveniment important, întrucît el unea toate pămînturile est-slave, contribuînd astfel la dezvoltarea lor economică și politică. Creată în sec. X, vechea naționalitate rusă a slujit drept bază, pe care s-au format trei popoare slav-răsăritene: rus, ucrainean, bielorus.

Luptele dinastice (conflictele între fiii lui Iaroslav, după moartea sa, în 1054), reprezentînd începuturile dezmembrării politice a statului kievean, aveau să anunțe declinul supremației Kievului, proces „aureolat” de invazia tătară. A urmat atunci o amplă mișcare de populații, din bazinul Niprului către nord-vest și vest. În urma acestor deplasări s-au format trei mari provincii: Galiția și Volînia la vest și Rostov-Suzdal la nord. În sec. XI au apărut peste 60 noi orașe, iar în următorul — peste 200. În anul 1199, prințul Volîniei, Roman Mstislavici, avea să unească Galiția și Volînia. 41 ani mai tîrziu, în 1240, Kievul era distrus de tătari. Mitropolitul Kievului (mitropolia fusese înființată în 1036) părăsea orașul, pentru a se instala în nord, la Vladimir.

Dacă pentru Ucraina secolul XIII a însemnat momentul supunerii ei în fața cuceritorilor mongoli, în veacul următor, țara a intrat sub stăpînirea marelui duc al Lituaniei și a Poloniei. Marele duce Gediminas (1316-1341), cel care a purtat titlul de „rege al lituanilor și rușilor”, a cucerit Minskul, Poloțkul, Vitebskul etc. În 1363 Kievul a fost anexat de Cazimir III al Poloniei, care, în 1349, cucerise Galiția și Volînia occidentală. Această politică de extensie teritorială a marilor duci lituanieni va fi brusc oprită de Uniunea polono-lituaniană de la Krewo, din 1385, încheiată în urma căsătoriei lui Wladisław Jagello, marele duce al Lituaniei, cu Jadwiga, regina Poloniei, Wladisław devenind rege al Poloniei. Acolo, la Krewo, „ținuturile lituaniene și ale rușilor” au fost anexate „perpetuu” la coroana Poloniei.

Actul de la Krewo a avut grele consecințe asupra destinului Ucrainei, pentru o lungă perioadă de timp. Imense proprietăți s-au constituit atunci în profitul marilor seniori polonezi sau polonizați, țărănimea acestor „mărci” fiind redusă la starea de sclavie. Dezvoltarea exportului de grîu din Galiția și Volînia — ultima dintre ele provincie-sediu și a vieții cul-

turale a Ucrainei în acea perioadă — a antrenat o întărire a sistemului seniorial. În vreme ce marea nobilime locală era pe cale de dispariție, țărănul devenea servitorul micii nobilimi poloneze sau polonizate. Fugind de această tiranie, țărănul ucrainean a emigrat către acea parte a bazinului Niprului unde mongolii lăsaseră pustiu în urma lor. Acolo, regele Poloniei a acordat ulterior mari domenii nobililor, ce i-au urmat pe țărani.

Către mijlocul sec. XVI, tătarii, alungați din guberniile Kazan și Astrahan, s-au stabilit pe malul Mării de Azov și în Crimeea. Populații libere, venind din Ucraina orientală, au coborât tot atunci din Rusia Mare și s-au statornicit în zona dintre Nipru și Don, formând sate ale țăranilor liberi — Slobidska Ucraina, în limba ucraineană —, în vreme ce popoare din Rusia Mică au ocupat ținuturile de pe malul drept al Niprului¹.

Acești noi locuitori erau așa-numiții cazaci ucraineni, ducând o viață preponderent războinică, sub conducerea unui comandant, „executor al puterii executive”. La început, populația creștină din zonă i-a simțit pe acești noi sosiți ca o avangardă contra agresiunilor tătare, foarte frecvente. Cufund însă, cazacii au devenit, din protectori, persecutori ai popoarelor din jurul lor, asupra cărora comiteau fel și fel de agresiuni, fără un alt motiv decât voluptatea jafului. Uneori țăranul nu-și putea ocoli soarta de sclav decât intrând în trupele cazacilor, liberi de corvezi și impozite, pentru că încă mai păstrau trăsăturile vieții nomade.

Dacă marii duci lituanieni și-au păstrat suveranitatea în Ucraina orientală, adoptând totuși și vechile obiceiuri kievene, Ucraina occidentală a suportat o tot mai accentuată

polonizare, consacrată printr-o ordonanță din 1434. Polonia a încurajat pătrunderea Romei, în această țară ortodoxă, urmărind să impună biserica uniată ca biserică națională. Poziția Poloniei față de Ucraina s-a consolidat o dată în plus în iulie 1569, când prin Uniunea de la Lublin se consacră definitiv unirea Poloniei și Lituaniei în „Rzeczpospolita Polska” (monarhie, dietă și monedă comune). Litania nu păstra decât Bielorusia, în timp ce Polonia obținea cea mai mare parte din teritoriul ucrainean. În urma acestui act, organizarea socială a Ucrainei era total transformată: posturile administrative-cheie treceau în mâinile polonezilor, aristocrația fie se poloniza, fie își pierdea drepturile, ba, mai mult, numai catolicii aveau drept de cetățenie. Un Conciliu de la Brest, din octombrie 1596, unea Biserica ortodoxă ucraineană cu Roma. În replică, s-au format atunci în diferite zone ale Ucrainei, și îndeosebi la Lvov, organizații culturale pentru salvarea vieții naționale și religiei ortodoxe. Acest elan marca prima Renaștere ucraineană, caracterizată, în acea situație confuză, prin căutarea protecției Moscovei ortodoxe și dese apeluri către organizațiile cazace din Ucraina orientală.

Polonia a încercat să-i înregimenteze și să lămiteze numărul cazacilor, ceea ce a provocat, în rândul lor, un lanț de revolte. După ce, în secolul XV, se constituise Hanatul Crimeei, în secolul XVI, s-a format așa-numita Sece zaporojeană, centrul căzăcimii independente zaporojene. La început, regii Poloniei preferaseră să lase deplină autonomie acestor transfugi dincolo de cataractele Niprului, în schimbul contribuției lor la apărarea, de incursiunile tătare, a bogatelor cimpuri cultivate. Apoi, odată ce pericolul tătar se diminuase, Polonia și-a schimbat politica față de cazaci, tinzând să-i supună efectiv autorității ei. Răniți în convin-

gerile lor religioase, ortodoxe, cazacii, obligați să se convertească la catolicism, impus de polonezi, s-au răsculat deseori. Revoltele lor au început încă de la sfârșitul sec. XVI (1590), continuând în 1606-1607, cu mișcarea lui Ivan Bolotnikov, toate mișcări antipoloneze, dar soldate cu eșecuri. Unul dintre hatmani, Piotr Konaszewicz-Suhaidacini, a crezut că poate obține o recompensă de la polonezi pentru ajutorul ce îl acordase acestora în războiul împotriva Turciei, din 1620-1621; ei sperase — în zadar — în restabilirea mitropoliei ortodoxe la Kiev.

Anul 1638 a marcat o nouă revoltă a cazacilor împotriva magnaților poloni. 6 000 cazaci au fost atunci înregistrați, ei urmînd să se supună nobililor polonezi. Situația, greu de suportat pentru cazacii ucraineni, avea să dureze pînă în 1647, cînd locuitorii din Slobidska Ucraina s-au orientat spre Moscova.

În anul 1648 a avut loc, sub comanda hatmanului Bogdan Hmelnițki (1595-1657), o mare răscoală antipoloneză, în întregul bazin al Niprului. La 28 mai, cazacii au raportat o primă victorie la Korsun. Dar Volinia și Galiția au fost luate cu asalt de polonezi și, prin acordul de la Zborov (18-20 august 1649), cazacii nu au obținut nici una dintre revendicările lor. Bogdan Hmelnițki a cerut atunci ajutor țarului Rusiei și, în 1653, Zemski Sobor din Moscova a decis „să la sub înalta sa protecție armată zaporojeană”. Era astfel aprobată, de către acest înalt for administrativ al Rusiei, unirea Ucrainei cu Rusia. La 8 ianuarie 1654, Rada din Pereiaslavl proclama intrarea Ucrainei în componența Rusiei. Totodată, cazacilor le erau garantate libertățile tradiționale și autonomia. Populația Ucrainei și clerul ei depindeau acum total de Moscova. Cazacii nu mai aveau dreptul să-și administreze teritoriul².

¹ În concepția țarului, care revendica pentru pămînturile lui numele de Rusia Mare, țara Niprului nu era decât „Rusia Mică”. Aceste două denumiri aveau să treacă prin secole: Rusia Mare, pentru Rusia, și Rusia Mică, pentru Ucraina.

² În apus a circulat, la jumătatea veacului XVII, lucrarea *Description de L'Ukraine*, a cavalerului de Beaulieu, care a locuit multă vreme în Polonia.

Un nou tratat ruso-polonez din 1658 punea capăt politicii ezitante a hatmanilor și împărțea Ucraina în două: partea orientală revenea Rusiei, cea occidentală Poloniei. Decepcionată, sfișiată acum de două stăpîniri, populația, divizată, suporta controlovitura unei politici incerte. Ucraina, slăbită, își desfășura întreaga viață națională pe malul stîng al Niprului. Moscova urmărea în continuare politica de centralizare, iar poporul, hărțuit între comandanții cazaci și oamenii țarului, aspira la liniște, la calm.

Care nu vor sosi curînd. În urma războiului ruso-polon din 1654-1667, încheiat prin armistițiul de la Andrusovo (30 ianuarie 1667), Polonia recunoștea alipirea Ucrainei răsăritene la Rusia (Smolenskiul și Kievul reveneau acesteia), iar Ucraina apuseană și Bielorusia aparțineau Poloniei. Sau, altfel spus: Galiția rămînea magnaților polonezi; malul drept al Niprului, răvășit periodic de tătari, revenea Poloniei; malul stîng și regiunea vecină Kievului, de pe malul drept al Niprului, aparțineau țarului rus.

Începea atunci, în 1667, prin armistițiul de la Andrusovo, dezmembrarea Poloniei, a ținuturilor ucraineene și, totodată, rusificarea lor. O relativă liniște a adus în regiune hatmanatul lui Ivan Stepanovici Mazepa (1644-1709), a cărui politică externă a balansat, o vreme, între Petru cel Mare al Rusiei și Carol XII al Suediei. Dar alierea lui Mazepa, în timpul bătăliei de la Poltava, din 8 iulie 1709, cu trupele lui Carol XII împotriva lui Petru cel Mare — bătălie ce avea să

schimbe soarta războiului nordic (1700-1721) în favoarea Rusiei — a pus capăt speranțelor ucrainenilor de eliberare de sub țarii ruși. Încercarea lui Mazepa — intrat în istorie și literatură ca prototip al trădătorului — de a scutura jugul moscovit și de a obține astfel independența Ucrainei dăduse deocamdată greș. Dezastrul, pentru suedezi și ucrainenii, de la Poltava anunța viitoarea aservire definitivă rusească a Ucrainei. Represiunea Moscovei a fost teribilă. Mazepa a fost excomunicat, a fugit la Bender, împreună cu o anume parte din oamenii săi, unde a și murit nici două luni mai târziu. Ucraina avea să fie mai supusă decît oricînd Moscovei. În 1720, un ucac al lui Petru cel Mare interzicea limba ucraineană, iar în 1722, țarul înființa un colegiu special, însărcinat să-l supravegheze pe hatman, a cărui demnitate era absolut formală din punct de vedere administrativ. Ucraina devenea o simplă provincie a Rusiei. La Belgorod, în Slobidska Ucraina, se instala un reprezentant permanent al țarului.

Procesul se va accentua în timpul domniei următorilor țari ruși. În intervalul dintre domnia lui Petru II (1727-1730) și vremea țarinei Elizaveta (1741-1762), Ucraina și-a regăsit cîteva libertăți, dar țara era în continuare foarte slăbită. În 1755,

Rusia, suprimînd drepturile de vamă cu Ucraina, a anexat din punct de vedere economic această regiune.

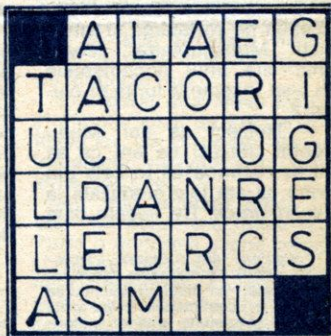
În noiembrie 1764, Ecaterina II a abolit instituția hatmanatului, înlocuind-o printr-un așa-numit „Colegiu mic-rus”. Dar, în vreme ce practica această politică în Ucraina orientală, Rusia pregătea și anexarea Ucrainei poloneze, cultivînd disensiunile sociale și pasiunile ortodoxe. În contextul întemeierii „Confederației de la Bar”, de către nobilimea polonă catolică, în februarie 1768, confederație îndreptată — cu trupe chiar — împotriva regelui Stanislaw Poniatowski și a Rusiei, Ecaterina II, „provocată” de puternica răscoală a lui Pugaciov din 1775, a lichidat Seceza zaporojenilor, numeroși cazaci zaporojeni, cunoscuți pentru firea lor independentă, fiind masacrați sau alungați către Marea Neagră, unde prezența lor putea fi utilă. Un alt ucac emis de țar, în 1781, desăvîrșea dispariția autonomiei ucraineene, un altul, din 1783, îi lega definitiv pe țărani de pămînt și declara anexat la Rusia hanatul Crimeii, populat în ultimii ani cu coloniști din Moscova, cu sirbi și germani. Anul 1786 marca secularizarea averilor Bisericii ucraineene. ■

(Va urma)

Florentina DOLGHIN

la curtea lui Sigismund III și Wladislav VII (1632-1648). Făcînd de acolo numeroase călătorii în Ucraina pînă în Crimeea, cavalerul s-a întors acasă, la Rouen, și a publicat în 1660 lucrarea menționată, însoțită de o hartă a locurilor, în care, cu mult spirit de observație, descrie modul de viață al cazacilor, organizarea lor civilă și militară, superstițiile, sărbătorile etc. Ucraina și locuitorii ei au intrat ulterior în casele multor lectori din Germania, Anglia, Rusia, din țări unde era bine cunoscută limba latină, întrucît cartea a avut multe traduceri.

Pornind
dintr-o anumită
pătrățică
și mergînd
într-o anumită
ordine
veți obține
titlul unui tablou
inspirat
din Războiul
de Independență
și numele
autorului lui.

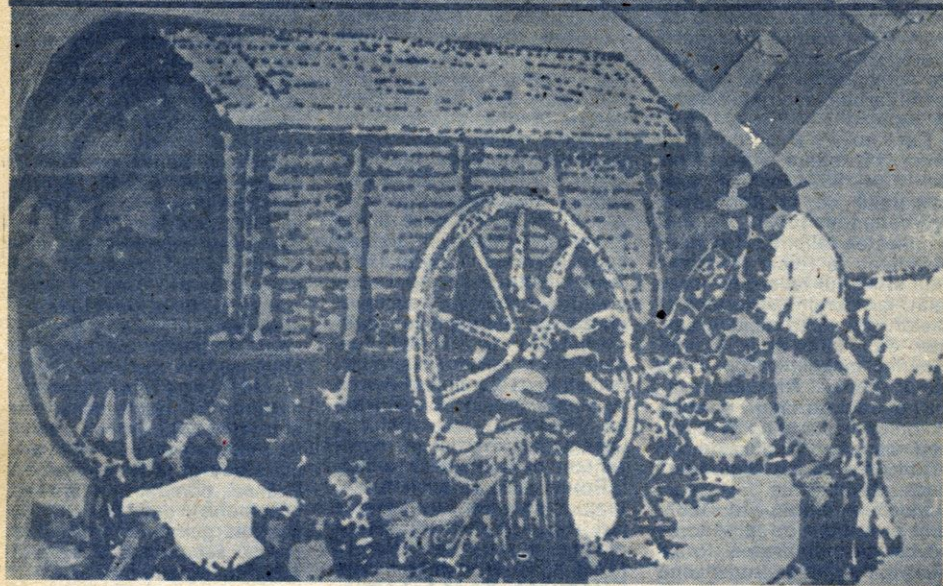

Gheorghe BRAȘOVEANU

HOLOCAUSTUL ROMILOR:

„Căpitanul Simone“ depune mărturie

CHRISTIAN BERNADAC

E indignată¹.

— Știi, eu m-am născut în 1910. O să am 70 de ani. Și pe urmă a fost Ravensbrück-ul...

Prin fereastra larg deschisă zăresc doi stâlpi ai turnului Eiffel. Anne-Marguerite Dumilieu, „căpitan Simone“ din rețeaua de rezistență și informații „Mousquetaire“, scoate unul câte unul documentele ce i-au însemnat lupta și calvarul.

— Treizeci de ani. Mi-au trebuit treizeci de ani ca să mi se recunoască în cele din urmă că am fost sterilizată la Ravensbrück. De fiecare dată

mi se spunea același lucru: „Nu sințeti nici evreică, nici țigancă, iar sterilizările nu s-au făcut decât evreicelor și țigăncilor. Mă îngrășasem cu 50 kg, iar suferințele fizice erau insuportabile. Au înțeles. Ah, dacă aș fi fost evreică sau țigancă!

Și, totuși, aventura „Simonei“, deși unică, este ușor explicabilă și se integrează perfect în acea „logică“ — și ea unică — a universului concentraționar. Relau, împreună cu Anne-Marguerite Dumilieu, rînd cu rînd, relatarea pe care ea a redactat-o după ultima intervenție chirurgicală din 1971².

— Era 14 octombrie. Sfirși-

tul anului '40 fusese mai ușor. Lucram de trei zile în Kommando. Cariera și în dimineața aceea corvoada nisipului... Mă ascusesem sub pătură.

M-am gândit deseori la dimineața aceea și am încercat mult timp să-mi regăsesc în amintiri semnul venit de sus, premoniția, avertizîndu-mă că nu trebuie să rămîn și că ar fi fost mult mai bine pentru mine să mă fi dus la cariera de nisip decât să fi așteptat destinul. Dar Dumnezeu nu mi-a făcut nici un semn.

Eu, un cobai

A intrat Ivenska. Era o poloneză de 18 ani care n-a rezistat regimului de la Ravensbrück. Fără să aibă o atracție

¹ Fragment din lucrarea *L'Holocauste oublié, Le massacre des tsiganes*, preluat cu titlul și subtitlurile noastre, în continuarea celor cinci episoade prezentate anterior cititorilor noștri.

² Publicată în 1975 la editura SEFA, sub titlul *Moi, un cobaye* (Eu, un cobai).

deosebită pentru lesbianism, devenise totuși amanta unei nemtoaice de 50 de ani, ale cărei favoruri i-au îngăduit să supraviețuiască în condițiile unui confort relativ.

Era poate 10.30 când ea a intrat în baracă. Nu m-a văzut. Lungită pe patul aflat la cel de al treilea nivel, mi-am tras pătura peste cap. Ivenska a început să citească încet o listă de numere scrise pe o hirtie mototolită. Patru fete îi răspunseră și, una câte una, veniră lângă ea. Poloneza chemă ultimul număr matricol, dar de astă dată nimeni nu veni să se așeze lângă ea.

Ea urlă că dacă nu răspunde, se va duce s-o înștiințeze pe nemtoaică. Apoi își schimbă tonul și spuse că cele cinci fete pe care le chemase erau de fapt privilegiate... că vor fi eliberate, că era un schimb organizat de Crucea Roșie. N-am crezut desigur nici un cuvânt din minciunile astea. Șiretlicul asta era de multă vreme cunoscut. Atunci de ce am dat deoparte pătura ce-mi ascundea fața? De ce am ridicat capul? Ea mă văzu.

— „Tu ești 95628”?

Ăsta era numărul matricol al deținutei pe care o căuta. I-am răspuns că nu eram 95628 și că eram bolnavă. M-a întrebat dacă sint franțuzoaică. I-am răspuns că eram într-adevăr franțuzoaică... și protejată de legile războiului și că, de altfel, dacă își asuma riscul să mă oblighe să mă scol, nu-i puteam fi de nici un folos.

Nu-mi răspunse, sări pe primul nivel al patului meu și lavi, la întimplare, strigându-mi: „Scoală-te”. Ciomagul îmi atinse vârful piciorului. M-am sculat.

Cele patru fete în spatele cărora mă împinsese erau țigănci de vreo 20 de ani. Știam bine că țigăncile nu vor fi eliberate. Știam, de asemenea, că unele dintre ele fuseseră expediate cu forța în bordelurile pentru soldații aflați în permisie. Am cerut Ivenskei să uite că am

ridicat capul, să uite că m-a văzut, să se prefacă așa, ca și cum nu s-a întâmplat nimic. M-a privit, poate, cu o oarecare compasiune.

— Îmi plac, îmi plac mult franțuzoaicele, dar dacă mă întorc la infirmerie cu patru fete în loc de cinci, or să mă bată. Mi-e frică de lovitură. Nu vreau să fiu bătută, nu mai vreau niciodată.

Infirmeria nu era altceva decît o baracă întocmai ca celelalte, puțin văruiată. La intrarea drumului desfundat ce ducea spre ea, o săgeată indica „infirmerie”. Urmărind cu ochii direcția acelei săgeți, am zărit lungite pe pământ un halucinant șir de femei goale. Am crezut mai înții că-i vorba de deținute pedepsite, cărora li s-a aplicat acest supliciu inedit. Cînd n-am mai fost decît la vreo cîțiva metri de femeile întinse pe jos, mi-am dat seama că erau moarte.

Erau acolo vreo cîncizeci de cadavre descarnate, peste care ceata ce se împrăștia încet așternuse o rochie de rouă, ca un lîntoliu strălucitor și impalpabil. M-am agățat de brațul polonezei, care m-a respins. Căzînd, genunchiul a atins piciorul unei moarte. M-am tîrît pînă la poarta infirmeriei.

Am așteptat multă vreme, la cîțiva pași de șirul cadavrelor umede. Un bărbat într-o bluză albă ne-a strigat să ne dezbrăcăm. Am rămas așa, goale, peste două ore. Eram vinete și nu ne deosebeam prea mult de celelalte femei livide, lungite pe pământ. Doar că noi mai eram în viață și stăteam în picioare.

Bărbatul în bluză albă s-a întors, a spus cîteva cuvinte polonezei, care ne-a împins spre ușa deschisă.

Linguriță bisturiu

La început, n-am distins nimic decît un coridor lung întunecos în fundul căruia se decupa, în fața unei uși cu sticlă, silueta clară a unei infirmiere. Ea ne-a spus să intrăm într-un fel de celulă cu o fereastră prin care se zărea

cerul și, sus de tot, un soare palid.

Prin ușa de sticlă, am văzut deodată fața unei prietene de origine engleză, căreia o diplomă a Crucii Roșii britanice îi dăduse posibilitatea să fie afectată infirmieriei. M-a întrebat ce căutam acolo. I-am răspuns că nu știu și că mi-e frică. Ea a privit o clipă țigăncile, mi-a pus încet mîna pe cap, așa cum faci cînd vrei să liniștești copiii. Mi-a spus că va încerca să afle de ce eram acolo cu țigăncile.

Peste cîteva minute, nemtoaica cu bluza albă s-a întors și ne-a pus să intrăm într-un culoar lung, de unde se zăreau ofițeri examinînd plăci radiologice sau, pe tabla neagră, figuri anatomice. Apoi, ne-a împins într-un colț retras, fără fereastră, dar mai bine mobilat decît prima sală de așteptare. Era o „căldură” insuportabilă. Picături mari de sudoare șiroiau de-a lungul corpurilor tuciori ale celor patru fete tăcute.

Un bărbat intră și chemă pe una din ele. O țigăncă se ridică. Dacă avea 20 de ani. Fața îi era brăzdată în urma încercărilor prin care trecuse și a oboseli. Întoarse capul spre mine, schiță un mic semn cu mîna și-l urmă pe soldat. Auzii ușa trîndindu-se, apoi o altă ușa și, după cîteva clipe de tăcere, un îpăt lung, care se stîNSE încet, treptat, ca șuierul unei sirene.

Cînd țigăncă se înapoie, țîrîta de două deținute, își schimbase privirea. Ochiul ei păreau transparent ca cel al drogaților. Sughita încet de plîns și sughiturile păreau că n-o să mai înceteze niciodată. Își puse mîinile crispate pe pîntecul gol.

Una după alta fetele ieșiră și am mai auzit de trei ori urletele lor. Ca și prima, ele se întoarseră buimace și cu privirile rătăcite.

Am mai așteptat peste o oră. Bărbatul s-a înapoiat. Purta o uniformă veche verde și cizme lăbărate. Sub boneta decolorată apăreau cîteva șuvițe cărunte. S-a aplecat spre mine și m-a întrebat în șoaptă, pe un ton aproape

confidențial: „Tu ești franțu-zoaică?”

Fără să-mi aștepte răspunsul, m-a' luat de braț și m-a dus spre ușă. Știam acum că voi trăi clipe îngrozitoare. Am rezistat. Mi-a dat drumul surprins, m-a privit și mi-a spus fără minie, ca și cum ar fi fost vorba de un eveniment ineluctabil, de o fatalitate.

— Trebuie să mergi.

N-am făcut decât cițiva pași pe coridorul cu sticlă. Mă luă din nou de braț ca să mă conducă spre o odăită goală, care trebuie să fi fost, odată, o sală de dezinfecție. O infirmieră mă aștepta. L-a întrebat ceva pe soldat. El răspunse că „eram ultima și că eram într-adevăr franțu-zoaică”. Rămase o clipă în fața mea, mă examină cu atenție fără să spună nimic, apoi plecă. Când să iasă din sala de dezinfecție, se întoarse și mă mai privi o dată. Înainte de a intra în sala de operație m-am încrucișat cu o deținută pe care o mai zărisem în lagăr. Am întrebat-o ce o să mi se facă. Mi-a răspuns că nu e ceva grav. Că-i vorba probabil de o prelevare. Infirmiera, ridicind din umeri, mă împinse în sală.

La început, n-am văzut nimic altceva decât un bec electric care atârna la capătul unui fir și, sub bec, într-un cerc de lumină galbău, un borcan de dulceață. Mi-au revenit pentru cîteva clipe în minte amintiri anodine și îndepărtate: cîntece copilărești, vacanțe. Eticheta multicoloră, pe care distingeam cuvintele „cireșe” și „zahăr” mi-aducea aminte de bucătării căldute, de bufete pline de mirosul pîinii proaspete și de interminabile gustări cu veri dolofani și proști. Două femei în bluze m-au luat de umeri. Am revenit acolo unde mă aflam.

Atunci mi-am dat seama că luasem un bisturiu drept linguriță. În borcanul cu dulceață, care mă făcuse să văd cîteva clipe, se afla un bisturiu.

Am înțeles că nu-i vorba de o prelevare. Am încercat să mă desprind. Cele două femei îmi răsuciră brațele la spate. Cea mai mare îmi

spuse că e cehă și că e deținută ca și mine. Cealaltă îmi murmură la ureche că nu trebuie să le complicăm viața și că, oricum, nu puteam scăpa de ce mă așteaptă. Venisem pentru o injecție, voi fi injectată.

Era prima dată cînd auzeam vorbindu-se de injecție. Le-am rugat să-mi spună de ce și unde trebuia să fiu injectată. Ceha mi-a zîmbit și

mi-a spus să nu fiu îngrijorată, că erau doctorițe și știau că nu se moare dintr-asta, că să fiu ascultătoare și să las să mi se facă ce trebuie. O altă femeie în bluză se apropie de mine. Am recunoscut-o. Era o franțu-zoaică. Ea era într-adevăr doctoriță.

Îmi spuse și ea că nu trebuie să mă împotrivesc, că nu-i face nici o plăcere treaba pe care o face, dar că n-are altă alegere.

Cele două cehi îmi prînsă brațele. Franțu-zoaica îmi apucă glezna. Urlam. Ceha îmi trase cîteva perechi de palme. Zăpăcită, m-am lăsat țîrîtă pînă la piciorul mesei pe care, în borcanul de dulceață, strălucea lama bisturului. Am reușit să mă sprijin încă vreo zece secunde, apoi am cedat oboseli. Franțu-zoaica mi-a tras picioarele. Am văzut sala răsturnîndu-se. Am fost culcată și imobilizată pe masa de metal.

Oberschwester, cea mai puțin indulgentă

Nu capitulasem. După ce m-am prefăcut că m-am resemnat, am urlat din nou. Surprinsă, una dintre fete mi-a dat drumul brațului. M-am ridicat și am încercat s-o resping. S-a clătînat o clipă, s-a retras și s-a înclinat cu pumnul înainte.

Dintre toate amintirile cumplite ale acelor vremuri, de care n-am reușit să mă desotorosesc, pumnul pe care mi l-a tras fata aceea ocupă un loc bun. Era pumnul unui bărbat, o mină mare și grea, purtînd un inel extrem de fin. Un inel simplu de aur cu două perle. Probabil un inel

de logodnă, smuls unei deținute.

Tot așa cum la cinema actorul își ațîțește privirea asupra camerei, tot așa am urmărit și eu traiectoria acelei pumn îndreptat spre ochii mei. Mi-a apărut mai întîi înconjurat de decorul sălii apoi, ca la relanti, l-am văzut împlîndu-mi tot cîmpul meu vizual, pînă cînd n-am mai avut în fața mea decât masa lui întunecată, mascîndu-mi tot peisajul.

Atunci fața mea a explodat. Am avut impresia că mă dau într-un scînciob care nu se mai oprea, ci se legăna mereu, cu toată viteza. Am simțit curgîndu-mi sînge din nas, oprindu-se pe bărbie și alunecînd încet de-a lungul gîtului. Mi-am pierdut cunoștința.

Cînd m-am trezit, eram imobilizată, coapsele îndepărtate, călcîiele lipite de fese. Tînută pe masă și prizoniera unei rețele complexe de legături de piele. Nu puteam face nici cea mai mică mișcare. Am înțeles unde o să mi se facă injecția.

Fără să fiu realmente athletică, eram mușchiuloasă. Încă din tinerețe șchiam, înotam, făceam atletism, toate acele sporturi care îți întăresc abdomenul. Îmi crispam din toate puterile mușchii vaginului. Nu-mi făceam nici un fel de iluzii, nu putea fi vorba decât de o chestiune de onoare, nu eu puteam cîștiga ultima bătaia. Orizontul era infinit de aproape, viitorul era minutul ce urma să-l trăiesc.

Prin ușa din fundul odăii, apărură o nemțoaică slabă și înaltă; avea o față brăzdată de zeci de riduri minuscule ca acele cicatrice mici pe care și le mai fac încă unele triburi din Australia. Nu-i puteai da vîrsta acelei femei cu fața de ceară: patruzeci de ani... poate mai mult. Purta, peste o uniformă neagră, o bluză cu guler deschis.

— Fii atentă, îmi spune ceha aplecîndu-se spre mine, asta-i Oberschwester (soră-șefă), e mai puțin indulgentă decât noi.

Femeia cu fața cenușie se îndreptă spre mine. Era aproape să atingă masa, cînd

din fundul încăperii, se auzi glasul unui bărbat. Ea se întoarse și plecă cu pași mari spre cel ce rămânând lângă ușa deschisă, dar pe care nu-l puteam vedea, o chemase. Discutără două sau trei minute în șoaptă, apoi ea reveni spre mine. Îi auzeam cizmele bocănind pe dalele podului, dar nu-i distingeam încă fața și pieptul plat.

Voiam să mă ridic și să văd. Îmi dădeam seama că femeia aceea cu privirea lipsită de strălucire va avea o mare importanță în viața mea. Reușii să înlătur cu cîțiva centimetri legătura de piele care îmi țintuia pieptul de masă. M-am ridicat.

I-am zărit brațul, apoi mîna. Și, în mîna ei, o seringă. Nu era una din acele seringi de sticlă în coloră cu un ac de 5 sau 6 cm, ce-mi terorizase copilăria, ci un cilindru de oțel strălucitor, pe care era fixat un fir lung de metal mat.

Seringa de oțel

Atunci am înțeles că nu e vorba de o prelevare, ci de o experiență. M-am crispat furioasă, ca și cum viața mea depindea de mușchii vaginului meu. Nu puteam face, de fapt, nimic altceva. Nemțoaica îmi ciocănea pîntecele, strigînd că nimic n-o va împiedica „să facă ce avea de făcut”. Cele trei fete care mă legaseră de masă mă pălmuiau, una după alta, așa cum muncitorii forestieri lovesc cu topoarele de o parte și de alta a unui copac.

Înainte de a leșina, am zărit-o pe nemțoaică între genunchii mei ridicați, mîna ei stîngă imobilizîndu-mi coapsa stîngă, încercînd să introducă seringă de oțel. Ceha îmi lovea vîntrele. Durerea mă făcu să urlu, cedam. Fața infirmierei, șiroind de sudoare se estompă, dispărîu îndărătul unei pîcle roșiatice. Masa începu să dănuțiască. Mă simțeam deodată ușoară, aeriană, parcă descă-

În cercetările lui minuțioase, Christian Bernadac a stabilit un tabel general al romilor, victime ale holocaustului, tablou estimativ ce va putea servi drept bază altor cercetări.

Tara:	Populația în 1939:	Morți:
Austria	11 200	6 500
Belgia	600	500
Boemia	13 000	6 500
Croația	28 500	28 000
Estonia	1 000	1 000
Franta	40 000	15 000
Germania	20 000	15 000
Olanda	500	500
Ungaria	100 000	28 000
Italia	25 000	1 000
Letonia	5 000	2 500
Lituania	1 000	1 000
Luxemburg	200	200
Polonia	50 000	35 000
România	300 000	36 000
Serbia	60 000	12 000
Slovacia	80 000	1 000
URSS	200 000	30 000

Menționăm însă că acest tabel ce inventariază un număr total de 219 700 morți nu poate reda măsura suferințelor îndurate de țigani în timpul ciumei brune.

tușată. Am leșinat.

Altă durere, fulgerătoare, m-a trezit. O arsură cumplită ce șerpuia de-a lungul coapselor mele și-mi cuprindea pîntecele. Am vomat.

Aplecată deasupra mea, nemțoaica mă privea. De pe fruntea ei brăzdată cădeau pe pietul meu picături mari de sudoare. Am încercat să vorbesc. Voiam să știu. Ea zîmbi, își puse mîna pe pieptul meu și mă țintui de masă: „Dormi, îmi spuse ea, o să te simți mai bine miine”. Plecă.

Fetele mă priveau, zîmbindu-mi și ele. Am încercat să le insult. Făceam eforturi uriașe ca să țip, dar glasul nu-mi era decît un murmur. Am început să plîng, înaintea de a leșina din nou.

Aerul rece al nopții mă trezi. Eram dusă de patru deținute care aruncaseră peste mine cîțiva saci. Trei sau patru stele începuseră să strălucească în apus, deasupra mării. Toată după amiaza am stat legată de masa lipicioasă. Durerea nu se potol-

lise. Aceeași arsură îmi scor-monea pîntecele. Îmi simteam picioarele pline de sînge. Sub sacii găuriți, și-roiam de sudoare. Fetele nu mergeau la pas. Mă legănam ca o barcă fără pescar și fie-care val aprindea în mine o nouă arsură.

Ele mă ridicară pe salteaua mea unde, timp de două zile, m-am răsucit de durere. Una din țigănci horcăia încet. Celelalte două hohoteau de plîns. A doua zi dimineața, am adormit.

Anne-Marguerite Dumilieu nu și-a modificat textul după întrebările mele:

— Și țigăncile?

— Într-o dimineață, după operația mea, nu le-am mai auzit pe țigănci. Nimeni nu cuteza să-mi spună că muri-seră noaptea, dar am înțeles cînd am văzut pe nemțoaică lovind cu cravașa saltelele de pe patul lor, poruncind: „Scoateți-le!” că ele înceta-

(Continuare în p. 88)

În anii '20 ai secolului nostru, când a adunat și tipărit primul mănunchi de date documentare despre faimoasa mănăstire Golia din Iași, Sever Zotta (1874-1943) a adăugat și o sumară schiță despre neamul ctitorului. Impresionat de știrile pe care documentele i le-au oferit cu privire la soția marelui logofăt Ioan Golăi, istoricul ieșean — erudit genealogist și adinc cunoscător al Moldovei medievale — scria: „Anna pare să fi fost o femeie energică și respectată, care prin mai mult de un sfert de veac a știut să mențină, prin 12 domnii, tradiția bărbatului”. Într-adevăr, ceea ce se poate ști despre cneaghina Anna Golăiasa îndreptățește cuvintele lui Sever Zotta; ele susțin, totodată, și încercarea noastră de a prinde în contururi mai exacte zbulciul acestei jupinise de demult.

Chipuri de boieri și jupînese

ANNA GOLĂIASA

MARIA MAGDALENA SZÉKELY

Filica vornicului Burnar

Chipul Annei, alături de al soțului ei, a rămas imortalizat în tabloul votiv din ctitoria lor, pe perețele dinspre pridvorul lăcașului. Înaltul dregător, ținând în mîini chivotul bisericii, este îmbrăcat în haine căptușite cu blană de samur și bogat împodobite cu broderii în formă de floare. Pe cap poartă o cusmă din blană de jder sau zibelină. Lîngă el — cneaghina Anna, cu părul strîns sub o pălărie cu boruri de blană, specifică modelului feminine a secolului XVII și avînd în mîna dreaptă o năframă fină. Alături de ea se află Mihail Golăi, fiul lor.

În timp, trăsăturile figurilor s-au șters: astăzi se mai disting doar barba logofătului și

ochii mari ai jupinisei sale. Dar tabloul votiv, ca și întreaga biserică Golia în înfățișarea ei actuală, datează din epoca lui Vasile Lupu (1634-1653), principele care a refăcut, completat și împodobit edificiul. Chipurile nu au fost, așadar, pictate după modele reale — trecute la cele veșnice cu multe decenii înainte —, ci din imaginația artistului; este, însă, posibil ca ele să reproducă fresca din vechea biserică. Dar, chiar dacă portretele nu sînt autentice, pentru privitorul din secolul XX important este simbolul pe care acestea îl intruzează.

Pentru noi, dregătorul pictat în biserică Golia este marele logofăt al Moldovei dintr-un anii 1572-1580, este sfetnicul înțelept al lui Ion vodă (1572-1574) care l-a îndemnat pe domn să procedeze

chibzuit și să nu se încumete în lupta inegală și fără sorți de izbîndă cu Imperiul otoman, este omul de cultură sub supravegherea căruia s-a întocmit cronică lui Azarie, este cel care a răscumpărat un *Tetraevangelh* „robit de păgînii tătari”, l-a înfrumusețat și l-a dăruit bisericii sale, este autorul altor danii în cărți religioase scumpe către ctitoria lui. După 28 februarie 1580, dată la care apare pentru ultima oară în documente, Ioan Golăi a fost depozitat de avere, supus la cazne „fără vină” și decapitat de lăncu Sasul, domnul Moldovei (1579-1582). Din acel moment, Anna, cneaghina cu veșminte bogate din tabloul votiv, a preluat rolul de cap de familie.

Cine era această femeie? Ce elemente putem așeza laolaltă pentru reconstituirea

portretului său? Pe ce căi și prin ce mijloace ne putem apropia de sufletul și mintea ei pentru a înțelege resorturile intime ale acțiunilor sale?

Strămoșii mai îndepărtați ai cneaghinei Anna ne sînt — cel puțin deocamdată — necunoscuți. Documentele precizează doar că era fiica vornicului Burnar și a Antemiei și că mai avea două surori: Anghelina și Ileana. Vornicul Burnar a murit în zilele lui Bogdan Lăpușeanu (1568-1572), iar la scurtă vreme a trecut la veșnicele lăcașuri și soția sa.

Anna a fost cel dintîi copil al familiei, dar este dificil de fixat anul nașterii sale. Cert este că la 1575 avea deja prunci cu logofătul și că a murit în răstimpul 1608-1615. De aici poate rezulta concluzia că Anna se născuse prin 1550-1555. La scurt timp după căsătoria sa cu Ioan Golăi au venit pe lume copiii, dar din șase, patru au murit de mici, rămînînd numai doi: Mihail și Cristina. În 1574, cînd tătarii au năvălit în Moldova, logofătul și soția sa și-au dus o parte din avere la Hotin, dar în fața amenințării invadatorilor, Anna (însoțită, desigur, și de copii) s-a refugiat împreună cu doamna Mărica și cu alte jupînese în Polonia, sub paza părintelui doamnei, pîrcalabul de Hotin.

Răzlete și sumare cită vreme a trăit logofătul Golăi, știrile despre Anna se îndesesc și devin mai bogate după moartea dregătorului. Dincolo de litera documentului de proprietate sau de danie, dincolo de consemnarea făcută în limitele unui formular rigid de cancelarie se întrezărește personalitatea acestei femei pe care vitregiile soartei și ale timpurilor au obligat-o să adopte o anumită conduită.

Rămasă văduvă cu doi copii mici și fără „toate averile”, Anna a început, imediat după detronarea lui Iancu Sasul și revenirea pe tron a lui Petru Șchiopul (1582), lupta pentru redobîndirea drepturilor de proprietate asupra satelor stăpînite cîndva de logofăt.

Mort în condițiile deja de-

scrise, Ioan Golăi nu mai avusesse răgazul să-și încheie unele afaceri (vînzări-cumpărări sau schimburi de sate) și definitivarea lor a fost preluată de neobosită soție. Anna era, însă, o femeie tînă și lipsită de ajutor, iar cei cu care marele logofăt încheiasă cîndva înțelegeri și cărora le dăduse bani au crezut că o pot înșela cu ușurință. Numai că judecata în fața domnului a hotărît că dreptatea era de partea jupînesei.

„...pînă cînd va sta sfînta mănăstire...”

Nu știm, dar nu este greu de presupus, ce va fi fost în sufletul Annei văzînd că nu numai străinii i se ridicau împotrivă, ci chiar și propriile ei surori. După 24 ani de la fuga în Hotin, Anghelina și Ileana îi cereau socoteală cneaghinei pentru averea rămasă moștenire de la mama lor. Annața a fost obligată să aducă martor o slugă bătrînă care servise și în casa părinților săi. S-a dovedit astfel că Anghelina își luase partea de moștenire la căsătorie, în timp ce partea Ilenei „se prăpădise de tătari”, împreună cu alte bunuri ale familiei Golăi. Procesul s-a sfîrșit și domnul „a dat rămase” pe cele două surori reclamante.

Zbuciumul și neodihna Annei nu s-au sfîrșit aici: au urmat alte judecăți, cu alți oameni și pentru stăpînirea altor moșii. Nu era însă de glumit cu această aprigă și energică femeie și vecinii ei vor fi înțeles că nu aveau șorți de izbîndă: averea răposatului logofăt era pe cale de a fi recăpătată, în ciuda obstacolelor de tot felul. Și atunci au încercat să o înșele pe altă cale: nerespectînd hotarele. Dar iarăși „s-a sculat” jupîneasa și s-a dus în repetate rînduri cu jalbă la domnie, iar domnul a numit ca hotarnici „oameni înfălepti” care, pe temeiul mărturiei „cu sufletul a multor oameni buni”, au pus stîlpi de piatră pe hotarul adevărat.

Detaliu de sculptură de la portalul pridvorului mănăstirii Golăi

În p. 76: pagina din tetraevangheliar răs_cumpărat și dăruit de Ioan Golăi cîtoror sale din Iași (stînga): între timp, trasăturile figurilor s-au sters: astăzi se mai disting doar barba alba a logofătului și ochii mari ai jupînesei sale (dreapta)

Reconstruirea bisericii din tîrgul Iașilor cerea mereu sume mari de bani. Din acest motiv, poate și din altele care nu ne sînt cunoscute, cneaghina s-a încumetat a vinde niște părți de sate. A făcut-o, desigur, cu tristețe, pentru că fiecare palmă de pămînt însemnase un proces, o carte de întărire domnească. Mai tîrziu, cînd perioada greutăților financiare se va fi încheiat, Anna a început să cumpere noi părți de sate pentru a-și întregi stăpînirile. Spre sfîrșitul vieții, a cunoscut și zile mai liniștite, chiar prospere, fiind în stare să dea bani cu împrumut.

Felul cum biserica Golăi se înfățișa privitorului la sfîrșit de veac XVI rămîne imposibil de reconstituit pentru că nici un izvor nu vorbește despre acest lăcaș; singura informație, lapidară, aceea că era o „bisericea de piatră”, se află în *Letopisețul* lui Miron Costin. Nu este, însă, greu de presupus că era o construcție solidă și din belșug înzestrată de cîtoror ei cu obiecte, veșminte și cărți de cult, cu sate, vii și sălașe de țigani. Data începerii și aceea a terminării edificiului nu se pot stabili, dar este sigur că finalizarea s-a produs după moartea lui Ioan Golăi. Prin urmare, ne-o putem imagina pe cneaghina Anna supraviețuind zidirea și pictarea bise-

ricii și apoi luînd parte la sfințirea ei.

Curînd după terminare, lăcașul a devenit mănăstire, fiind atestat ca așezămînt monahal la 1606. Înzestrată cu sate, locuri de prisacă, dughene, mori și vii, mănăstirea a fost închinată de Anna și fiul ei, Mihail, la Vatopeđ (Muntele Athos). Actul închinării — prin care așezămîntul cu obștea lui monahală erau scoase de sub jurisdicția autorităților laice și ecleziastice ale țării, iar veniturile proprietăților treceau, cu anumite clauze, în beneficiul mănăstirii căreia îi fusese închinat — se înfăptuise, după mărturia cneaghinei-ctitor, „pentru sufletul sus-zisului boier, răposatul ei soț, și pentru sufletul ei și al fiilor ei și spre odihna tuturor creștinilor”. Probabil în interiorul bisericii, tînăra văduvă așezase mormîntul soțului ei (e greu de crezut că o femeie cu un asemenea caracter ar fi lăsat trupul defunctului soț în altă parte) și prin închinarea la Sfîntul Munte îi asigură somnul de veci în liniște, fără teama unor intervenții din partea domnilor sau rudelor, „nici din parte duhovnicească, nici din boieri”. Călugării trebuiau să facă două pomeniri mari pe an pentru familia ctitorului „pînă cînd va sta sfînta mănăstire”. Dar, pe lîngă aceasta, înzestrarea așezămîntului și închinarea lui mai aveau un scop, care spune multe despre personalitatea jupînesei Anna: „soco-tînd ea și vîzînd că ar veni într-un felu de sărăcie sau va cădea în vreo boală, atunci părinții dintr-aceia mănăstire să aibă a o căuta și a-i purta de grijă pînă la darea sufletului ei, și să-i facă și două rînduri de haine, unul de iarnă și altul de vară și a o căuta pre dînsa și cu bucate”.

„...în corturile sfînte...”

Această femeie luptase vreme de un sfert de veac să-și recapete drepturile de proprietate și să-și apere mo-

șiile, pentru ca, spre sfîrșitul vieții, să-și dăruiască întreaga avere mănăstirii pe care o înălțase, îngrijindu-se de pomenirea sufletelor întregii familii și de ultimele ei zile. Ce gînd o îndemnase pe Anna Golăiasa să ia această hotărîre? Poate moartea fiicei sale, Cristina, și teama de a nu rămîne singură și fără ajutor. Aceasta, cu atît mai mult cu cît Mihail, feciorul ei, nu era căsătorit și nu avea copii. Puținele informații despre personaje numite Golăi în sec. XVII-XVIII fac imposibilă, deocamdată, închegarea unei spițe a descendenților familiei. Mai degrabă este de crezut că, în linie directă, neamul s-a stins.

Anna Golăiasa a murit după 9 august 1608 și înainte de finele anului 1614, găsindu-și în mormînt liniștea pe care viața i-o refuzase. Scria Sever Zotta că Anna a păstrat „trădîția bărbatului”. Frumos și, în același timp, adevărat, pentru că în nici o carte de întărire a moșiiilor Annei nu se găsește vreo referire la moartea nedreaptă a marelui logofăt. Era demnitatea femeii mîndră de soțul ei și avînd conștiința nevinovăției acestui om. Îndirirea bărbatească a Annei, cu care s-a înfățișat de zeci de ori la scaunul domnesc de judecată nu i-a afectat însă fondul feminin: bătrîna, ea se îngrijea de veșmintele pe care călugării de la Sfîntul Munte erau obligați să i le facă! Supraviețuind soțului, Anna nu s-a lăsat copleșită de durere, ci a înțeles să meargă mai departe, să desăvîrșească ceea ce fusese doar început. Dacă pentru majoritatea jupîneselor din Evul Mediu românesc se poate spune — ca urmare fie a rolului șters pe care l-au jucat, fie a lipsei informațiilor — că au fost doar soții de mari boieri, Anna Golăiasa, dimpotrivă, a fost ea însăși o personalitate puternică, neumbrită în nici un fel de cea a logofătului.

Printr-un nefericit joc al sorții, neamul i s-a stins imediat, nerămînînd urmași care să se bucure de bunul re-

nume al părinților; au rămas, însă, faptele, prin care cneaghina Anna s-a înveșnicit în istorie. Pînă acum, numele său, ca și acela al marelui logofăt Ioan Golăi, vor rămîne pentru totdeauna legate de acela al mănăstirii omonimă, de *Tetraevangheliarele* pe care i le-au dăruit și de închinarea la Muntele Athos, după acțiunile cneaghinei, după cum o dovedesc documentele, au fost mult mai complexe și mai numeroase. Azi, unele dintre acestea pot să ne apară neobișnuite, dar, dacă am folosi o expresie a medievistei franceze Régine Pernoud, „se verifică, în privința ei, ceea ce este, poate, singura „lege” valabilă a Istoriei: că adevărul singur, gol-goluț, se vedește infinit mai frumos și, de asemenea, mult mai uimitor decît cea mai uimitoare legendă”.

Chipul Annei Golăiasa este o îmbinare de adevăr și legendă, ambele conferite, surprinzător, de informațiile documentare. Căci, dacă pentru lupta sa cu viața dispunem de suficiente mărturii, originea, educația, înfățișarea, felul în care vorbea — oprindu-ne numai la cîteva aspecte — rămîn învăluite în mister din lipsa mărturiilor. Nici măcar locul în care a fost înmormîntată nu mai este cunoscut, dar, desigur, el se afla alături de al marelui logofăt, în biserica din Iași. O confirmă în chip global și metaforic inscripția de deasupra sarcofagului Sultanei Racoviță (soția lui Constantin vodă Racoviță, decedată în 1753): „Acest mormînt cuprinde trupurile ctitorilor sfîntei și cucernice mănăstiri Golia. Sufletele lor le ține cerul sus, în corturile sfînte, în corul sfinților. Iar amintirea lor e drept s-o păstrăm și cei ce locuiesc în ctitoriile lor să aducă lui Dumnezeu jertfa fără sînge, pentru ei și toți ortodocșii”. ■

OCTOMBRIE 1907.

CUTREMUR PE WALL STREET

GUILLAUME DE BERTIER DE SAUVIGNY

Criza economică din 1929-1933, care și-a făcut apariția mai întâi în S.U.A., răvășind apoi aproape tot globul (Magazin istoric, nr. 1/1971, 12/1975, 1/1983, 5/1988), n-a fost prima zguduire de acest fel pe care au cunoscut-o americanii, și apoi lumea întreagă. Exact cu 22 ani înaintea ei,

în octombrie 1907, Wall Streetul — strădă din cartierul Manhattan, care grupa cele mai importante instituții financiare din S.U.A. —

a traversat o panică similară, descrisă în articolul ce urmează, reprodus, cu titlul și subtitlurile redacției noastre

și într-o formă prescurtată, din revista franceză Historia.

Articolul ne introduce în mecanismul financiar prin care s-a făcut față crizei de acum 85 ani.

Ca un „Pacific” în plină viteză

Ca și astăzi au existat nori prevestitori: încă de la începutul verii lui 1907, piața valorilor bursiere dăduse semne de oboseală; părea că lipseau capitalurile disponibile, ca și cum ar fi fost aspirate și neutralizate de marile operații ale anilor precedenți; se constituiseră trusturi enorme prin absorbirea sau fuzionarea unor întreprinderi concurente de mai mici dimensiuni. După o dezvoltare frenetică a căilor ferate, cu o jumătate de secol înainte, nevoia de linii noi scăzuse, din care cauză, începând din vara anului precedent, producția industriei metalurgice se redusese cu aproximativ 20 la sută. În 1907 recoltele au fost mediocre și întârziate, ceea ce a creat o presiune sporită asupra organismelor de credit pe care contau cultivatorii, pentru a aștepta momentul încasărilor. Printre aceste

organisme, operau un număr tot mai mare de „Trust Companies”, un fel de bănci ce puteau investi mai liber banii depuși de clienți, care, la rândul lor, primeau, de regulă, dobânzi mai ridicate decât la băncile obișnuite. Între 1898 și 1906, volumul de afaceri al acestor bănci crescuse de peste patru ori.

La mijlocul lui octombrie 1907, s-a produs prima fisură serioasă: falimentul lui F. Augustus Heinze, care încercase să pună mina pe industria cuprului. El controlase și un lanț de bănci al căror clienți, gândind că băncile respective vor suporta consecințele falimentului lui Heinze, s-au grăbit să-și retragă depunerile, printr-alele și de la acele „Trust Companies”, mai puțin pregătite să facă față situației. „Knickerbocker Trust Company”, cu maiestuosul său sediu de la intersecția dintre Five Avenue și Strada 34, făcea parte dintre aceste instituții. Principalele bănci din

New York care, în general, îi veneau în ajutor, de data aceasta nu s-au manifestat în nici un fel.

Disperați, administratorii au lansat un apel presant către John Pierpont Morgan, printul înaltei finanțe americane¹. În vîrstă de șaptezeci de ani, acesta se considera pe jumătate retras din afaceri: după ce își petrecuse vara în Europa, se afla la Richmond, în Virginia, unde parti-

¹ Provenit dintr-o celebră familie de financieri americani, fondată de tatăl său, Junius Spencer Morgan (1813-1890), John Pierpont Morgan (1837-1913) transformase banca familiei într-una dintre cele mai prospere din lume. Investind capitaluri în industria căilor ferate, își făurise și o mare putere industrială. În 1901, crease trustul american de oțel „United States Steel Corporation”, apoi încercase, fără succes, să grupeze sub conducerea sa companiile de navigație „International Mercantile Marine Company” (1903). Mare colecționar de artă. Fiul său, John Pierpont Morgan Jr. (1867-1943), financiar de aceeași talie cu tatăl său, a susținut în primul război mondial efortul aliat; în noiembrie 1924, a împrumutat Franța, la cererea guvernului Herriot, cu 100 milioane de dolari.

cipa în calitate de consilier laic la sinodul Bisericii episcopale.

Duminică, 20 octombrie, trenul special comandat de urgență l-a adus pe Morgan înapoi la New York. Instalat într-un birou enorm, în clădirea noii sale biblioteci, situate în Strada 36, cu pereți acoperiți cu opere de artă de cea mai bună calitate, marele bancher a primit până noaptea tirziu colaboratori și președinți ai altor bănci, care l-au pus la curent cu situația: o bursă demoralizată, o miserie generală de retragere a împrumuturilor, consimțite reciproc de către instituții și societăți, iar în rîndul publicului, un val de panică, ce îi mîna pe depunătorii la ghișeele tuturor băncilor. Se întrevădea posibilitatea unei prăbușiri totale a întregului edificiu de credit susținător al economiei țării. „Faceți ceva — i se cere lui Morgan. Sînteți singurul în măsură să redăți încrederea între deținătorii de capitaluri mai mari sau mai mici”.

Omul era într-adevăr „cineva”. Timp de 15 ani mersese din succes în succes: pusese capăt concurențelor ruinătoare, dobîndise un rol dominant în căile ferate, oțelării, în domeniul bancar, ajutasese guvernul Statelor Unite să depășească o criză monetară și pe cel al Marii Britanii să finanțeze războiul dus în Africa de Sud în anii 1899-1902 (*Magazin istoric*, nr. 7-8/1968). Persoana sa emana autoritate și putere. Era corpolent, permanent îmbrăcat în negru, purta gulere tari. Un chip care îi se întipărea pe retină: mustață albă, stufoasă, îngălbenită de tutunul unui trabuc, mestecat continuu între dinți, nas roșu, enorm, un fel de căpșună imensă; sub sprîncelele stufoase, ochii cu privirea fixă, terifiantă semănau cu farurile unei locomotive „Pacific” în plină viteză, cum remarcase unul dintre puținii fotografi autorizați să-i facă portretul.

„Va trebui să oprim dezastrul”

La început, nici Morgan nu știe ce să facă. Luni dimineață, convoacă o mină de tineri financiari de care este sigur: misiunea lor va fi să estimeze pe loc resursele de care pot dispune stabilimentele amenințate. Mai ales „Knickerbocker Trust”. Morgan posedă și el fonduri acolo, iar director este un prieten din copilărie. Dar informațiile care se obțin fac îndoielnic faptul că afacerea ar putea fi salvată. Morgan decide să nu se risipească resurse și transmite administratorilor să se descurce singuri.

A doua zi se produce inevitabilul: „Knickerbocker” epuizîndu-și toate resursele, este obligată să-și închidă ghișeele, în fața multimei consternații de depunători, veniți să-și ia banii înapoi. Falimentul riscă să antreneze după el și altele, mai ales pe cel al lui „Trust Company of America”, care deține un mare pachet de acțiuni de la „Knickerbocker”. Atunci Morgan ia două inițiative: îi cere lui George Cortelyou, secretarul Tezaurului, altfel spus, ministrul de finanțe în guvernul Theodore Roosevelt, să vină la New York, iar pe de altă parte, îl însărcinează pe fidelul său colaborator, George Perkins, să convoace o reuniune a directorilor tuturor băncilor denumite „Trust Companies”, pentru a pune pe picioare un plan de salvare. Perkins constată însă că nici unul dintre acești domni nu vrea, la rîndul său, să convoace o astfel de întrunire, de teamă ca invitația să nu fie interpretată drept semn de slăbiciune a propriei sale instituții.

Miercuri, 23 octombrie 1907. Ghișeele băncii „Trust Company of America” sînt asaltate de sute de persoane înnebunite. Președintele băncii, Oakleigh Thorne, decide să lupte: în cursul nopții, a acumulat 11 milioane de dolari și a deschis ghișee suplimentare pentru scurgerea șuvoiului; iar șuvoiul curge,

într-adevăr, astfel încît, pînă la sfîrșitul dimineții, tezaurul de război este aproape epuizat. Între timp, Morgan, care suferă de un guturai chinuitor, cheamă medicul și apoi se duce la sediul băncii sale de pe Wall Street, la numai cîțiva pași de „Trust Company”. Acolo îl primește pe Thorne. „Rezistă — îi spune — voi face tot ce pot să te ajut!” Morgan speră să mobilizeze vointele președinților acestor „Trust Companies”, pe care l-a convocat pentru ora douăsprezece și jumătate. Persoanele în cauză se întrunesc fără dificultăți, pentru că invitația nu venea de la unul de-ai lor. Odată întrunite însă, refuză să răspundă apelului lui Morgan. După părerea lor, nu trebuie să sprijine banca „Trust Company of America”, riscînd astfel să rămînă ei înșiși fără rezerve. În timpul discuțiilor, Morgan primește de la Thorne buletine disperate: la ora 13.00 nu mai are decît 1 200 000 disponibilități; la 13.20: 800 000, la 13.45: 500 000; la 14.00: 180 000. Sfîrșitul este aproape, scrie Thorne. Va trebui să închidă ghișeele și să se declare în stare de faliment.

Morgan își abandonează atunci oaspeții, prinși în discuții inutile, și se retrage într-un alt birou, unde primește primul raport al experților, trimisi să evalueze atuurile instituțiilor amenințate. După părerea lor, „Trust Company of America” ar putea supraviețui încă, deoarece deține un important portofoliu de creanțe și diferite valori. „Bine — declară Morgan cu fermitate — va trebui să oprim dezastrul!” Alături de el se află doi prieteni, George Baker și James Stillman președinți a două dintre cele mai importante bănci din New York, respectiv „First National” și „National City Bank”. Ei trei vor trebui să se mobilizeze și să facă să-i parvină lui Thorne fondurile necesare, pentru a menține ghișeele deschise pînă la ora 15.00, ora închiderii.

„Trust Company of Ame-

rica" este salvată... pentru moment. Dar trebuie luate măsuri pentru a doua zi, când alte instituții de același gen pot fi antrenate în vîrtej. În timp ce discuțiile continuă, George Perkins, fidelul locotenent al lui Morgan, se duce să confere cu Cortelyou în camera sa de la hotel. Secretarul Tezaurului înțelege bine că guvernul federal ar urma să facă totul pentru a evita o prăbușire a aparatului bancar și bursier, dar legea interzice Tezaurului să împrumute fonduri publice acestor „Trust Companies”. Morgan sugerează un subterfugiu: băncile obișnuite pot primi în depozit fonduri de stat. Apoi nu le împiedică să folosească aceste fonduri pentru a acorda împrumuturi băncilor denumite „Trust Companies”. Secretarul Tezaurului acceptă să garanteze procedeul. Vestea, transmisă imediat președinților de companii, îi determină în sfîrșit pe aceștia să creeze un fond de apărare comun de 10 milioane de dolari. Dar la miezul nopții mai lipsește încă un milion și jumătate. Atunci Morgan, care a ațipit cu trabucul în gură, se scoală: „Trebuie să sfîșim cu treaba asta. Eu personal și băncile aici prezente vom furniza diferența”.

Panica se extinde

Joi, 24 octombrie, pe la ora 10.00, mergînd spre biroul său, Morgan își croiește cu greu drum prin mulțimea care se înghesuie în jurul Bursei și al sediilor marilor bănci. Este recunoscut și aplaudat ca un salvator, deoarece fotografia sa figurează pe prima pagină a cotidianelor, care relatează în termeni dramatici evenimentele din ajun. Dar în cursul nopții precedente și al dimineții s-au acumulat știri proaste: „Trust Company of America” continuă să fie asaltată de depunătorii îngroziți, și încă într-un ritm care lasă să se întrevadă epuizarea fondului de ajutor de 10 milioane, consimțit de con-

frați. Panica se extinde acum la o altă instituție, „Lincoln Trust Company”. Mai rău, furtuna cuprinde restul țării. Băncile din vest încep să-și retragă fondurile pe care le au în depozit la New York. Bursa valorilor de la Pittsburgh este închisă. O foarte importantă societate industrială, Westinghouse, anunță falimentul. Sub impact, „Stock Exchange” (Bursa) din New York se clatină pe marginea prăpastiei: cota celor mai solide valori se deteriorează din minut în minut. Unii bancheri mărunți vin cu lacrimi în ochi la Morgan implorînd ajutor pentru a evita falimentul.

După-amiază, președintele lui „Stock Exchange”, R.H. Thomas, traversează Wall Street pentru a conferi cu Morgan, pe care îl găsește în birou, într-o discuție cu mai mulți bancheri. „Domnule Morgan, voi fi obligat să închid Bursa”. „Ce?! explodează Morgan. Nu trebuie să o închizi nici cu un minut înainte de ora trei” (ora obișnuită a închiderii). Și întorcîndu-se către bancheri: „În zece-douăsprezece minute trebuie să avem 25 milioane subscriși”. „Ceea ce se și întîmplă. Vestea, adusă imediat la Bursă, este primită cu răcnete de bucurie; tranșacțiile se relau ațit de activ, încît într-o jumătate de oră vor fi consumate 18 milioane din cele 25 puse la dispoziție.

Dar ora fatidică se apropie: la sunetul orologiului, marcînd ora trei, un strigăt imens de nemulțumire se ridică din sala supraîncălzită, ajungînd pînă la urechile financiarilor adunați la sediul Băncii Morgan, pe Wall Street, la numărul 23.

Ziua a fost salvată, dar fără a putea pune capăt panicii; în întreaga țară, băncile se străduie să-și aducă înapoi fondurile împrumutate, iar particularii continuă să asalteze ghișeele, pentru a-și recupera în monedă depunerile. A doua zi, se va afla că în cinci zile au fost închiriate peste două mii de seifuri, de către oameni dornici să-și pună la adăpost lichiditățile obținute,

Acum s-a convenit să se facă contrariul a ceea ce încercase „Trust Company” în zilele precedente: în loc să se faciliteze rambursările, operațiile trebuie trenate; dar această practică va lungi cozile de așteptare și va spori neliniștea. La sfîrșitul după-amiezei se află că guvernatorul statului New York era dispus să ordone închiderea timp de două zile a tuturor băncilor. Bună idee, după părerea tuturor bancherilor prezenți. „Nu — va spune încă o dată Morgan —, pentru că ar crește panica în restul țării și în străinătate”. Lucru de care nici nu mai încapă vorbă.

Seara, Morgan și colaboratorii săi se reîntînesc la domiciliul marelui patron, din Strada 36. Morgan îi instalează într-o cameră alăturată biroului său și le spune să caute singuri soluțiile posibile; în ceea ce-l privește, se va retrage singur în marele său birou, unde își va odihni spiritul, dîndu-și pasiențe, sub ochiul Madonei lui Pinturicchio¹ și al altor sfinți imagini. Din cînd în cînd, își face apariția cite un emisar cu o idee emanată din cugetările grupului de lucru; Morgan îl ascultă în liniște, după care spune laconic un „Nu, nu va ține”, și își reia cărțile de joc și trabucul. La ora unu noaptea se despart sub impresia — spune unul dintre martori — „că erau la capătul puterilor”.

Cuvinte liniștitoare în predici duminicale

Dimineața de 25 octombrie va da dreptate pesimiștilor. Cele 10 milioane ale fondului de salvare și cele 25 milioane credite pentru bursieri au dispărut ca apa în nisipul desertului. O dată în plus,

¹ Pictorul italian Bernardino di Betti, zis Pinturicchio (1454-1513), artist favorit al nobililor Romei contemporane lui, a decorat numeroase palate, a lucrat la Capela Sixtină, iar din 1492 a fost însărcinat să decoreze apartamentele papei Alexandru VI Borgia, la Vatican.

curtierii¹ de la Bursă nu mai găsesc destule lichidități pentru a executa ordinele clienților innebite. Morgan îi cere președintelui lui „Stock Exchange” să suspende tranzacțiile la termen și dă citorva mari speculatori un avertisment sever: dacă încearcă să profite de panica creată, „le va frînge oasele”. Din nou sînt convocați președinții marilor bănci new-yorkeze; de data aceasta, la sediul camerei de compensație („Clearing House”). Mai trebuie găsite 15 milioane, le spune Morgan. Cîțiva dintre domnii prezenți încep deja să se codească. Unul dintre ei îl anunță gemînd că rezervele sale s-au redus la 26 la sută. Morgan îl pune la punct pe un ton disprețuitor: „Ar trebui să vă fie rușine. Ce înseamnă o rezervă, dacă nu poate fi folosită în împrejurări ca acestea?”

În cele din urmă, nu se pot strînge, totuși, decît 13 milioane. Morgan, foarte prost dispus, merge la birourile sale. Ginerile (și biograful său), Satterlee, îl descrie astfel în acele momente: „Cu pardesiul deschisat și fluturînd în vînt, cu o hirtie sfîfnată în mînă, merge repede pe Nassau Street. Poartă jobenul său „derby” negru, bine îndesat pe cap. Între dinți, o țigară de carton, fumată pe jumătate. Privește fix înainte. Își balansează brațele în mers și nu dă nimănui nici o atenție. Pare că nici nu vrea să vadă mulțimea care se deschide în fața lui, merge pur și simplu înainte, ca și cum ar fi singur pe stradă, fără să încetinească sau să ocolească. Este încarnarea puterii și hotărîrii. Nu au trecut nici două minute din momentul în care s-a închis în biroul său și aclamații de bucurie debordînd dinspre Bursă se aud în Broad Street”. Într-adevăr, cele 13 milioane smulse de Morgan au ajuns exact pentru a susține piața pînă la ora închiderii. „Dacă ar fi trebuit mai mult — va mărturisi mai tîrziu

Perkins —, Bursa și vreo sută de societăți ar fi sărit în aer”.

După depășirea celei de a doua crize, se poate respira puțin, avînd în vedere că Bursa și băncile sînt închise în mod normal sîmbătă și duminică. Totuși, luminile vor arde pînă noaptea tîrziu acasă la Morgan, unde se repetă scena din seara precedentă: discuții animate într-un salon și consultarea marelui patron, apelat asupra jocului său de cărți. După miezul nopții, Morgan și alți trei se duc la hotelul Manhattan, pentru a-i prezenta secretarului Tezaurului un plan ingenios, rezultat din discuții, în ciuda unor puternice rezerve din partea lui Morgan însuși. Ideea constă în a înlocui fondurile de stat încredințate băncilor — al căror număr dispar foarte repede — cu „bonuri ale Camerei de Compensație”. Cortelyou adoptă sistemul și ordonă să se anunțe că se întoarce la Washington, pentru a semna astfel faptul că s-a depășit criza. La rîndul său, Morgan, care nu a putut adormi decît în zori, pleacă după-amiază să se odihnească la proprietatea sa de la Highlands Falls. Și unul și celălalt au grijă să facă declarații optimiste presei. Morgan, de exemplu, spune: „Dacă oamenii vor dori să-și lase banii la bănci, totul va trebui să se aranjeze”. Toți bancherii care au o cît de mică influență pe lângă oamenii bisericii îi roagă să includă în predicile lor duminicale cuvinte liniștitoare.

Luni, 28 octombrie, retragerile continuă, deși parcă într-un ritm mai lent. La fel în zilele următoare. Iar cursurile valorilor la Bursă se deteriorează tot mai mult. Conducătorii celor două „Trust Companies” cele mai amenințate se gîndesc încă o dată să-și închidă ghișeele. Nu renunță decît la intervențiile energice ale lui Morgan.

Acesta a avut, între timp, o altă criză de rezolvat. Sîmbătă, înainte să plece, primăria din New York i-a făcut cunoscut că avea absolut nevoie de 30 milioane, pentru a

evita să suspende plata tuturor funcționarilor și creditorilor. Piața financiară, în starea sa de faliment, nu putea, evident, să furnizeze o astfel de sumă; pe de altă parte, slăbiciunea Tezaurului orașului — echivalînd cu bancruta — ar fi făcut să crească din nou valul de depunători, dînd un motiv în plus miilor de oameni modesti — funcționari din oraș — să-și retragă economiile de la „Trust Companies”. Morgan își acordă două zile pentru a reflecta la problemă. Marți, 29 octombrie, după-amiază, primarul New Yorkului, înconjurat de mai mulți adjuncți și șefi de servicii, sînt primiți de marele financiar, care tronează maiestuos la biroul său din Strada 36. După scurte preliminarii, Morgan pune mina pe o foaie de hirtie cu antetul bibliotecii sale și mizgălește pe ea un angajament, prin care ia de 30 de milioane dolari (1907) obligații ale orașului, cu dobînda de 6 la sută. Unde și cum ar putea plasa el aceste obligații, nimeni nu poate spune atunci, dar dacă situația generală a creditului se redresează, dobînda de 6 la sută este destul de atrăgătoare pentru a vinde această emisie în rîndul publicului de depunători. Marele financiar mizează deci pe redresarea pieței financiare. În același timp, el salvează creditul primăriei și își exprimă încrederea în viitor, printr-un gest mai elocvent decît toate discursurile.

În aplauzele ziariştilor

O ultimă criză, dintre cele mai complexe, izbucnește la sfîrșitul săptămîinii, amenințînd să anihileze toate eforturile din zilele precedente. În centrul depresiei se găsește una dintre cele mai importante case de curta², a lui Moore și Schley. Dificultățile provin din faptul că președintele respectiv a cumpărat cu puțin înainte o mică compa-

¹ Persoana care se ocupă cu mijlocirea tranzacțiilor la Bursă.

² Case care îi concentrau pe curtieri.

nie metalurgică „Tennessee Coal & Iron Company” (TC&I), și a contractat din această cauză, sub acoperirea firmei, angajamente ai căror creditori cer acum imperios să fie rambursați. Pentru aceasta este imposibil să se pună în vânzare titlurile cu TC&I. Avind în vedere situația la Bursă, pierderea ar fi de natură să antreneze falimentul firmei Moore și Schley; o bancrută care ar determina altele și ar relansa, inevitabil, spirala fatală.

Se apelează din nou la Morgan. Dar de unde să iei milioanele necesare, când bănci și capitaliști laolaltă sînt epuizați de punțiile la care au consimțit în zilele precedente? O combinație ingenioasă prezintă unul dintre avocații de la TC&I: mica sa companie ar putea fi cumpărată de puternica „United States Steel Corporation”, trustul pus pe picioare chiar de Morgan, cu șase ani înainte, și pe care îl controlează prin președintele său, judecătorul Gary.

Cumpărarea nu ar necesita nici un ban: proprietarii lui TC&I ar primi ca plată obligații „United Steel”, a căror valoare este dintre cele mai solide. Morgan adoptă imediat planul și convoacă comitetul de finanțe al lui „United Steel”.

Dar domnii din comitet, printre care redevabilul Henry Frick, nu se lasă manevrați atât de ușor, neacceptînd la început nici principiul operației, nici modalitățile sale. Sînt necesare două lungi ședințe pentru a se ajunge, în cele din urmă, în seara de duminică 3 noiembrie, la un acord condițional: cumpărarea lui TC&I nu va fi încheiată decît dacă piața financiară poate fi consolidată prin salvarea definitivă a celor două „Trust Companies” amenințate și dacă președintele Theodore Roosevelt dă asigurarea că această achiziție nu va fi considerată ca infracțiune la legea antitrust.

Pentru a obține această asigurare, judecătorul Gary, președintele consiliului de administrație al lui „United

States Steel”, pleacă imediat la Washington cu un tren special, însoțit de Frick. Luni dimineată, cei doi îl văd pe Roosevelt, apoi telefonează la New York rezultatul pozitiv al demersului lor.

Este rîndul lui Morgan să îndeplinească a doua condiție. După aprecierea sa, bazată pe expertiza pe care a cerut-o privind resursele tuturor băncilor denumite „Trust Companies”, acestea pot reuși să reunească un fond de rezervă de 20 milioane de dolari, pentru a ajuta cele două instituții bolnave să depășească criza.

Pînă în acel moment, președinții tuturor acestor „Trust Companies” s-au arătat recalcitrați. Morgan îi înfruntă avansînd, în același timp, și promisiuni și amenințări. După discuții înverșunate și lungi, marea financiar reușește să-i domine.

Actul final se joacă în noaptea de marți (5 noiembrie) spre miercuri. Seara se adună sub același acoperiș, în clădirea bibliotecii lui Morgan, vreo 125 de financieri. Sînt repartizați în patru încăperi: într-una, administratorii de la „Trust Company of America”, într-alta cei de la „Lincoln Trust Company”, în a treia — președinții principalelor „Trust Companies”, iar în a patra comitetul finanțelor lui „United States Steel”. Între aceste patru grupuri circulă permanent oameni de încredere ai lui Morgan, care țin pe fiecare la curent cu ce se întîmplă. Afară pîdesc o mulțime de ziarîști. La ora trei dimineată, se anunță oficial știrile, atât de așteptate: „United States Steel” absoarbe firma „Tennessee Coal & Iron Company”; un fond de ajutor administrat de respectabilul Edward King și un comitet ad-hoc vor permite rambur-

sarea imediată a tuturor depunătorilor care vor dori să-și retragă fondurile de la cele două bănci amenințate. Mulțimea de ziaristi izbucnește în aplauze.

Cînd se deschide Bursa, toate valorile încep să crească; iar la ghișeele de la „Trust Companies” cozile de așteptare se micșorează. Ziarurile anunță că 7 milioane în aur au sosit din Europa și că „Lusitania” este așteptat cu încă 10 milioane. Titlurile mari sună astfel: BANCHERII SALVEAZĂ TRUST COMPANIILE CU UN VAL DE BANI — MORGAN A FĂCUT CURĂTENIE. Ca prin minune, încrederea înlocuiește perspectiva prăbușirii. Criza s-a încheiat, dar va fi urmată de cîteva luni de depresiune în domeniul industrial.

Rezultatele sale sînt salutare. Pentru a se evita o astfel de situație în care guvernul țării a pîrnut neputincios, va fi creat „Federal Reserve System”, dotat cu mijloace de a susține băncile în momentele dificile. Pe de altă parte, trebuie revizuită legislația care reglementează funcționarea „Trust Companiilor”, astfel încît depunătorii să poată fi mai bine protejați. Episodul contribuie deci la întărirea puterii guvernului central asupra economiei.

Niciodată de atunci, un singur om, neposedînd un mandat public, nu a mai putut exercita, ca Morgan, o astfel de autoritate. Cître el se întorseseră spontan toți responsabilii vieții economice, președinți de bănci, controlori ai Bursei, administratori de societăți. Primarul New Yorkului, guvernatorul statului, secretarul Tezaurului, președintele Statelor Unite însuși se bazaseră pe experiența sa și îi acceptaseră ve-tourile. ■

**În românește de
Lidia VOICULESCU**

PLACHETA COMEMORATIVĂ THEODOR AMAN

Pentru omagierea memoriei pictorului Theodor Aman (1831-1891) — de la a cărui trecere în neființă s-au împlinit 100 de ani în 1991 — Muzeul de Istorie și Artă al municipiului București a inițiat și organizat o suită de manifestări, precum: sesiunea națională de comunicări științifice „Theodor Aman și epoca sa” (20-21 mai 1991); expoziția „Centenar Theodor Aman” la Galerieile municipale de artă (9 august-1 septembrie 1991), ce reunea lucrări mai cunoscute din patrimoniul muzeului omonim; pelerinajul la mormîntul maestrului din Cimitirul Bellu (19 august 1991, chiar ziua morții sale); lansarea unei serii de patru plcuri cu reproduceri color după cîteva picturi reprezentative, cu aplicarea unei stampe la primei zile a emisiunii; marea expoziție retrospectivă de la Muzeul Național de Artă (18 decembrie 1991-24 februarie 1992), cuprinzînd lucrări de la muzeul gazdă, de la instituția organizatoare și de la muzeele de artă din Craiova, Cluj, Sibiu, Iași, Bacău, Timișoara, Constanța, Tulcea și Ploiești — centre în care expoziția va fi, de altfel, itinerată în următoarele luni pînă la mijlocul anului 1993; volumul *Centenar Theodor Aman 1991*, tipărit de Editura Venus și cuprinzînd 13 studii privind viața și opera artistului, un arbore genealogic al familiei sale, o bibliografie selectivă, 10 ilustrații color și un amplu repertoriu al întregii sale creații picturale aflată în muzeele țării, fiecare fișă beneficiind de o imagine timbru alb-negru.

La toate acestea s-a adăugat baterea unei plachete comemorative al cărei autor este sculptorul Theodor Zamfirescu, un cunoscut și apreciat medallist, cu

realizări remarcabile în materie. Placheta a fost bătută la Monetăria statului, din aluminiu cuprit și patinat. Ea are dimensiunile de 83x62 mm. Efigia maestrului, în profil spre stînga figurată pe avers, este tratată într-o volumetrie puternică, excelent modelată, spre a primi bine eclerajul razant ce detasează, în mod expresiv, trăsăturile de fond. Pentru acest profil, Theodor Zamfirescu s-a inspirat din bustul lucrat de Carol Storck în 1892. Deasub apare inscripția CENTENAR/AMAN/1991 în caractere antiqua.

Pe revers, în spațiul delimitat de o paletă cu trei pensule (două pentru acquarelă și una pentru ulei) este imprimat textul: THEODOR AMAN / 1831-1891 / PICTOR / SI / GRAVOR / INTEMEIATORUL / SCOLII / DE BELLE ARTE / DIN / BUCURESTI. Semnătura autorului plachetei este plasată curb, în dreptul locului unde paleta este ținută în mînă. Pentru colecționari și instituțiile participante la expoziția retrospectivă, această plachetă este oferită într-o cutie de carton căptușită cu pluș alb-bastru.

Cu același prilej a fost bătută și o insignă de bronz ce reia efigia lui Aman și inscripția de pe avers, avînd dimensiunile de 25 x 18 mm. Deoarece placheta, mai scumpă și mai pretentioasă, este destinată tezurării în cabinete numismatice ori colecții particulare, această insignă este menită unei largi difuzări. Amatorii pot să-și procure placheta, insigna și volumul *Centenar Theodor Aman 1991* de la Muzeul Theodor Aman din Capitală (str. C.A. Rosetti nr. 8).

Adrian-Silvan IONESCU

DRAMA DE LA MAYERLING- ASASINAT POLITIC?

DOMINIQUE PAOLI

La peste 100 de ani, drama de la Mayerling continuă să stîrnească interesul. Pe lîngă varianta oficială — Rudolf de Habsburg, moștenitorul tronului Austro-Ungariei, a ucis-o pe amanta lui, Mary Vetsera, în noaptea de 29 spre 30 ianuarie 1889, apoi s-a sinucis —, numeroase alte explicații ale dramei și-au făcut loc. Interesul declarațiilor făcute de împărăteasa Zita, înaintea decesului său, vine de la înrudirea ei prin alianță cu Rudolf. Dominique Paoli, în revista *Historia*, ne propune o sinteză a confidențelor ultimei suverane a Austro-Ungariei¹.

Martie 1983. Împărăteasa Zita face o serie de declarații despre drama de la Mayerling. Dieter Kindermann, de la cotidianul vienez *Kronen Zeitung*, obține primele confidențe. Ele vor fi publicate în cinci articole.

Martor — familia imperială

De la început, soția lui Carol I declară: „Arhiducele Rudolf nu s-a sinucis, ci a fost victima unui complot politic și a fost asasinat”. Cuvinte care vor reveni de-a lungul dialogului, ca un leitmotiv. Pentru împărăteasă, este o certitudine, pe care o are de

foarte mult timp. Ea a notat cu precizie toate informațiile de care dispunea, pentru „a le dezvălui la timpul potrivit”. Martorii săi sînt membri ai familiei imperiale.

Este vorba despre cele două surori ale lui Rudolf, Gisèle și Maria Valeria, despre arhiducesa Maria Tereza, o prințesă de Portugalia, cumnată a împăratului Franz Iosif, prin căsătoria sa cu arhiducele Carol-Ludovic, și mamă vitregă a nefericitului Franz Ferdinand, victima atentatului de la Sarajevo. Urmează o ducesă de Bavaria, Maria-José, soră a Mariei Tereza. Maria-José s-a căsă-

torit cu un frate al împărătesei Elisabeta, Carol-Teodor, duce de Bavaria. Al cincilea martor al Zitei este propriul său soț, Carol I, ultimul împărat al Austro-Ungariei, care a avut deci acces la Arhivele Statului și la secretele Habsburgilor.

Mergînd mai departe în dezvăluirile sale, împărăteasa precizează că arhiducele Rudolf ar fi fost ucis pentru că descoperise un complot ce avea ca scop să-l răstoarne pe împăratul Franz Iosif. Ea explică cum, în vîrstă de doar cincisprezece ani, a auzit o convorbire între arhiducesa Gisèle și ducesa de Bavaria.

¹ Reproducem și noi această ultimă analiză a „cazului Mayerling” precizînd că astfel revenim asupra subiectului, prezent și în nr. 7/1970.

În imagine: funeraliile arhiducelui Rudolf.

Gisele îi spunea Mariei-José: „Am examinat cu atenție cadavrul lui Rudolf. De atunci sint absolut sigură că nu a fost o sinucidere. Nu am nici cel mai mic dubiu, i-am văzut rana”.

În anii ce au urmat, Zita a întrebat-o adesea pe mătușa sa, Maria-José, despre drama de la 30 ianuarie 1889. Aceasta i-a destăinuit că avusesse o convorbire pe această temă cu Franz Iosif. La întrebarea ei: „Cum ai putut lăsa să se creadă că fiul tău s-a sinucis?” împăratul i-ar fi răspuns: „Nu am putut face altfel. Era vorba despre existența tronului și destinul monarhiei. Dacă aș fi spus adevărul, s-ar fi declanșat un grav conflict politic, ceea ce ar fi fost de neconceput...”. Franz Iosif a mai adăugat că „el consemnase în scris tot ceea ce privea drama de la Mayerling, că după moartea lui totul va fi publicat și astfel Rudolf va fi reabilitat”.

„Din nefericire, adaugă Zita, când, la puțin timp după urcarea sa pe tron, noul împărat, Carol I, a vrut să ia cunoștință de aceste documente, Arhivele și ministerele solicitate n-au putut să-i dea decât un singur răspuns: „Nu mai există nici urmă din dosarul Mayerling. Totul a dispărut — furat sau ars”.

Împărăteasa explică în detaliu demersurile soțului ei: „A întreprins tot ce se putea pentru a conjuga probele. Din exilul nostru în Elveția, după căderea monarhiei, împăratul a încercat chiar să obțină de la Vatican o copie a telegrammei de 2 000 cuvinte pe care Franz Iosif i-o trimisese papei, după Mayerling, pentru a obține de la acesta acordul de a-l înmormînta religios pe Rudolf. Cu acest text, Carol I ar fi putut dovedi că moștenitorul tronului nu se sinucisese, ci fusese asasinat, pentru că acolo figurau detaliile morții. Dar și telegrama dispăruse”.

Conform celor spuse de Zita, „doar Casa imperială și cercul strîmt al familiei au știut adevărul. Din rațiuni politice grave, toți s-au baricadat într-o tăcere absolută”.

Profesioniști ai crimei

La întrebarea: „De ce trebuia să moară prințul moștenitor?”, împărăteasa răspunde, evocînd din nou complotul internațional destinat să-l răstoarne pe Franz Iosif. Rudolf ar fi fost implicat în această conspirație din cauza atitudinii sale critice față de tatăl său și a alianței cu Germania Hohenzollernilor. Pus la curent și solicitat să se implice, el ar fi refuzat cu indignare, declarîndu-se „un fiu loial al împăratului”, în ciuda criticilor ce i le adusesse acestuia și adăugînd că el va dezvălui complotul. Rudolf avea apoi să se confeseze unchiului său, arhiducele Carol-Ludovic, care l-a pus în gardă împotriva pericolelor care-l pîneau: „Dacă te exipui în public, te vor ucide”. De la Carol-Ludovic la soția sa Maria Tereza, confidența a ajuns la Zita. Rămînea de aflat care erau autorii conspirației. Împărăteasa precizează că veneau din străinătate, dar preferă să-i rezerve altui compatriot al său, Eric Feigl, care pregătea o biografie a lui Carol I, dezvăluirile sale politice.

Într-adevăr, urmarea măr-turiei sale se găsește în *Kaiser Karl*. Doi oameni sînt acuzați, doi prieteni, Georges Clemenceau și Cornelius Herz. Dacă primul ne este familiar, al doilea aparține oarecum umbrei. Acest american de origine bavareză s-a născut în Franța și prezintă o personalitate cel puțin eclectică: chirurg, om de finanțe, mare promotor al electricității. O considerabilă influență internațională (cu precădere în Portugalia) îi permite să-și ducă la bun sfîrșit proiectele.

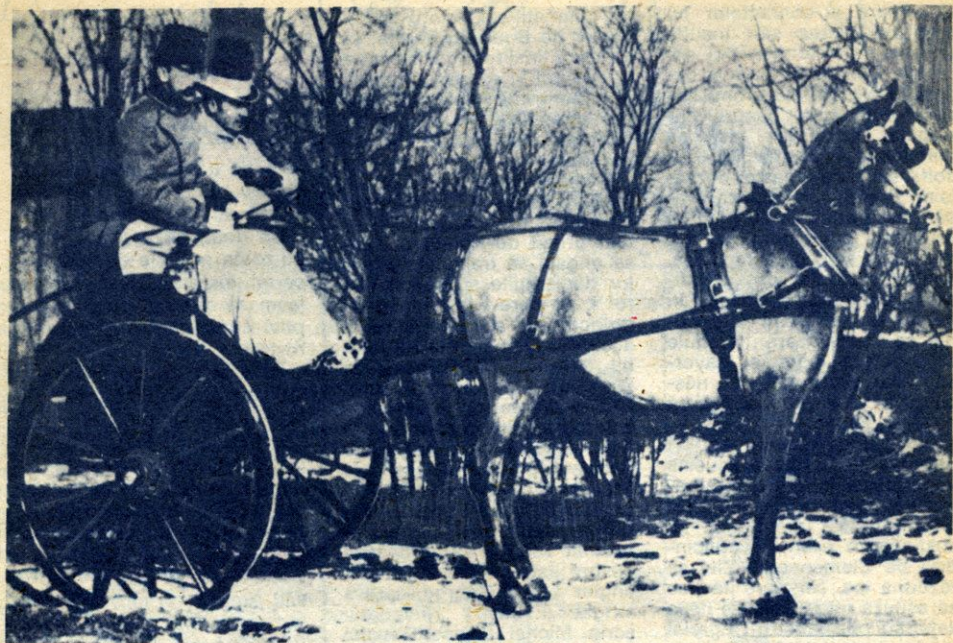
La rîndul său, Eric Feigl evocă poziția lui Rudolf. El precizează că Herz ar fi fost trimis la Viena pentru a pregăti o lovitură de stat, monarhia fiind păstrată și urcînd pe tron arhiducele moștenitor. Herz, care cunoștea tehnicile moderne, proiecta să cucerească rețelele de comunicații și să anihileze garnizoana

din Viena. Rudolf, pus la curent și refuzînd să coopereze, devenea o amenințare pentru autorii complotului, cu atît mai mult cu cît voia să demaște totul. După spusele împărătesei, el ar fi strigat: „Împotriva Bisericii, da; împotriva tatălui meu, nicio-dată!”

De atunci, arhiducele încercase să-și adune în jurul său vechi prieteni, care se îndepărtaseră de el din cauza vieții lui, considerată de unii prea puțin morală. Zita aduce următoarea precizare: „Rudolf i-a invitat pe mai mulți dintre ei, între care și pe unchiul meu, duce de Braganza, să ia parte la o partidă de vinătoare, la Mayerling. Unchiul meu, că și alții, a declinat invitația, gîndind că anturajul, mult prea amestecat, reunît acolo, nu oferea o ocazie favorabilă pentru a reinoda legăturile. În cursul acestei reuniuni, ucișii plănuseră să implice în scandal familia catolică de Braganza, cu toate că niște străini ar fi putut afla cu greu că unchiul meu a fost invitat la Mayerling. A apărut de altfel în afumite ziare ale vremii o versiune implicîndu-l pe duce: l-ar fi ucis pe Rudolf, din cauza unei dispute pentru o femeie”.

Întrînd în detaliile tragediei, împărăteasa mai spune: „Totul arăta că Rudolf a coborît-o pe Mary Vetsera într-o altă parte a pavilionului de vinătoare, pentru a nu o compromite, apoi s-a baricadat cu grijă în camera lui. Asasinii au urcat pe scară, au pătruns în cameră, iar arhiducele s-a baricadat în spatele unei mese masive încît, în împrejurare, i s-au tăiat degetele. O dată ce masa a fost dată la o parte, a fost ucis. În ceea ce o privește pe Mary Vetsera, ea a fost de asemenea asasinată și transportată lîngă Rudolf, pentru a-l compromite. O soartă asemănătoare fusese prevăzută și du-celui de Braganza. Ucișii erau profesioniști ai crimei, copios plătiți”.

Tot conform versiunii împărătesei, anturajul arhiduce-lui Carol-Ludovic ar fi putut

Ultima plimbare a lui Rudolf prin Viena, în ianuarie 1889, cu numai două zile înainte de a muri

obține informații de la poliție: urme adânci în fața ferestrei, urme pe scară, urme de sânge provenind probabil de la unul dintre bandiți, rănit de Rudolf. Grupul ar fi plecat, nestinjenit. În afară de aceasta, trebuia făcută legătura cu alte evenimente importante: asasinarea regelui Portugaliei Carol I și a fiului său cel mare, Ludovic-Filip, de către republicani; abdicarea lui Manuel II, alt fiu al lui Carol I, doi ani mai târziu, în 1910. Și, pentru a aduce o notă tulburătoare, să ne amintim că împăratul Carol și împărăteasa Zita au fost trimiși de puterile occidentale în 1921, într-o posesiune portugheză, Madera.

Zita îl implică pe Clemenceau

Teza asasinatului politic nu era nouă atunci când Zita a hotărât să-și facă dezvăluirile despre Mayerling. Ea aparține numeroaselor ipoteze născute vreme de aproape un secol. Dar, evident, faptul că

Zita de Habsburg contestă teza oficială a sinuciderii

ultima împărăteasă a Austriei este aceea care se pune garanție conferă cu totul altă greutate acestei versiuni.

De atunci, din 1983, istoricii sînt tot divizați. Unii rămîn partizani a ceea ce se poate numi versiunea oficială: subminat de divergențele sale politice profunde cu tatăl său — care, de altfel, îl ținea departe de putere —, răvășit de boală — suferea, între altele,

de dureri atroce de cap, care-l conduseseră pînă la abuzul de morfină —, nefericit în căsnicie, Rudolf era un om îmbătrînit prematur și pradă gîndurilor despre sinucidere, venite poate și de la instabilitatea legendară a familiei Wittelsbach, prin mama sa, Elisabeta; întîlnind o femeie — Mary Vetsera — destul de îndrăgostită de el pentru a-l urma în moarte —, el ar fi ucis-o, apoi s-ar fi sinucis.

De ce, se va spune, a așteptat împărăteasa Zita atîta amar de timp și de ce s-a hotărît în sfîrșit să vorbească? Unul dintre frații săi, prințul Xavier de Bourbon-Parma, mărturisise: „Știu dintr-o sursă de încredere... că pumnul drept al arhiducelui Rudolf a fost tăiat de o lovitură de sabie”. Și prințul leagă această moarte de aceea a regelui Ludovic II de Bavaria, cei doi suverani fiind catalogați „antiprusaci”.

Întoarcerea Zitei în Austria, în toamna lui 1982, după mai bine de 60 de ani de exil, a provocat, bineînțeles, un șoc.

O reluare a contactelor cu austriecii putea să-i insuflă dorința de a le dezvălui secretele istorice pe care le deținea. De altfel, ea promisese defunctului ei soț, Carol I, în-sărînat de Franz Iosif să reabiliteze memoria lui Rudolf, să facă aceste dezvă-luiri. Profund religioasă, îm-părăteasa admitea cu greu că versiunea sinuciderii, cu atît mai mult cu cît era falsă, continua să fie ipoteza oficială. Ea însăși precizase în cursul unuia dintre interviu-urile ce i se luaseră: „Trebuie să înceteze legenda Mayer-ling”. Iar vîrsta sa — se nă-șcuse în 1892 — o obliga să nu mai amîne.

Între numeroasele ecouri pe care le-au trezit spusele împărătesei în presa internațională, unul dintre ele este interesant de menționat. El susținea în esență: implicî-du-l pe Clemenceau, Zita se răzbuna pe cel care făcuse să eșueze tentativele de pace separată ale Austro-Ungariei în primăvara lui 1917. O carte recent apărută va putea, fără îndoială, să dea un răspuns la acest atac. Este vorba despre o biografie a lui Carol de Habsburg, ultimul împărat, 1887-1922, de Michel Dugast-Rouillé, prefată de Pierre Chauu. Autorul acordă un spațiu foarte larg ofertelor făcute de Carol I aliaților, prin intermediul Franței, o pace în afara Germaniei. În ipoteza adeptilor asasinatului politic figurează — am văzut deja — un vast complot politic. Mayerling nu ar fi decît una dintre verigile unui lanț în care și-ar avea loc, de asemenea, asasinatul de la Sarajevo, o altă tragedie, care l-a costat viața pe noul moștenitor al tronului Austro-Ungariei. Ceea ce ne conduce direct la Marele răz-boi din 1914-1918.

În noiembrie 1916, foarte lungă domnie a lui Franz Iosif s-a încheiat. I-a urmat la tron strănepotul său, un om tînăr, profund iubitor de pace. De doi ani, Carol ocupa funcții foarte impor-tante pe front și era la curent cu realitățile războiului. El i-a însărcinat atunci pe doi din-

tre cunnații săi, prinții Sixt și Xavier de Bourbon-Parma, să se ducă în Franța și să intre în contact în secret cu guver-nul, pentru a-l informa des-pre intențiile sale, Sixt fiind intermediarul „oficial” al îm-păratului.

Prima întîlnire a avut loc în februarie 1917, cu Jules Cambon. În martie, Sixt a fost primit de Poincaré, care se angaja să transmită aliaților declarațiile scrise de Carol I, pe care i le dăduse interlocutorul său. La sfîrșitul aceleiași luni, prințul i-a întîl-nit din nou pe Poincaré și Cambon, dar între timp Briand lăsase loc la afacerile externe lui Ribot, care nu ca-tadicsise să se deplaseze. Sixt era purtătorul unei noi scrisori a lui Carol I. Pînă la urmă a putut să-l vadă pe Ri-bot de două ori. Acesta și-a asumat sarcina să vorbească despre asta cu omologul său englez Lloyd George, care a strigat: „E pace”. „Niciodată”, scrie Michel Dugast-Rouillé, nu se găsiseră atît de aproape de sfîrșitul ostilități-lor”.

Și totuși, la 22 aprilie, Jules Cambon a remis prințului Sixt răspunsul negativ al An-tante la oferta împăratului. Acest refuz era motivat de faptul că „propunerile aus-triece nu menționau revendi-cările Italiei, care nu este dis-pusă să renunțe la nici una din condițiile pe care le pu-sese la intrarea în război ală-turi de aliați”.

Speranțele se spulberaseră. O nouă tentativă în săptămî-nile care au urmat s-a soldat de asemenea cu un eșec. Statele Unite au intrat în răz-boi. Președintele Wilson nu avea nici un fel de simpatie pentru monarhia austriacă. Înșuși ministrul lui Carol I, Czernin, nu juca pe față. Avea de altfel să fie pus sub acuzare de Clemenceau în plenul Parlamentului francez. Fusesse ratată o ocazie de a stăvilii războiul. Dar, poate, spiritele epocii nu erau coapte pentru o asemenea decizie. ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

HOLOCAUSTUL ROMILOR

(Urmare din p. 75)

seră de a mai suferi. Nu mai cereau altceva de două zile.

Dar eu nu voiam să mor. Între două crize, mă așătam cu toate puterile de speranță ce-mi mai rămăsese. Mă si-learn să deschid ochii spre a privi cerul printre gratiile fe-restrei.

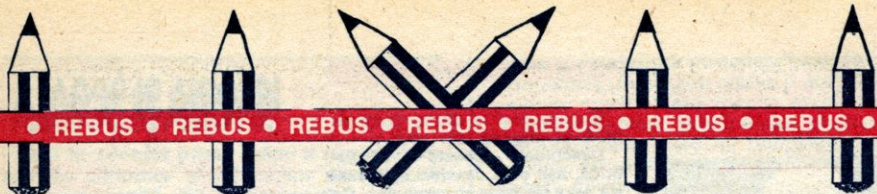
Își aranjează documentele, închide dosarul cartonat.

— M-am gîndit deseori la aceste țigănci. Erau două un-guroaice tinere, trăiseră un timp în Franța, în sud. Pe una o chema Antonia, avea între 16 și 20 de ani, pe sora sa, puțin mai mare decît ea, o chema mi se pare Victoria sau Amalia. Își mușcau pum-nul ca să nu tipe. Le revăd. Victoria purta o fustă neagră cu flori roșii. Antonia un cor-saj roșu. Și ochii lor negri, ochii lor negri care pîngeau într-una. De ce? de ce, Dum-nezeule! Ar fi trebuit să le spun povestea copilăriei mele. Eu m-am născut în Bourgogne, la Gis-sey-le-Vieil, părinții mei erau funcționari la căile ferate. În 1916, se aflau acolo nume-roase cete de țigani care fu-geau de război. Erau înfome-țați. Într-o zi m-am jucat pe marginea șoselei, cu cei trei frați ai mei. Țiganii au venit pe șosea și au început să ne fugărească cu ciomegele lor. Noi am reușit să fugim. Pă-rinții mei au depus plîngere. Au spus că țiganilor le era foame și că voiau să ne mî-nince.

Și Anne-Marguerite Dumi-lieu adăuga:

— Fîindcă se povestesc mereu asemenea lucruri co-piilor, țiganii sînt persecutați. Germanii știau bine asta! ■

Traducere de
Paul B. MARIAN

CONSTANTIN BRÂNCUȘI

ORIZONTAL: 1) Sat în județul Gorj, în care se naște în anul 1876 marele Constantin Brâncuși - Distins exeget al operei brâncușiene, autor al unor importante lucrări asupra creației genialului sculptor gorjan (Radu). 2) „Cap de...”, sculptură realizată de Constantin Brâncuși în perioada studiilor de la București - Analiză (abr.). 3) Atribut conferit orginii sociale a lui Brâncuși. 4) Elena Radu - Trestie - De tăria pietrei sau a metalului, folosite ca material brut în sculptură (masc. pl.). 5) Pădure de sălcii pe margini de ape, peisaj îndrăgit de Brâncuși în plimbările sale rurale - Grațian și pictor român (n. 1895) care în anul 1925 se exprima astfel despre Brâncuși: „Opera lui zguduie pe cel ce vine în fața ei curat și credincios ca în fața naturii” (Marcel). 6) Culoarea marmorei bătînd în albastru, în care creează Brâncuși celebrul său „Pește” în 1930, aflat în prezent la Muzeul de Artă modernă din New York - Miruit - Individ. 7) Produs de origine vegetală, folosit în sculptură, pentru trasarea liniilor viitoarelor opere (pl.) - Localitate în India. 8) Olga Cresin - A se instrui în vederea unei activități viitoare, asemenea lui Brâncuși intrat în atelierul lui Rodin la Paris - Cap de artist! 9) Periodic - Localitate în Austria. 10) Produs galinaceu, al cărui oual i-a inspirat lui Brâncuși geniala lucrare „Începutul lumii” (pl.) - „... de copil”, bronz realizat în anul 1905 și aflat actualmente la Muzeul de Artă al României - Sculptură de Brâncuși reprezentînd-l pe generalul medic Carol Davila (1903), ulterior amplasată în curtea Spitalului militar din București. 11) Șiret - Lemn tare de proveniență exotică, apreciat de sculptori pentru calitățile sale - Divinitate păgînă. 12) Poartă... nebrâncușiană - Tel suprem urmărit și atins de Constantin Brâncuși prin întreaga sa activitate de geniu.

VERTICAL: 1) Profesor la Școala națională de arte frumoase din București, unul dintre primii îndrumători ai lui Brâncuși între anii 1898-1902 (Vladimir) - Pasăre eternizată într-o renumită sculptură brâncușiană, păstrată în Muzeul de Artă de la Paris (pl.). 2) Puse-n boxă! - Celebru monument funerar de Brâncuși (bronz, 1907) a cărui copie se află și la cimitirul Belu din București (neart.). 3) Biblioteca pentru toți - Nota redacției române (abr.). - Vas de lemn pentru luatul făinii. 4) Așa cum devenea Brâncuși (după mărturiile contemporanilor săi) atunci cînd înlîna ignoranța, prostia sau vanitatea - Cap de rînd! 5) Interval pe portativ - Singular, asemenea lui Brâncuși în peisajul artistic universal.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1												
2												
3												
4												
5												
6												
7												
8												
9												
10												
11												
12												

cuși în peisajul artistic universal. 6) Comună în județul Bacău - Așa cum apar operele lui Constantin Brâncuși, aflate fără pereche în muzeele lumii. 7) Punct invizibil către care tinde Coloana de la Tirgu Jiu, simbolizînd vîșnicia eroismului românesc - Prepoziție. 8) Farmacist francez (1834-1897) - Campion - Bluză rustică, cu care a împodobit-o sculptorul pe tinăra irlandeză Eileen Lane, cînd a venit cu ea la Hoibița (pl.) - Primele din cinci! 9) Adnotare (abr.) - Tip de constituție genomică (biol.). 10) Spiralat - „... adormită”, operă brâncușiană realizată în anii 1909-1910 în atelierul său din Paris (pl.). 11) A-și încreți sprîncelele a nemulțumire - Între cal și călăreț. 12) Cortegiul - Celebru monument funerar sculptat de Brâncuși în piatră (1910) și aflat în cîmîtirul Montparnasse din Paris.

Dicționar: ATTA, IBM, VEE, AAB
Andrei CIURUNGA

Soluția careului Atentate de-a lungul istoriei: CEZAR - FORMIS - ALEXANDRU - OA - LA - ATENA - PRR - IGI - HR - DRAGA - NASO - OI - UZAJ - EBOSA - RUDA - E - SASCU - DI - SV - CL - ARCO - OTTO - U - ARE - SA - RE - PU - LUCCHENI - PRECIZA - AZIZ - COR - DAY - AMICI

Soluția jocurilor din numărul trecut:
p. 39 Spartacus (SPART/A-CU-S)
p. 94 Carol a plecat la palat (CA-R-O-LA-P/LE-CA-T-LA-P/A-LA-T)

ISTORIA ȘI ȘCOALA

Pornim deci la drum, dragi cititori și abonați din școli.

Deschidem această nouă rubrică, așa cum deschizi o fereastră spre un orizont miraculos. Ce se ascunde acolo? Ce semne vin dinspre viitor?

O rubrică a prieteniei, a colegialității, sub semnul începutului de drum. Căci, ne place să credem, cu speranța căutătorilor de comori, că dintre colaboratorii noștri, aflați acum încă la vîrsta uceniciei întru cunoaștere, se vor afirma, peste ani, nume de certă valoare pentru istoriografia noastră. Și nu numai pentru ea.

Pornim, deci, la un nou drum, dragi prieteni, cu gîndul bun că în acest drum lung, lună de lună, număr de număr, rubrica noastră Istoria și școala va fi așa cum o doriți: tinăra.

ISTORIA ȘI ȘCOALA

N. IORGA: Cum m-am făcut istoric

Cum s-au apropiat marii noștri istorici de cercetarea trecutului? Cum își amintesc de anii lor de școală? Care au fost primii lor pași în publicistica istorică? Ce oameni și cărți le-au marcat drumul în viață?

Și multe, multe alte întrebări privind anii de școală ai unor cunoscuți istorici români, dar și oameni de cultură, știință, artă își vor găsi răspuns în această pagină dedicată vouă, dragi prieteni din școli.

Începem deschizînd cartea de amintiri a lui N. Iorga, O viață de om, așa cum a fost, la paginile primilor ani de școală, cînd trecutul românesc i se dezvăluie din tomurile culegerii de cronici publicate de M. Kogălniceanu sub titlul Cronicele României sau Letopisețele Moldovei și Valahiei (ediția a doua, București, 1872-1874). Să-l urmărim pe Iorga:

„**S**e crede că un copil nu poate să înțeleagă decît într-o biată formă topită, spălăcită, vulgarizată și trivializată povestea de vitejie și de cîrmuire grea, de suferință lungă și de puțină bucurie amestecată în alfta amar, care alcătuiește istoria țerii și a nației sale. Încercarea făcută, fără nici o intenție și nici un plan, cu mine dovedește că nu e așa. E sigur că din foile cronicii pe care am cetit-o după plac, cînd ici și cînd colo, n-am tras nici o provizie de nume, nici o cantitate oarecare de date. Ceea ce se impunea minții mele, care se deschidea unor zări mai largi — și ci lângă în timp și în spațiu erau acestea! — era întimplarea, scena, și dintr-însa nu amănuntele, care pentru povestile nescrise se infig atît de adînc și trainic în memorie, ci impresia de total, senzația de viață. De viață trăită întocmai ca viața pe care o trăiam eu, dar aceea cu alfta zgomot și praf și singe! Mă mutam pur și simplu în ea, în acea lume trăită cu un veac, cu două, cu mai multe în urmă. Din colțul odăiței cu tavanul jos și ferestrele mici de la cucoana

Marghioala Vîzdogeasa eu priveam încăierările și luam parte la judecățile Divanurilor; din Scaunul lor pecetluit cu zimbrul, Vodă vorbea de ajungeau cuvintele pînă la mine. Nu eram pîrtaş, dar că eram și eu un martur, de aceasta nu mă puteam îndoii. De atunci, de cînd stătusem cu Dabija-Vodă cel care nu bea decît din oala de lut, cu Alexandru Iliș, care nu știa românește, dar era așa de bun, cu Duca bogatul, ale cărui pietre scoase din rinichi le-am primit de atîtea ori, cu Dimitrie Cantemir, prins, cu muscalii lui cu tot, în cursa de la Stăniliești, am căpătat puțința de a trăi aiurea, oricînd și oriunde, cu aceeași realitate ca și aceea de la care plecasem și la care, bogat, de amintiri ciudate și rare, trebuia să mă întorc.

Nu m-am făcut istoric nici din cărți, nici de la profesori, nici prin metodele seminarilor; eram așa de cînd îmi aduc aminte și poate din ceea ce au lăsat în mine alții care pe vremea lor au văzut larg istoria țerii, și au și făcut-o”.

"IUBESC FOARTE MULT ISTORIA"

lată în această primă ediție a paginii consacrate cititorilor și prietenilor din școli, o scrisoare venită din Călimănești.

„Bună ziua,

Mă numesc Lungu Laura, am 16 ani și iubesc foarte mult istoria, în special cea antică. Citind recent o carte intitulată *O istorie a lumii antice* de Horia C. Matei, apărută în 1984, am găsit câteva amănunte referitoare la regatul Nubian sau Nubia, situat în N-E Africii, la sud de Egiptul antic. Faptul că între Egipt și această țară se realiza un comerț înfloritor, îndeosebi în anii 1991-1786 î.e.n. m-a determinat să cred că această țară era dezvoltată din punct de vedere economic. Am devenit foarte curioasă și am căutat și alte amănunte referitoare la Nubia. Însă nu am mai găsit nimic. Aș vrea să cred că acest lucru se datorează numai faptului că biblioteca din orașul meu, Călimănești, este cam săracă în domeniul istoriei. Aș fi deosebit de recunoscătoare dacă mi-ați mai putea oferi dumneavoastră alte amănunte referitoare la acest subiect, sau printre cititorii revistei se va găsi cineva care să posede date despre Nubia”.

Îndeplinim dorința prietenei noastre, publicându-i adresa la care așteaptă scrisorile celor pasionați de istoria străvechii. Nubii: LUNGU LAURA, str. Calea lui Traian, bl. B-1, sc. A, et. IV, ap. 12, Călimănești, jud. Vâlcea, cod 1079.

Menționăm că *Magazin istoric* a publicat articole pe această temă în nr. 4/1979, 5/1984 și 1/1991.

"APRECIERE"

FĂRĂ NICI O RETICENȚĂ"

La ora cînd închidem această pagină, primim următoarea scrisoare din partea Inspectoratului școlar județean Argeș, semnată de domnii inspector școlar general prof. Cornel Constantinescu și inspector școlar prof. Dumitru Stoica: „Am primit adresa dvs. nr. 281/9.VII.1992, prin care propuneți realizarea unor acțiuni de populari-

zare și colaborare cu redacția revistei *Magazin istoric*, publicație căreia îi acordăm aprecierile noastre fără nici o reticență.

Ne exprimăm grațitudinea pentru gestul de bunăvoință care ne onorează, dar ne și obligă, asigurându-vă tot concursul nostru în acest domeniu”.

Mulțumim „pentru dorința de colaborare exprimată, așteptînd în continuare vești despre activitatea inspectoratelor școlare în domeniul istoriei, despre răspindirea revistei în școli, despre cercurile și muzeele de istorie, despre schimburile de experiență, despre manuale și programa școlară etc. etc.”

DOI PRIETENI

Despre pasiunea lor pentru istorie ne scriu și cititorii noștri MIRCEA JUREADĂ, din Suceava, elev în clasa a X-a a Liceului „Ștefan cel Mare” din acest oraș, și MARI- NICĂ GEICA, din com. Vădăstrița, jud. Olt, care se recomandă „un adolescent”, elev tot în clasa a X-a. Ambii corespondenți ne împărtășesc opiniile lor pe marginea revistei, scriindu-ne totodată ce ar dori să citească în paginile ei: despre războiul din Pacific, despre capitularea Japoniei, despre personalități politice românești.

PENTRU COLECȚIE

„Am primit cadou de la o doamnă din București, fostă învățătoare, colecția *Magazin istoric*, dar este descompletată”, ne scrie d-ra CARMEN TATIANA BERDAN, din Adjud, solicitînd s-o ajutăm în completarea colecției.

Datorită ajutorului dv. prietena noastră din Adjud va avea bucuria să dețină, în curînd, o colecție completă *Magazin istoric*.

Deci, d-ra Carmen Tatiana Berdan, str. 1 Decembrie 1918, nr. 12, Adjud, jud. Vrancea, cod 5400, solicită: nr. 1,3/1967; 10/1972; 10,11/1973; 1,3-6-12/1974; 5,11/1975; 2,3,8,10/1976; 1,3-5,8/1977; 6/1978; 2,4-12/1979; 1-12/1980; 1-11/1981; 1-12/1982; 1-3, 5-12/1983; 1-12/1984; 1-12/1985; 1,3-12/1986; 1-12/1987; 1-12/1988; 1-12/1989; 1, 2, 3, 5, 8, 10/1990; 2/1991; 5/1992; oferă: nr. 9/1967; 1, 4-11/1968; 4,9,11,12/1971; 5,8/1972; 7/1973; 2/1974; 3,8/1975; 11,12/1976; 3,9/1978; 3/1979; 4-11/1991.

AȘTEPTĂM SĂ NE SCRIEȚI

pentru aceste pagini, stimați prieteni și cititori din școli, despre preocupările voastre, despre manuale și programa școlară, despre activitatea cercurilor de istorie, despre difuzarea revistei în școala sau în orașul vostru, despre muzee școlare, despre profesorii care vă îndrumă pașii în descoperirea universului istoriei, despre cărți pe care le-ați citit sau ați dori să le citiți, despre ceea ce ați vrea să găsiți în paginile noastre, despre prietenii voștri pasionați de istorie etc. etc.

Vă oferim, totodată, posibilitatea să puteți lega noi cunoștințe și prietenii cu colegii voștri din țară pasionați de istorie, publicîndu-vă adresele în cadrul acestei rubrici.

CITITORII SCRIU ISTORIE

POVESTESC VETERANII

Am publicat în nr. 7/ 1992 al revistei noastre, în cadrul acestei rubrici — pe care am reluat-o după o întrerupere de mai mulți ani — relatările unui cititor vrancean privind omagierea postumă a Ecaterinei Teodoru, eroina căzută în toila luptelor pentru apărarea libertății țării în primul război mondial.

Scrisori sosite în ultimul timp pe adresa redacției ne aduc și alte relatări din partea cititorilor privind evenimente de pe cimpurile de luptă, atât ale primului război mondial, cât și ale celui de-al doilea. Sunt mărturii personale ale celor care, participanți la cele două mari conflagrații, au trăit din plin dramă războiului. Multe dintre acestea, dat fiind caracterul lor strict personal, de rememorare a unor momente și fapte, dramatice, desigur, dar care se pierd în marele tragism al conflagrațiilor, nu sunt publicabile. Aprețim însă sentimentele celor care ne-au scris și le mulțumim pentru încrederea cu care ne onorează. Amintim, aici câteva dintre aceste scrisori.

Dl. prof. pensionar Constantin D. Teșanu, din Ploiești, sub titlul *Revanșa, relatează despre luptele de pe Valea Nerei, din octombrie 1944*. Dl. învățător pensionar Constantin Grigoraș, din satul Buhaița, jud. Iași, în vîrstă de 84 ani (mulți înaintei) ne trimite amintiri din anii primului război mondial (înregistrate cu ochii copilului de atunci) și din luna 1940, cînd se afla militar în Cornești-Băiți, Basarabia. Reținem acest fragment: „Lacrimi fierbinți mi-au bărdat din belșug obraji, alături de frații pe care-i lăsam în minile străinilor, stînd în porți și plîngînd strigau: «Cui ne lăsați fraților?». Penița refuză să mustească cerneală pentru a putea scrie ce am văzut și ce am simțit atunci. În trei zile trebuia să evacuați Basarabia, acest frumos colț de țară unde fusesem învățător din 1927 pînă în 1934”.

Dl. Coriolan Suru, din com. Sadova-Timiș, jud. Caraș Severin, ne scrie despre luptele de pe mare la care a luat parte, în timpul retragerii din Crimeea (vezi și Magazin istoric, nr. 7, 8/1992). Dl. Marin I. Gănucci, din București, sublocotenent în rezervă, își amintește de săptămînile și lunile de lupte din Crimeea, unde s-a aflat ca secretar al Biroului 3 operații din cadrul Statului major al Diviziei 2 vînători de munte, comandată de generalul Leonard Mociușchi. De altfel, numele d-lui Gănucci și faptele sale de arme în războiul din Vest sînt amintite de generalul L. Mociușchi în cartea sa de memorii intitulată *Asaltul vînătorilor de munte*.

Mai consemnăm, de asemenea, amintirile trimise de dl. Nicu Desaga, din Covasna, referitoare la evenimente din august-septembrie 1944 petrecute în comuna sa natală, Tulnic, jud. Vrancea, în urma retragerii armatei germane și a sosirii trupelor armatei roșii. Reținem această însemnare. „La punctul Mociaru, în apropierea tunelului, într-o casă părăsită, au fost găsiți așcuși un grup de cca 20 ostași nemți, în așteptarea nopții, pentru a merge mai departe. Nu au opus nici o rezistență, nu aveau arme, făceau parte dintr-o ambulanță sanitară. Erau toți cadre sanitare, avînd banderole albe, cu crucea roșie pe mină. Fără nici o judecată au fost împușcați [de soldați sovietici] și încă de vii au fost aruncați în șanțul din tunel, care nu era destul de adînc, așa că s-au putut vedea cadavrele lor mult timp. Acolo se odihnesc osemintele a peste 20 militari germani. Întîmplarea s-a petrecut pe data de 12 septembrie 1944 la punctul Mociaru, în casa lui Ion Fusaru”.

În fine, dl. inginer Nicolae Păun, din Craiova, istorisește, în fragmentul extras din cartea d-sale, în necunoscut, câteva întîlniri pe care le-a avut la Berlin și Paris, în 1944 și 1946, unde s-a aflat ca specialist în problemele de material rulant C.F.R.

Sînt, toate acestea, mărturii cu multiple semnificații ale celor care, în rîndurile armatei române, sprînjiniți de întregul popor, au luptat pentru eliberarea țării și refacerea hotarelor ei firești.

La 25 octombrie 1944, în urmă cu 48 ani, armata română dezroba ultimul colț de țară, alungînd vrăjmașii hitleriști și horthyști dincolo de hotarele pămîntului strămoșesc, angrenîndu-se, totodată, în grelele bătălii pentru înfrîngerea definitivă a celui de-al III-lea Reich.

Memoria celor jertfiți pe fronturile luptelor pentru apărarea pămîntului sfînt al patriei rămîne nestînsă în cugetele urmașilor, pomeniți fiind cu prinosul nostru de recunoștință și cinstire.

Și grupajul care urmează este un semn al neuitării peste timp a bărbăției și dîrzeniei cu care înalțășii au luptat pentru țară, pentru libertatea ei.

Și acum să urmărim relatările pe care le-am selectat pentru ediția din acest număr a rubricii. Nu înainte de a vă invita, stimați cititori care doriți să colaborați în cadrul acestor pagini care vă stau pe deplin la dispoziție, să ne trimiteți contribuțiile dv., ținînd seama de următoarele recomandări: articolele să nu depășească 2-3 pagini dactilografiate; nu ne trimiteți documente sau fotografii originale; articolele nepublicate nu se înapoiază.

Desigur, subiectele pe care urmează să le abordăm în cadrul acestei rubrici le stabilim dumneavoastră, colaboratorii noștri. Noi vă sugerăm doar cîteva teme, pe care intenționăm să le prezentăm — cu sprînjini dv. — în numerele viitoare. Scrieți-ne, așadar, despre istorici pe care i-ați cunoscut, despre evenimente la care ați participat (Unirea de la Alba Iulia, răpirea Basarabiei, Bucovina de Nord și a nord-vestului Transilvaniei în vara lui 1940, 23 august 1944, 22 decembrie 1989 etc.), despre luptele din cel de-al doilea război mondial (Crimeea, Stalingrad, Mureș, Tatra etc. etc.), despre tradițiile înaltașilor dv. (părinți, bunici, străbunici), despre documente istorice deosebite pe care le aveți în colecțiile personale.

Vă așteptăm!

Ioan LĂCUSTĂ

Oarba de Mureș — monument al eroismului românesc

Se împlinesc în curînd 48 de ani de la marile bătălii din toamna anului 1944, cînd armatele române într-un superb efort eroic au dat peste cap rezistența inamicului în centrul Transilvaniei și au deschis drumul spre eliberarea întregului teritoriu românesc aflat sub ocupație horthystă și mai departe, înaintarea armatelor române și sovietice în Cîmpia Panonică. Aprecierile analiștilor luptelor de pe Dealul Singeorgiu, inclusiv de la Oarba de Mureș, localitate situată pe latura vestică a acestui deal cu creste ce se ridicau pînă la 500 de metri, converg spre definirea poziției de pe malul drept al Mureșului drept „punctul cheie al apărării în această zonă”, iar comandantul Armatei a IV-a îl compară cu „un aspirator care absoarbe toate forțele umane și tehnice de luptă aflate la acea dată pe frontul din Transilvania”. Mai direct spus, dispozitivul inamic de la Oarba de Mureș era menit să oprească înaintarea armatelor române și sovietice la nord de vremelnica frontieră stabilită prin dictatul de la Viena.

Asupra acestei poziții considerafă inexpugnabilă s-au avîntat începînd de la 17 septembrie forțele reunite ale mai multor divizii românești provenind din toate părțile țării. Ele au asaltat timp de două săptămîni dispozitivul inamic și, în ciuda efectivelor insuficiente pentru o asemenea operațiune ofensivă, cînd raportul dintre atacant și apărător trebuie să fie de trei la unu, au trecut bariera de apă a Mureșului cu mijloace improvizate sau înot, după care s-au avîntat pe pantele abrupte ale dealului și sub un foc infernal, care a provocat peste 11 mii de pierderi, au cucerit dispozitivul inamic. În rîndul lor este și sublocotenentul Gheorghe Mihăiescu, învîțător în zile de pace, care în momentul cînd a ajuns în fruntea plutonului pe care-l comanda pe cota 463, și-a rostit gîndul: „Niciodată picior de dușman să nu mai calce acest sfînt pămînt românesc!”

Despre eroismul celor care au luptat și biruit la Oarba de Mureș ne vorbește și documentul alăturat.

Dr. Gh. TŢUTUI, veteran de război

ORDIN DE ZI, nr. 11 din 2 octombrie 1944
al comandantului
Diviziei a 9-a de infanterie, generalul Costin
Ionașcu

„OSTAȘI EROI AI DIVIZIEI 9 INFANTERIE

Zile grele și însingurate au venit prea repede și tributul vostru de sînge a fost prea mare în timpul scurt ce s-a scurs de la 19-28 septembrie 1944.

Atacul de la Virful Viei (cota 477) din ziua de 17 septembrie 1944, asupra unui zid ce străjuiește Mureșul, l-ați dat cu un avînt care a nesocotit moartea. Atacurile de la 22 septembrie 1944 și, apoi, 26 septembrie, ca și toate atacurile și contraatacurile date în celelalte zile, dincolo de Mureș pe Dealul Singeorgiu, vor trece în legendă...

Avîntul cu care ați înfruntat moartea ce pîndea pe coastele înălțimii ei și pe virfurile ei cu cotele 495,463 și apoi 409 și 435, în-trece orice închipuire și orice așteptare. Atacul cotei 495, din ziua de 26 septembrie 1944, va rămîne ca exemplu. Cu piepturile voastre brave ați vrut să spargeți zidul de foc, dar prea mulți au căzut roștind cuvîntele: cota 495 sau 463! Sînt cotele blestemate, este creasta însingurată. Am fost lîngă voi și v-am văzut cum ați trecut sub foc ucigător Mureșul, cum v-ați agățat pe coasta dealului printr-o drăcească pînză de foc, cum ați căzut fără murmur în împlinirea ordinelor și a datoriei și cum șiruri întregi ați revenit trecînd prin fața mea spre spitale cu

trupurile sfîrtecate. Am avut momente de mîndrie pentru ostașii mei și momente de strîngere de inimă cînd am văzut cum se macină cea mai frumoasă divizie a țării.

N-avem dreptul încă să judecăm după rezultate, ci după sacrificiile voastre care au fost așa de mărețe, iar acolo pe coastă, prin acoperiri care n-au arătat vederii noastre tot ce ați înfăptuit, s-au petrecut acte de sacrificiu și eroism legendar, ele trebuiesc cunoscute de toată lumea. În acea înclăstare a morții, ați luptat cu un inamic viclean și prea bine întărit și nu v-ați sfîit să dați luptă fățișă, ați luptat cu focul inamicului și cu greutățile terenului și ale vremii, ați luptat și ați învins cele mai mari piedici puse în calea voastră. Înfrățirea între arme, între soldat, subofițer și ofițer a fost sublimă, toți s-au jertfit fără a precupeți. Cînd se vor cunoaște toate faptele voastre, veți uimi lumea. Un fapt va rămîne însă pentru mine nepieritor, inima mea de comandant și camarad a rămas strînsă de durere și îndoliată pentru totdeauna pentru mărețele jertfe ce ați făcut, dar și înălțată că ați făcut toate acestea gîndind și la comandantul vostru care vă privește. Sacrificiile voastre vor cîntări greu în afirmarea drepturilor neamului nostru.

Bravi ostași!

Lupta nu s-a sfîrșit. Cei rămași ridicați-vă din nou, strîngeți iarăși rîndurile, căci noi zile de fapte mărețe ne așteaptă.

Înainte pentru neam și țară. Drepturile noastre sînt izvorite din sacrificiile noastre! Înainte!”

Marea ardea...

În timpul războiului, am fost îmbarcat ca voluntar pe distrugătorul „Regele Ferdinand”, ca tunar antiaerian, și am luat parte la toate marile confruntări cu inamicul terestru, aerian și submarin. Datorită mării credințe în Dumnezeu, am scăpat cu viață, rănit de 3 ori, din marile confruntări cu inamicul și cu stihiiile mării și cu furtunile înspăimîntătoare.

Era 10 mai 1944. Am primit ordin de plecare în misiune și la ora două noaptea am plecat cu un convoi de patru nave, dintre care țin minte că una era „România”, vas poștal, care urma să încarce trupele de sacrificiu de la Sevastopol. Către ora 2 dimineața, am ajuns în fața radei Sevastopol, cam la distanță de 2-3 mile de țarm și ne-am pomenit întîmpinați de tunuri trăgînd în noi, calibru greu, care erau instalate în împrejurimile radei. Au pus reflectoarele pe noi, începînd o tragere intensă. Nu fuseserăm anunțați că, cu două zile înainte, Sevastopolul căzuse în puterea armatelor sovietice care forțau ocuparea peninsulei Chersones.

Răsărise soarele și am ripostat și noi cu 4 tunuri de calibru 120 și cu 2 tunuri navale și AA, unul de 88 mm și altul de 76 mm. Căpitanul Const. C. Constăchescu, comandantul artileriei, a tras cu toate tunurile noastre navale centralizat, pe o singură baterie la țarm. După cîteva minute, am redus la tăcere bateria inamică. Am continuat lupta mergînd cu toată viteza în rondou de apărare al navelor din convoi. În timp ce noi susțineam duelul de artilerie cu bateria de la țarm, navele din convoiul nostru s-au încărcat cu trupele ce veneau de la uscat cu diferite ambarcațiuni și cu tot ce puteau pentru a-și salva viața.

La lumina zilei, am început să vină de la aeroporturile din împrejurimile Sevastopolului formații de cîte 9 avioane, formînd un pod de dute-vino. Zburau la o înălțime mică, maxim 100 metri, dar cînd intrau în raza tunurilor automate nu mai aveau șansa să scape nici unul. Eu eram ochitor trăgător la tunul AA din prova, tun automat de 20 mm. Două avioane lovite n-au mai putut schimba

direcția și s-au prăvălit în mare. Un sac de sîrmă cu 15-20 grenade, denumit coșul lui Molotov, a căzut pe tunul nr. 3 și a provocat un incendiu. Unii servanți au fost răniți.

La noi, pe distrugător, au venit circa 500-600 oameni, dar unii din ei au murit secerati de explozii și de gloanțe, mitraliați de avioanele sovietice care nu cedau lupta. Eu am tras intens cu tunul meu automat.

La prova, pe teugă, erau morți din acei care veniseră să se salveze. Dintre cei care erau răniți mai ușor îmi încărcau tunul. Căpitanul Costăchescu, comandantul artileriei, s-a dezbrăcat și a rămas numai în cămașă, a sumes mînecele și trăgea cu tunul de 88 mm, căci pierduse doi servanți. Atunci am primit o bombă din avion, care a căzut într-un tanc de combustibil, dar nu a făcut explozie. Bomba se găsește acum la Muzeul Marinei din Constanța. Am fost lovit și sub linia de plutire pe unde a început să intre apă și să ne inunde. Am astupat găurile cu dopuri de lemn în număr de nouă. Fiind presiunea mare, apa se infiltra mereu, amenințînd nava să se scufunde. În acest timp, cît noi ne luptam să mai salvăm ce se mai putea, alte nave din convoi au fost lovite. Marea ardea în flăcări. Ne-am retras lăsînd în urma noastră pierderi de circa 10 000 de oameni și patru nave scufundate.

Aviația ne urmărea, dar antiaeriana noastră trăgea intens. Distrugătorul era ca un cîine rănit, care se tira numai cu două picioare. Ne îndepărtasem cam la 60-70 mile de Sevastopol și acum ne apropiam de țarmul patriei cu circa 20 metri la bord și 40 răniți. După 48 ore de luptă cu moartea, au început să apară la orizont țărnuș și pămîntul țării. Atunci au apărut avioanele noastre și ne-au somat să lansăm semnalele de recunoaștere care în timp de război se schimbau din trei în trei ore. O formație de trei avioane românești ce zbura razant cu marea ne-a recunoscut și ne-a escortat pînă am intrat în portul Constanța. Am acostat în fața gării maritime. ■

Marin PARODEL,
veteran de război, 1941-1945,
pietrar, Cimitirul central din Constanța

ISTORIE TRĂITĂ

După cum știți, Fundația Culturală Magazin Istoric, în colaborare cu Editura Presa Națională, a tipărit lucrarea Cine a fost Armand Călinescu — Mărturii, 176 pagini de text și 16 planșe, care costă numai 149 lei.

Volumul reunește, pentru prima dată, mărturiile din presa epocii — multe din publicații rare sau greu de găsit astăzi —, documente de arhivă, scrisori și fotografii din colecția familiei fostului prim-ministru al României, asasinat de legionari.

Cum mulți cititori și-au exprimat dorința de a procura această lucrare, întrebîndu-ne unde o pot găsi, precizăm că volumul Cine a fost Armand Călinescu — Mărturii se află de vânzare doar la sediul revistei noastre.

Au mai rămas puține exemplare.

Cine a fost Armand Călinescu — Mărturii — o carte care nu trebuie să lipsească din biblioteca nici unui iubitor de istorie.

DIALOG CU CITITORII

ISTORIE ÎNCĂ VIE ȘI DUREROASĂ

Doamna FLORICA COSTEA, economistă pensionară, din București, care se recomandă abonată la **Magazin istoric** de la apariția primului număr, până în prezent și în viitor, ne trimite următoarele: În ultimul timp, tot mai frecvent au fost publicate documente de arhivă, care scot din umbră fapte cuceritoare din istoria ultimei jumătăți de secol.

În **Magazin istoric**, nr. 6 (303) din iunie 1992, în ciclul 1945. Din vremea calvarului este publicată stenograma convorbirilor din 03.03.1945 la Comisia Aliată (citește sovietică) de Control din București, cu privire la repatrierea basarabenilor și bucovinenilor refugiați în România.

Întimplarea a făcut să primim acest număr chiar în ziua în care soțul meu nu a putut să-și ridice certificatul de proprietate de la poștă, deoarece locul nașterii era, comunicat în tabel, comuna Târnauca — U.R.S.S. (una din cele 9 comune care formează Ținutul Herța) în timp ce în actul de identitate este com. Târnauca, jud. Botoșani, știut fiind că județul Dorohoi nu mai exista.

După lectura documentului intitulat **Repatrieri silite**, care ne-a atras imediat atenția, șocul a fost atât de puternic, încât mi-am dat seama că drama trăită de familia soțului meu a lăsat urme sufletești ireparabile.

După Revoluția din decembrie 1989 și destrămarea U.R.S.S., cetățeni români născuți în vatra românismului, în patria lui Ștefan cel Mare și Sfânt, sînt în continuare stigmatizați ca născuți și deci originari din U.R.S.S.

Dacă atunci, în 1945, cînd în România era armata de ocupație sovietică, nu i-au ridicat familia și nu au făcut-o pentru că au fost evacuați înainte de 28.06.1940, deci nu au avut pașaport sovietic, de ce totuși au figurat de atunci și în prezent (iunie 1992) originari din U.R.S.S. Cine are interes să mențină o astfel de evidență și în ce scop? Ignoranță sau rea voință?

Data și locul nașterii sînt numai cele menționate în certificatul de naștere. Orice modificare este un fals.

În această situație se găsesc în prezent zeci de mii de români născuți în localități situate în județele românești cotochite de armata sovietică.

Nu cei în cauză trebuie să umele pe drum ca să demonstreze că sînt români din județul Dorohoi (sau altul), ci la Serviciul de Evidență Populației trebuie să se renunțe la tabelele întocmite de Comandamentul sovietic din România în 1945 și să se comunice modificările legale la toate secțiile de poliție.

Am scris aceste rânduri ca să vedem cu toții, încă o dată în plus, că ceea ce pare istorie este încă prezent viu și dureros.

mari bătălii ale Războiului de Independență. Au căzut atunci eroici pentru patrie mărilor Gheorghe Șonțu, căpitanul Valter Mărcăneanu, împreună cu alți aproape 800 de soldați.

Mihail Sturduza 14 septembrie 1940-27 ianuarie 1941
Ion Antonescu 27 ianuarie 1941-29 iunie 1941
Vă rugăm să faceți cuvenita rectificare".

O REVENIRE NECESARĂ

În urma sesizărilor primite din partea a numeroși cititori (MIRCEA RUSNAC, din Reșița, LOVIC MIHAI, din București, VINCENTO SPERI, din Pitești și alții), Direcția Arhivă și Documente Diplomatice din Ministerul Afacerilor externe ne comunică:

"În lista miniștrilor afacerilor de externe ai României, publicată în nr. 7 (304) din iulie a.c. al revistei, au fost omiși următorii miniștri de externe:

Ion Gîruntu 1 iunie 1940-28 iunie 1940

Constantin Argetolanu 28 iunie 1940-4 iulie 1940

Mihail Manoliescu 4 iulie 1940-14 septembrie 1940

NU LA 24 AUGUST,
CI LA 7 MAI 1944

Domnul VLAD DAVIDESCU, din București, ne scrie: Cu referire la fotografia din pagina 5 a revistei **Magazin istoric**, nr. 8 (august) 1992, privind blocul „Cartea Românească”, în nume propriu și cu acordul altor moștenitori ai marilor acționari ai fostei „S.A. Cartea Românească”, fac precizarea că imobilul Centraliei „Cărții Românești” a fost bombardat, incendiat și distrus de aviația americană în dimineața zilei de Paști, duminică 7 mai 1944 și nu de aviația hitleristă, la 24 august 1944.

Pentru respectarea riguroasă a adevărului, vă rog a dispune efectuarea cuvenitei rectificări.

CUCERIREA REDUTEI

I. BUTUM, din Timișoara, membru al Societății numismatice române, ne trimite fotografia alăturată a unui basorelieu (dimensiuni 265 x 270 mm), înclinat eroicilor ostași români care, în august 1877, au luptat la Plevna, cucerind la 30 august/11 septembrie 1877 reduta Grivița 1, în urma uneia dintre cele mai

CONTENTS (Romanian History) P.P. Negulescu Forms of Historical Life • G. Barițiu (1812-1893) Sarmizegetusa in Ruins • A. Năstase The Ministry of Foreign Affairs — 130 Years Old • P. Cernovodeanu Romanian Society during the Phanariot Epoch (XVIII-th Century; V) • C. Popișteanu Moscow: 11-12 September 1944. A Romanian Minute of the Armistice Conference (II) • R. de Weck Recollections from Bucharest (1944-1945; III) • M. Ștefan, Gh. Neacșu Testimonies About Ana Pauker's Role in Early Communist Regime • M. Radnev 1940-1944. Witnesses Northern Transylvanian Jews' Fate (II) • G.T. Kirileanu 1921. Librarian in the Royal Palace (V) • Ex-liberal Minister V. Iamandi (1891-1940) against the Iron Guard • C.C. Glurescu Moldavian Boroughs between Prut and Dniester (VII) • I. Lăcustă 1916-1918. Dialect Notes from N. Lupu-Kostaki (III) • R. Theodorescu The Death of Constantin Brâncoveanu (1714) by Artistic Symbols • M.M. Székely Representations of Boyards and Their Wives (II) • In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) P.P. Negulescu Modes de la vie historique • G. Barițiu (1812-1893) Les Ruines de Sarmizegetusa • A. Năstase Le Ministère des Affaires Étrangères — 130 ans • P. Cernovodeanu La Société roumaine à l'époque phanariote (XVIII siècle; V) • C. Popișteanu Moscou: 11-12 septembre 1944. Une minute roumaine de la Conférence d'armistice (II) • R. de Weck Mémoires de Bucarest (1944-1945; III) • M. Ștefan, Gh. Neacșu Des témoignages inédits sur le rôle d'Ana Pauker en 1944 • M. Radnev 1940-1944. Le sort des Juifs du nord de Transylvanie: nouveaux documents (II) • G.T. Kirileanu 1921. Bibliothèque au Palais Royal (V) • L'ex-ministre libéral V. Iamandi (1891-1940) contre La Garde de Fer • C.C. Glurescu Villes moldaves entre Pruth et Dniestr (VII) • I. Lăcustă 1916-1918. Les notes de N. Lupu-Kostaki (III) • R. Theodorescu La mort de Constantin Brâncoveanu (1714) dans des symboles artistiques • M.M. Székely Images des boyards, des leur femmes et filles (II) • A Bucharest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) П. П. Негулеску Формы исторической жизни • Г. Барийо (1812-1893) Руины Сармизедетуса • А. Настасе Министерство Иностранных Дел — 130 лет • П. Черноводану Румынское общество в фанариотском периоде (XVIII в; V) • К. Попиштану Москва 11-12 сентября 1944 г. Румынское решение Конференции о перемирии (II) • Р. де Век Воспоминания из Бухареста (1944-1945; III) • М. Штефан, Г. Някшу Роль Аны Паукер в 1944 г. — Неопубликованные свидетельства • М. Раднев 1940-1944. Новые документы о судьбе евреев севера Трансильвании (II) • Г. Т. Кириллану 1921. Библиотекарь в Королевском Дворце (V) • Бывший либеральный министр В. Яманди (1891-1940) против Железной Гвардии • К. К. Лякутеску Ярмарки, города и крепости между Прутом и Днестром (VII) • И. Лякуста 1916-1918. Н. Лупу Костак — записки (III) • Р. Теодореску Смерть Константина Брынковяну (1714) в художественных символах • М. М. Сзекели Барыни и барыни (II) • В Бухаресте, 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) P.P. Negulescu Zeitbedingte Lebensformen • G. Barițiu (1812-1893) Sarmizegetusa Trümmer • A. Năstase Das Auswärtigenministerium — 130 Jahre • P. Cernovodeanu Die rumänische Gesellschaft während des Phanariotischen Jahrhundert (XVIII; V) • C. Popișteanu Moskau: 11-12 September 1944. Eine rumänische Minute der Waffenstillstandskonferenz (II) • R. de Weck Erinnerungen aus Bukarest (1944-1945; III) • M. Ștefan, Gh. Neacșu Ana Pauker in unbekannte Zeugnisse • M. Radnev 1940-1944. Neue Zeugnisse über die Juden-Zwangsverschleppungen aus Nord-Transilvanien (II) • G.T. Kirileanu 1921. Bibliothekar im Königlichen Palast (V) • Der ex-liberaler Minister V. Iamandi (1891-1940) gegen die Eisenerne Garde • C.C. Glurescu Dörfer, Städte und Festungen zwischen Prut und Dniester (VII) • I. Lăcustă 1916-1918. N. Lupu-Kostakis Aufzeichnungen (III) • R. Theodorescu Constantin Brâncoveanu Tod (1714) als Sinnbilder in Kunstwerken • M.M. Székely Bojaren und Boyarinenbilder (II) • In Bukarest, vor 50 Jahre

SUMARIO (Historia rumana) P.P. Negulescu Formas de vida histórica • G. Barițiu (1812-1893) Las ruinas de Sarmizegetusa • A. Năstase El Ministerio de Asuntos Exteriores — 130 años • P. Cernovodeanu La sociedad rumana en la época fanariota (s. XVIII; V) • C. Popișteanu Moscú el 11-12 de septiembre de 1944. Una minuta de la Conferencia de la tregua (II) • R. de Weck Recuerdos de Bucarest (1944-1945; III) • M. Ștefan, Gh. Neacșu Ana Pauker en confesiones inéditas • M. Radnev 1940-1944. Nuevos testimonios sobre el destino de los judíos del norte de Transilvania (II) • G.T. Kirileanu 1921. Bibliotecario en el Palacio Real (V) • El ex-ministro liberal V. Iamandi (1891-1940) contra la Guardia de Hierro • C.C. Glurescu Pueblos, ciudades y fortalezas situadas entre Prut y Nistru (VII) • I. Lăcustă 1916-1918. Los apuntes de N. Lupu-Kostaki (III) • R. Theodorescu La muerte de Constantin Brâncoveanu (1714) reflejada en símbolos artísticos • M.M. Székely Imágenes de boyardos y boyardas (II) • En Bucarest, hace 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali de la orașe și de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57, Piața Presei Libere, nr. 1, Sectorul 1, București, telex: 11995, 11034, fax: 40.0.17.40.40
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi” — București

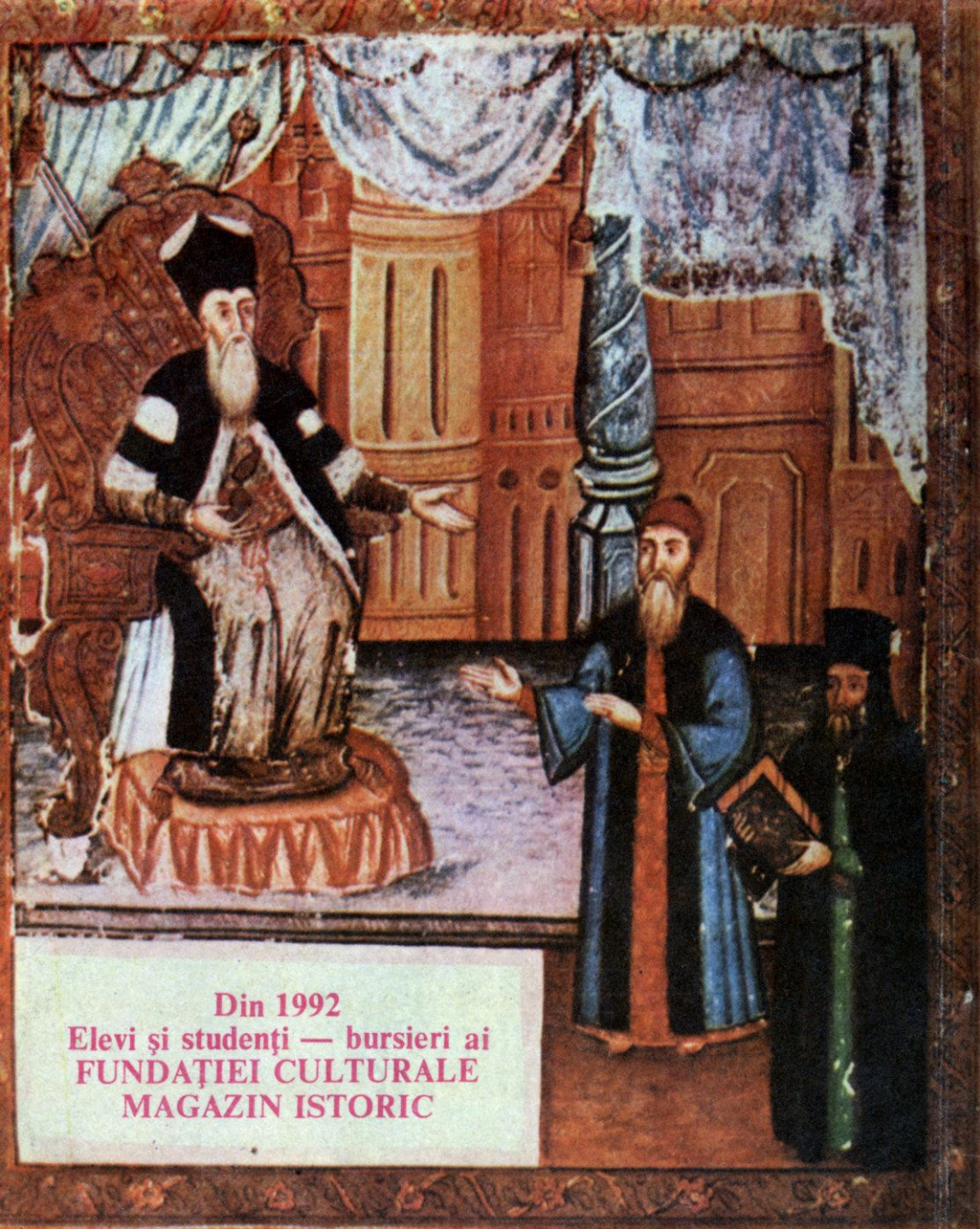

BIENVENUE DANS LE MONDE DES MOISSONS DE DEMAIN.

RHÔNE-POULENC

Présent sur 5 continents, avec 4000 produits et 30 molécules originales, Rhône-Poulenc est aujourd'hui le quatrième fournisseur mondial sur le marché de la protection des plantes. Ses filiales sont depuis longtemps des partenaires incontestés du monde agricole. Chaque jour, Rhône-Poulenc s'engage dans un effort permanent pour améliorer la qualité et la rentabilité de l'agriculture mondiale. Chaque jour ses chercheurs s'investissent davantage pour préparer les moissons de demain.

Din 1992
Elevi și studenți — bursieri ai
FUNDAȚIEI CULTURALE
MAGAZIN ISTORIC

magazin istoric